

INSTITUTI ALB-SHKENCA
TAKIMET VJETORE NDËRKOMBËTARE

ALB-SHKENCA INSTITUTE
INTERNATIONAL ANNUAL MEETINGS

Në bashkëpunim me Akademinë e Shkencave të Shqipërisë dhe Universitetin e Tiranës

**Libri i përmbledhjeve
Takimi i 17-të Ndërkombëtar Vjetor
i Institutit Alb-Shkenca
Tiranë, 30 shtator - 1 tetor 2022**

**Book of Proceedings
The Seventeenth International Annual
Meeting of Alb-Shkenca Institute
Tirana, 30 September - 1 October 2022**

Sponsorë të Takimit

Tiranë - Prishtinë - Shkup

INSTITUTI ALB-SHKENCA

LIBRI I PËRMBLEDHJEVE

BOOK OF PROCEEDINGS

Takimi i shtatëmbëdhjetë vjetor ndërkombëtar i Institutit Alb-Shkenca

The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute

Tiranë, 30 shtator - 1 tetor 2022

Tirana, 30 September - 1 October 2022

Botues:

INSTITUTI ALB-SHKENCA

Redaksia:

Gentian Zyberi, Norvegji

Ardian Maçi, Shqipëri

Eshref Januzaj, Gjermani

Fatos Ylli, Shqipëri

Ali Caka, Kosovë

Zeqirja Neziri, Maqedoni e Veriut

Drejtues shkencor:

Prof. Dr. Fatos Ylli

Redaktor teknik:

Eshref Januzaj

Përgatitja grafike:

Roland Lelaj

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Instituti Alb-Shkenca

Takimi i shtatëmbëdhjetë vjetor ndërkombëtar i Institutit Alb-Shkenca : Tiranë, 30 shtator - 1 tetor 2022 : libri i përmbledhjeve = The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute : book of proceedings / Instituti Alb-Shkenca. – Tiranë : Eneas, 2022

... f. ; ... cm.

ISBN 978-9928-306-29-6

1.Albanologjia 2.Qytetërimi 3.Shkenca 4.Konferenca

008(=18) (062)

001 (062)

Content - Përmbajtja

Pjesa I – Part I:

"Book of Proceedings"	1
-----------------------------	---

Pjesa II – Part II:

"Panelet tematike"	82
--------------------------	----

Abstracts

Book of Proceedings

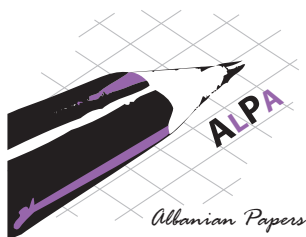
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Content - List of abstracts

Conference of Philology, History and Culture Sciences section

.....	5
<i>Fryma liberale dhe tendenca “moderne” në pikturën e viteve '69-'73</i> [Liberal spirit and "modern" tendencies in the painting of '69 -'73]: Edmond Muço	6
.....	6
<i>KONGRESI I DREJTSHKRIMIT (1972) DHE SHQIPJA E SOTME STANDARDE (ME RASTIN E 50-VJETORIT TË KONGRESIT TË DREJTSHKRIMIT)</i> [THE ORTHOGRAPHY CONGRESS (1972) AND THE ACTUAL STANDARD ALBANIAN (ON THE OCCASION OF THE 50th ANNIVERSARY OF THE ORTHOGRAPHY CONGRESS)]: Emil Lafa	9
.....	9

Applied Computer Science Conference (IASH-ACSC)

.....	12
<i>Indikatorët bibliometrikë e vlerësimit të hulumtuesve dhe të revistave shkencore</i> [Bibliometric indicators of the evaluation of researchers and scientific journals]: Bajram Berisha, Adem Rusinovci, Genc Reznici, Ali Caka	13
.....	13

Conference of Law Sciences section

.....	16
<i>Sundimi i Ligjit: Praktika gjyqësore e Gjykatës Kushtetuese të Kosovës</i> [Rule of Law : The case law of the Constitutional Court of Kosovo]: Remzije Istrefi	17
.....	17
<i>Aspekte të bashkëpunimit shtetëror me disa nga organet kryesore të drejtave të njeriut në kontekstin e procedurave të ankesave individuale</i> [Aspects of State cooperation with selected main human rights bodies in the context of individual complaint procedures]: Gentian Zyberi	19
.....	19

Conference of Agriculture Sciences section

.....	22
<i>Prodhimi i verës në kushte të modifikuara laboratorike, aplikimi i teknikave për përmirësimin e kualitetit [Wine production in modified laboratory condition, application of quality improvement techniques]:</i> Gonxhe Kajtazi, Bahtir Hyse- ni*	
.....	23
<i>Implementimi i programeve universitare duale në fushën e shkencave të prodhim- tarisë shtazore në Shqipëri dhe Kosovë (Projekt Erasmus+) [Implementation of university dual programs in field of animal sciences in Albania and Kosovo (Erasmus+ project)]:</i> S. Muji, H. Schuele, A. Jahja-Hoxha, M. Tafaj, M. Kam- beri, E. Emiri-Sallaku, A. Hoda, A. Kryeziu, A. Mehmeti, Bajram Berisha	
.....	26

Conference of Environmental Sciences section

.....	30
<i>Vlerësimi i ekosistemit pyje - kullota dhe impakti në mjedis, Njësia Administrative Lunxheri , Gjirokastër [Assessment of the forest-pasture ecosystem and and environmental impact in the administrative unit Lunxheri, Gjirokaster]:</i> Arlin- da Shehu, Liri Miho, Ardian Maci	
.....	31
<i>Vlerësimi i gjendjes së mjedisit detar dhe bregdetar në Shqipëri [Assessment of the environmental state of the marine and coastal area in Albania]:</i> Adelajda Kurti, Liri Miho, Ardian Maci	
.....	34
<i>Pylltaria dhe gjelbërimi urban, një faktor i rëndësishëm në zhvillimin e qëndrues- hëm të mjediseve urbane dhe përmirësimin e cilësisë së jetës së komunitete- ve në to [Forestry and urban greenery, an important factor in the sustainable development of urban environments and improving the quality of life of com- munities in them.]:</i> Hajri Haska, Eneida Haska	
.....	37

Conference of Economical Sciences section

.....	40
<i>Korrelacioni në mes normës së interesit dhe borxhit publik: një analizë empirike për vendët e CEFTA-s [Correlation between interest rate and public debt: an empirical analysis for CEFTA countries]:</i> Fisnik Morina, Rajmonda Selimaj	
.....	41

Conference of Natural Sciences section

.....	44
<i>Ekosistemet pyjore dhe kullosore në rajonin Korab -Koritnik dhe malet e Sharrit si pjesë e potencialeve ekoturistike të rajonit. [Forest and pasture ecosystems in the Korab-Koritnik region and the Sharri Mountains as part of the ecotourism potentials in the region]: Hajri Haska, Neki Frashëri, Behxhet Mustafa, Evelina Ajazaj, Eneida Haska</i>	
.....	45
<i>Permiresimi i gjenomeve me ane te CRISPRcas9 [Genome editing, CRISPR/Cas9]: Hesat Aliu, Elmedina Ademi</i>	
.....	48
<i>Studimi i ndryshimeve kimike të vajit ushqimor dhe vlerësimi i cilësisë së vajit të fërguar me spektroskopi Fourier Transform-Infrared (FT-IR) [Study of chemical changes of edible oil and evaluation of frying oil quality by Fourier Transform-Infrared (FT-IR) Spectroscopy]: Fatos Rexhepi, Eldina Latifi</i>	
.....	51
<i>Disa elementë që lidhen me Spektrat e numrave Pisot [Some element related with the Spectra of Pisot numbers]: Arben Baushi</i>	
.....	53

Conference of Medical Sciences section

.....	55
<i>Pandemia nga Covid-19 dhe ndikimi në ngarkesën e punës në RTIN (një studim epidemiologjik prane SUOG "Koço Gliozheni") [Covid-19 pandemic and impact on workload on NICU (an epidemiological study at SUOG "Koço Gliozheni")]: Valbona Alliu, Rudina Pirushi, Valbona Bilali</i>	
.....	56
<i>Hipotiroidizmi kongenital dhe Sindroma Russell Silver [Congenital Hypothyroidism and Russell Silver Syndrome]: Ledia Omeri, Alketa Qosja, Igli Çela</i>	
.....	58

Conference of Engineering and Information Technology Sciences section

.....	61
<i>Trajtimi profesional dhe projektimi i minierave të vogla për qëllime të eksploatimit racional të shkëmbinjve ndërtimor industrial [Professional treatment and design of small mines for rational exploitation of industrial building rocks]: Rafet Zeqiri</i>	
.....	62
<i>Vlerësimi i sigorisë në minierat nëntokësore [Safety evaluation in underground mines]: Jahir Gashi, Rafet Zeqiri</i>	
.....	64

<i>Evidentimi i ujit me anën e të dhënave SAR në imazhet ngjitëse dhe zbritëse</i> [Mapping water bodies with Synthetic Aperture Radar data (ascending and descending)]: Pietro Belba	66
<i>Shpërndarja hapësinore e anomalive gjeokimike për elementet e zgjedhura të analizave gjeokimike lumore në “Brezin mineral të Trepçës”, Kosovë</i> [Spatial distribution of geochemical anomalies for selected elements by stream sediment geochemistry in the “Trepça mineral belt”, Kosovo]: Naser Peci, Ismail Hoxha, Behxhet Shala	69
<i>Disa qasje të zhvillimit software të orientuar nga modeli</i> [Some model-driven software development approaches]: Shaqir Sulaj, Petraq Papajorgji	72
<i>Përdorimi i LCNC në modelimin dhe zhvillimin e softwareve (MDD)</i> [Use of LCNC (low code no code) on Model Driven Development Software (MDD).]: Kejsi Bardhi	74
<i>Etika në marketingun e teknologjisë të informacionit shqiptar</i> [Ethics in albanian information technology marketing]: Adisa Daberdini, Novrus Metaj, Inmerida Hasa	76
<i>Ndërtimi i aplikacionit bynate në funksion për blerje dhe dhurim të produkteve</i> [Construction of bynate application in function for purchase and donation of products]: Inmerida Hasa, Adisa Daberdini, Novrus Metaj	78
Lista e autorëve - Author list	81

Abstracts

Conference of Philology, History and Culture Sciences section

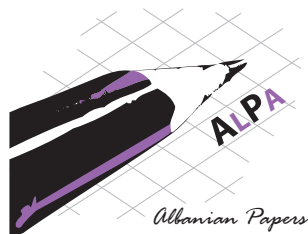
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Fryma liberale dhe tendenca “moderne” në pikturën e viteve '69-'73

Liberal spirit and "modern" tendencies in the painting of '69 -'73

EDMOND MUÇO
Universiteti Luigj Gurakuqi
Tiranë, ALBANIA
edmondmuco3@gmail.com

Fjalë çelës: piktura, realizmisocialist, veprimtari artistike, diktatura komuniste.

Keywords: painting, socialistrealism, artistic activity, communist dictatorship.

Përmbledhja:

Përmbledhje-Teksti: Qëllimi i këtij artikulli është të evidentojë zhvillimet e arteve pamore në Shqipëri në vitet '69-'73. Çështjet që do të trajtohen janë: Së pari do të pasqyrojmë periudhën midis viteve '69-'73. Ishte koha kur kontrolli agresiv i partisë - shtet mbi krijmtarinë artistike kishte humbur fuqinë e tij si pasojë e politikave liberale. Vitet '70 e gjejnë Shqipërinë nën ndikimin e fortë të gjeopolitikës kineze. Aleanca mes saj dhe mikut të vetëm europian, Shqipërinë, do të çenohej seriozisht me nisjen e “diplomacisë së pingpongut”, kohë kur Kina zgjodhi të mbështetej te SHBA-ja, ndërsa aleati i vogël ballkanik, deri dje ishte megafoni kinez në Perëndim, ishte tashmë i panevojshëm, e si pasojë marrëdhëniet mes tyre nisën ftohjen graduale. Ndërkohë që vështirësitë në rrafshin ndërkombëtar dhe atë ekonomik bënë të vetën, udhëheqja vendase intensifikonte reformat në planin ideologjik. Po në të njëjtin vit po kulmonte dhe e ashtëquajtura “fushatë e emancipimit të shoqërisë”, e cila paralelisht me zhvillimet ndërkombëtare e shumë përtej parashikimeve, u përhap si rrufe në të gjithë shoqërinë shqiptare. Njohur si Liberalizmi, ajo u manifestua në pantallonat “kauboj”, flokët e gjata dhe tingujt e muzikës “së shfrenuar” të muzikës xhaz (edhe në festivalet në RTSH), në artin pamor (sidomos në pikturë) në një varg ekspozitash organizuar me tematika të ndryshme, ku u evidentuan kërkime të reja formale, arritur nga pasurimi i mjeteve shprehëse, padyshim “në funksion të përmbajtjes”. Pas kësaj periudhe “triumfi” të formës përmbi përmbajtjen, erdhi i përpiktë zëri shtetëror sanksionuar në plenumin e IV të KQPPSH-së (1973) me masa ndëshkimore për shumë artistë, shkrimtarë, këngëtarë e kineastë. Etiketuar si ithtarë të “pikëpamjeve liberale, revizioniste e borgjeze”, ata u perkufizuan si armiq të vijës së drejtë të marksizëm-leninizmit dhe metodës së Realizmit socialist. Të shoqëruara më pas me burgime, internime e qarkullime në masë, ato goditën përfundimisht ambiciet e çdo shpirti krijues për një art tjetër. Së dyti do të trajtohen më gjerësisht tendencat “moderne” në pikturën e viteve '69-'73. Vitet '70 nisin me një varg ekspozitash me tematika të ndryshme, por ato që shënuan më shumë realitetin e kohës ishin: ekspozita me temën e rinisë e vitit 1971 dhe ajo e “Pranverës” e vitit 1972, të parat e këtij lloji. Paralelisht shtypi i kohës paraqiste me përpikmëri e gjerësisht diskutimet mes krijuesve. Në to evidentoheshin fryma e re, emocione e kënde të reja vështrimi, arritur nga pasurimi i mjeteve shprehëse, padyshim “në funksion të përmbajtjes”. Pjesa më e madhe e artistëve dilte në mbrojtje të hapur ndaj këtyre prurjeve, duke i ruajtur ato nga etiketimet “formaliste” e “të shkëputura nga realiteti”. Estetë, kritikë të entuziazmuar nga novatorizmi shpreheshin se: “Shumë shkrimtarë dhe artistë, sidomos të rinj të lodhur nga formatet standarde të krijuara nga letërsia e arti ynë dhe nga kërkesat standard të kritikës sonë, priren ndaj formave dhe mjeteve të reja artistike, ndaj procedimeve të reja të përpunuara gjatë shekullit tonë, nga modernistët”. Në shtypin e kohës, veprat që rrisnin nivelin ideo-emocional, dalloheshin si më me ndjenjë, më origjinale e më energjike. Më specifikisht, ato prezantoheshin si më të përparura, “me përmbajtje

të fortë e të pasuruara me mjete të reja shprehëse”. Në një grup më vete futeshin sidomos vepra si ajo e Edison Gjergos, “Epika e yjeve të mëngjesit”, “Mjellja e pemëve” dhe “Para manifestimit” të Edi Hilës e më pak “Unë shkruaj” e Arben Bashës. Nga konservatorët, ato etiketoheshin si me qëndrime entuziaste, që lanë pas përmbajtjen në emër të formës. Në një grupim tjetër dhe “më formal e i pathelluar”, futeshin : tabloja “Selvitë” e Maks Velos dhe “Në kodrat e Tiranës” e Alush Shimës. Veprat e realizuara përgjatë viteve ’69-’73’ përbëjnë padyshim një aventurë visive multiforme. Për një çast duket sikur në pak vite artistët kishin përfituar nga një leje e veçantë e mund të tentonin gjithçka. Si të katapultuar në një epokë tjetër, ata realizojnë vepra të ndriçuara nga një gamë kromatike, kapriçioze, duke e ekzaltuar formën gjithnjë në funksion të subjektit. Vitet ’73-’74 ishin vitet e përplasjes së madhe mes shtetit dhe artit. Kjo përplasje nuk ishte e para në llojin e vet, por ishte pararojë e një fushate të gjerë, që do të shtrihej në çdo fushë të jetës. Metodika: Vëzhgimi në Galerinë Komëtare të Arteve Tiranë dhe në disa galeri të arteve në rrethe. Kam shfrytëzuar Bibliotekën Kombëtare në Tiranë dhe atë të Akademisë së Shencave. Rezultatet japin një tablo të zhvillimeve artistike gjatë periudhës midis viteve ’69-’73, ku artistët shqiptarë tentuan të evidentonin frymën e re, emocione e kënde të reja vështrimi. Ky studim është i dobishëm për studiuesit dhe studentët e artit.

Abstract:

Summary-Text: The purpose of this article is to highlight the developments of visual arts in Albania in the years ’69 -’73. The issues that will be addressed are: We will first reflect on the period between ’69 -’73. It was the time when the aggressive party-state control over artistic creativity had lost its power as a result of liberal policies. The 1970s found Albania under the strong influence of Chinese geopolitics. The alliance between it and its only European friend, Albania, would be seriously affected by the launch of "table tennis diplomacy", a time when China chose to rely on the US, while the small Balkan ally, until yesterday was the Chinese megaphone in the West, was already unnecessary, and as a result relations between them began to gradually cool down. In the same year was culminating the so-called "campaign of emancipation of society", which in parallel with international developments and far beyond expectations, spread like lightning throughout Albanian society. Known as Liberalism, it was manifested in "cowboy" pants, long hair and the sounds of "unbridled" jazz music (even at RTSH festivals), visual arts (especially painting) in a series of exhibitions organized of various topics, where new formal research was identified, achieved by enriching the means of expression, obviously "in function of the content". After this period of "triumph" of the form over the content, came exactly the state voice sanctioned in the IV plenum of KQPPSH (1973) with punitive measures for many artists, writers, singers and filmmakers. Labeled as followers of the "liberal, revisionist and bourgeoisie views", they were defined as enemies of the straight line of Marxism-Leninism and the method of Socialist Realism. Secondly, the "modern" tendencies in the painting of the years ’69 -’73 will be treated more extensively. of 1971 and that of "Spring" of 1972, the first of its kind. At the same time, the press of the time presented accurately and extensively the discussions between the creators. means of expression, obviously "in function of the content". Aesthetics, critics enthusiastic about innovation, said: "Many writers and artists, especially young people tired of the standard formats created by our literature and art and the standard requirements of our criticism, tend to new artistic forms and tools, to proceedings new ones developed during our century, by modernists ". In the press of the time, the works that increased the ideo-emotional level, were distinguished as more emotional, more original and more energetic. More specifically, they were presented as more advanced, "with strong content and enriched with new means of expression." A separate group included especially works such as that of Edison Gjergo, "Epic of the morning stars", "The Swarm of trees" and "Before the manifestation" by Edi Hilë and less "I write" by Arben Basha. Conservatives labeled them as enthusiastic, leaving behind content in the name of form. The works realized during the years ’69 -’73 ’are undoubtedly a multifaceted visual adventure. For a moment it seems as if in a few years the artists had benefited from a special permit and could try everything. As catapulted into another era, they realize works illuminated by a chromatic,

capricious range, exalting the form always in function of the subject. The years '73 -'74 were the years of the great clash between the state and art. This clash was not the first of its kind, but it was a vanguard of a broad campaign, which would extend to every area of life.

Methodology: Observation at the National Gallery of Arts in Tirana and in some art galleries in the districts. I have used the National Library in Tirana and the Academy of Sciences. The results give a picture of artistic developments during the period between '69 -'73, where Albanian artists tried to highlight the new spirit. New emotions and perspectives. This study is useful for art researchers and students.

KONGRESI I DREJTSHKRIMIT (1972) DHE SHQIPJA E SOTME STANDARDE (ME RASTIN E 50-VJETORIT TË KONGRESIT TË DREJTSHKRIMIT)

THE ORTHOGRAPHY CONGRESS (1972) AND THE ACTUAL STANDARD ALBANIAN (ON THE OCCASION OF THE 50th ANNIVERSARY OF THE ORTHOGRAPHY CONGRESS)

EMIL LAFE

Akademia e Shkencave e Shqiperise

Tiranë, ALBANIA

emilafe1@gmail.com

Fjalë çelës: gjuha standarde, norma letrare, kultura gjuhësore, terminologjia drejtshkrimi
Keywords: standard language, literary norm, linguistic culture, terminology orthography

Përmbledhja:

Më 20-25 nëntor 1972 u zhvillua në Tiranë Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe, ku morën pjesë 87 delegatë dhe një numër i madh të ftuarish nga Shqipëria, Kosova, Maqedonia, Mali i Zi dhe nga Bota Arbëreshe. Kongresi mori shkas nga diskutimi disavjeçar i projektit të rregullave të drejtshkrimit të shqipes (Tiranë, 1967) dhe u organizua bashkërisht nga përfaqësuesit e shkencës gjuhësore shqiptare në të gjitha trevat e përmendura më sipër. Një ngjarje shumë e rëndësishme që i parapriu Kongresit të Drejtshkrimit, që Konsulta gjuhësore e Prishtinës (27-28 prill 1968), ku u vendos në mënyrë të njëzëshme që gjithë shqiptarët në ish Jugosllavi të zbatojnë normën gjuhësore të shtetit amë (Shqipërisë), sipas parimit “një komb - një gjuhë letrare kombëtare. Deri atëherë në Kosovë, Maqedoni e në Malin e Zi përdorej gegërishtja letrare e mbështetur në të folmet e Shqipërisë së Mesme (e njohur edhe si elbasanishte letrare), ndërsa në Shqipëri kishte marrë epërsi varianti letrar i jugut (toskërishtja letrare), që po pasurohej edhe me elemente të gegërishtes letrare në të gjitha rrafshet e gjuhës. Në Rezolutën e miratuar nga Kongresi i Drejtshkrimit përcaktohet se “Gjuha shqipe ka arritur një shkallë të tillë zhvillimi, që na lejon të pohojmë shkencërisht se populli shqiptar ka tashmë një gjuhë letrare të njësuar, norma kombëtare e së cilës është kristalizuar në të gjitha hallkat kryesore të strukturës fonetike, gramatikore, fjalëformuese e leksikore”. Duke përmbyllur detyrat që shtroi ai Kongres, gjuhësia shqiptare ka hartuar një varg veprash themelore normative, si “Drejtshkrimi i gjuhës shqipe”, “Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe”, “Fonetika e gjuhës shqipe”, “Gramatika e gjuhës shqipe”, “Fjalori i gjuhës shqipe”, si edhe një varg fjalorësh terminologjikë dhe udhëzuesish për zbatimin e normës letrare. Gjuha standarde shqipe është gjuhë zyrtare në Shqipëri e në Kosovë, ku zbatohet në gjithë veprimtarinë shtetërore e shoqërore, po ashtu në publicistikë dhe në letërsi. Në Maqedoni sot gjuha shqipe zbatohet si gjuhë zyrtare e dytë në komunat ku banojnë shqiptarë. Në këto funksione ajo është pranuar plotësisht dhe përfundimisht. Gjendja e zbatimit të saj paraqet probleme të përgjithshme e të veçanta sipas territorit përkatës, që mund të renditen si më poshtë: 1) nga mangësitë e mësimin në shkollë dhe nën ndikimin e së folmes vendore vërehen shpesh gabime në drejtshkrim, në drejtshqiptim dhe në format e ndërtimit gramatikore; 2) nën ndikimin e gjuhëve të huaja dhe nga kultura gjuhësore e pamjaftueshme ka një përdorim të tepruar

fjalësh të huaja dhe ndërtimesh sintaksore të papërshtatshme për shqipen; 3) vërehen dallime terminologjike ndërmjet Shqipërisë dhe Kosovës e RMV (në terminologjinë e veprimtarisë administrative e juridike, si edhe në terminologjinë tekniko-shkencore etj.); 4) ndërgjegjësimi për një kulturë gjuhësore të përshtatshme në veprimtarinë shtetërore e shoqërore është ende i ulët dhe masat detyruese për këtë janë të pamjaftueshme; 5) vërehet një shqetësim publik në rritje për gjendjen e sotme e zbatimit të normës letrare dhe të përdorimit të shqipes standarde veçanërisht në media e në veprimtarinë politike. Duke pasur parasysh se kudo kultura gjuhësore ka përparuar me masa të përshtatshme nga ana e shtetit dhe me përmirësimin e formimit gjuhësor në shkollë, del e nevojshme që në këtë 50-vjetor të Kongresit të Drejtshkrimit kujdesi për gjuhën shqipe të gjejë trajtimin e duhur nga ana e shtetit në Shqipëri e në Kosovë dhe të mbështetet me të gjitha mjetet veprimtaria e Agjencisë për Zbatimin e Gjuhës shqipe në RMV. Detyrë parësore mbetet përmirësimi i mësimdhënies së gjuhës shqipe në shkollë dhe kualifikimi mësimdhënësve.

Abstract:

On November 20-25th 1972, the Albanian Orthography Congress was held in Tirana, attended by 87 delegates and a large number of guests from Albania, Kosovo, Macedonia, Montenegro and the Arbëresh World. The Congress was triggered by several years of discussion of the draft Albanian orthography rules (Tirana, 1967) and was jointly organized by representatives of the Albanian language science in all the above mentioned areas. A very important event that preceded the Orthography Congress was the Prishtina Linguistic Consultation (April 27-28th, 1968), where it was unanimously decided that all Albanians in the former Yugoslavia should adopt the linguistic norm of their mother country (Albania), according to principle "one nation - one national literary language. Until then, in Kosovo, Macedonia and Montenegro, the literary Gheg based on the dialects of Central Albania (also known as literary Elbasan variety) was used, while in Albania the southern literary variant (literary Tosk Albanian), which was being enriched even with elements of the literary Gheg on all levels of language, had taken precedence. The Resolution adopted by the Orthography Congress states that "The Albanian language has reached such a level of development, which allows us to scientifically affirm that the Albanian people already have a unified literary language, the national norm of which is crystallized in all major links of phonetic, grammatical, word-formation and lexical structure". Fulfilling the tasks set by that Congress, the Albanian linguistics has drafted a series of basic normative works, such as "The Orthography of the Albanian language", "Orthographic Dictionary of the Albanian language", "Phonetics of the Albanian language", "Grammar of the Albanian language", "Dictionary of the Albanian language", as well as a series of terminological dictionaries and guides for the implementation of the literary norm. These works have had a very fruitful impact on the spread, mastery and implementation of the literary norm. Now that four decades have passed, I think our goal is to better understand the features of the use and development processes of literary language throughout the space where it is used. On this basis, additions and improvements will be made to normative works, new studies will be undertaken for specific problems of the norm, which have not yet been adequately addressed. But always in a spirit of cooperation on a common platform, which can be nothing but the unreserved recognition of the achievements of the Orthography Congress, which constitute the stable and immovable foundation of the standard Albanian language. The standard Albanian language is the official language in Albania and in Kosovo, where it is applied in all state and social activities, as well as in journalism and literature. In Northern Macedonia today, the Albanian language is used as a second official language in the municipalities where Albanians live. In these functions it is fully and definitively accepted. The state of its implementation presents general and specific problems according to the respective territory, which can be listed as follows: 1) due to the shortcomings of learning in school and under the influence of the local dialect, errors of grammatical constructions, in spelling, orthography and forms are often noticed; 2) under the

influence of foreign languages and insufficient language culture there is an excessive use of foreign words and syntactic constructions unsuitable for Albanian; 3) there are terminological differences between Albania, Kosova and Northern Macedonia (in the terminology of administrative and legal activity, as well as in the technical-scientific terminology, etc.); 4) awareness of a suitable language culture in the state and social activity is still low and the obligatory measures to improve this are insufficient; 5) there is a growing public concern about the current state of implementation of the literary norm and the use of standard Albanian, especially in the media and in political activity. Considering that the language culture has progressed everywhere with appropriate measures by the state and with the improvement of the language education in the school, it becomes necessary in this 50th anniversary of the Orthography Congress that the care for the Albanian language finds the appropriate treatment by the state in Albania and Kosovo and the support by all means of the activity of the Agency for the Implementation of the Albanian Language in Northern Macedonia.

Abstracts

Applied Computer Science Conference (IASH-ACSC)

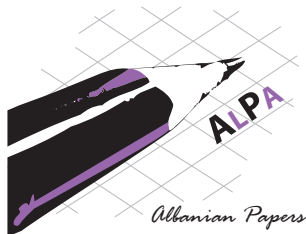
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Indikatorët bibliometrikë e vlerësimit të hulumtuesve dhe të revistave shkencore

Bibliometric indicators of the evaluation of researchers and scientific journals

BAJRAM BERISHA
Universiteti i Prishtinës
Prishtinë, COUNTRY NOT IN THE LIST
(OTHER)
bajram.berisha@uni-pr.edu

ADEM RUSINOVCI
University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA
adem.rusinovci@uni-pr.edu

GENC REZNIQI
Universiteti i Prishtinës
Prishtinë, KOSOVA
genc.reznqi@uni-pr.edu

ALI CAKA
Universiteti i Prishtinës
Prishtinë, KOSOVA
ali.caka@uni-pr.edu

Fjalë çelës: Indikatorët bibliometrikë, vlerësimi i hulumtuesve dhe revistave

Keywords: Bibliometric indicators, evaluation of researcher and journals

Përmbledhja:

Zhvillimi i hovshëm i teknologjisë së informacionit, shtrirja gjithnjë e më e madhe e internetit dhe veçanërisht zhvillimi i platformave shkencore elektronike në dekadat e fundit të shekullit të kaluar e kanë lehtësuar dhe e kanë thjeshtësuar dukshëm kategorizimin dhe sistematizimin e rezultateve shkencore dhe të dijes universale në nivel global. Këto zhvillime kanë hapur shtigje të reja për vlerësimin e dokumentacionit shkencor si dhe indikatorë specifik që mundësojnë vlerësimin e cilësisë së hulumtuesëve si dhe të revistave shkencore, por edhe lehtësojnë mundësinë e krahasimit të tyre në të gjitha nivel organizative.

Indikatorët e vlerësimit të hulumtuesve. Indikatorët kryesorë në të cilët është bazuar vlerësimi i të arriturave shkencore të kërkuesve janë të shumëllojshëm, që nga indikatorët tradicionalë, si numri i publikimeve, niveli i revistave shkencore, numri i citimeve të publikimeve, e deri te indikatorët bibliometrikë bashkëkohorë, si indeksi i Hirshit "h-index", „i10-index“, etj. Natyrisht ekziston edhe një varg i gjatë i parametrave të tjerë të rëndësishëm të cilët duhen marrë parasysh për vlerësimin e arritjeve të kërkuesve shkencorë, si: Projektet e fituara shkencore kombëtare/ndërkombëtare (rëndësia, cilësia dhe aspekti financiar i tyre etj.); Bashkëpunimi ndërkombëtar (qëndrimi dhe mësimdhënia universitare "jashtë vendit", grupet shkencore, etj.); Kontributi në publikimin e teksteve shkencore (universitare, etj.); Inovacioni shkencor (patentat etj.); Kontributi në çështje akademike (çmimet dhe mirënjohjet, mentorimi i doktorantëve brenda/jashtë vendit etj.); Pjesëmarrja aktive në konferenca shkencore, etj.

Indikatorët e vlerësimit të revistave. Nga dhjetëra sisteme elektronike që merren me grumbullimin, sistematizimin dhe menaxhimin e dokumentacionit shkencor, po përmendim këtu platformat elektronike: "Web of Science", "Scopus" janë referencë vlerësimi e revistave shkencore. Natyrisht indeksimi i revistave shkencore në Web of Science, Scopus dhe në databazat e tjera të këtij niveli nënkupton indikacion të një cilësie të veçantë të revistave. Këto revista përpara se të indeksohen duhen të plotësojnë kritere të veçanta si recensione "peer review", të ofrojnë rezultate relevante për audiencë ndërkombëtare, të respektojnë parametrat etikë të publikimit etj. Gjithsesi indeksimi i revistave shkencore në databazat e përmendura më lart, e të cilat aplikojnë kritere specifike, ofron garanci të mjaftueshme

për nivelin e cilësisë së revistave. Mirëpo aktualisht ndër indikatorët më të rëndësishëm bibliometrikë bashkëkohorë për vlerësimin e revistave shkencore konsiderohet “Journal Impact Factor” (“Faktori i ndikimit të revistave”) ose “Impakt Faktori” (IF). Ky indikator është një “numër” i cili paraqet “pes-hën” e ndikimit të një reviste shkencore, dhe ai shërben si numër krahasimi me revistat e tjera! “Impakt faktori” paraqet raportin ndërmjet numrit të publikimeve (sasisë) dhe numrit të citimeve (cilësisë) të publikimeve të një reviste shkencore. Llogaritja dhe publikimi vjetor i IF-së të revistave shkencore bëhet që nga viti 1960 nga “Institute of Scientific Information” (ISI) (sot pjesë e Thomson Reuters). Gjithsesi që ka vend edhe për kritika lidhur me aplikimin e këtij indikator i megjithatë ai mbetet parametri më i rëndësishëm bibliometrik i vlerësimit dhe krahasimit të revistave shkencore. Natyrisht ekzistojnë edhe disa indikatorë alternativë ose plotësues si p.sh. “Eigenfactor” që ofrohet nga “Web of Science”, “SJR-SCImago Journal Rank” që ofrohet nga databaza Scopus etj. Gjithsesi, hartimi dhe promovimi i një strategjie gjithëpërfshirëse për vlerësimin dhe krahasimin e shkencëtarëve por edhe të revistave shkencore, të bazuar në indikatorë dhe kriterë të matshme dhe bashkëkohore të rezultateve të tyre shkencore, vazhdon ta sfidojë komunitetin shkencor gjithandej.

Abstract:

The rapid development of information technology, the growing spread of the Internet and especially the development of electronic scientific platforms in the last decades of the last century have greatly facilitated and simplified the categorization and systematization of scientific results and universal knowledge in global level. These developments have opened new paths for the evaluation of scientific documentation as well as specific indicators that enable the evaluation of the quality of researchers and scientific journals, but also facilitate the possibility of comparing them at all organizational levels.

Indicators of the evaluation of researchers. The main indicators on which the assessment of researchers' scientific achievements is based are various, from traditional indicators, such as the number of publications, the level of scientific journals, the number of citations to publications, to contemporary bibliometric indicators, such as the Hirsch index. "H-index", "i10-index", etc. Of course, there is a long range of other important parameters that must be taken into account when evaluating the achievements of researchers, such as: National / international scientific projects obtained (their importance, quality and financial aspect, etc.); International cooperation (stay and university teaching "abroad", scientific groups, etc.); Contribution to the publication of scientific texts (university, etc.); Scientific innovation (patents, etc.); Contribution to academic issues (awards and recognitions, mentoring of doctoral students inside / outside the country, etc.); Active participation in scientific conferences, etc.

Indicators of the evaluation of scientific journals. Of the dozens of electronic systems that deal with the collection, systematization and management of scientific documentation, we are mentioning here the electronic platforms: "Web of Science", "Scopus" are the evaluation reference of scientific journals. Of course, indexing scientific journals in the Web of Science, Scopus and other databases of this level implies an indication of a particular quality of journals. Before being indexed, these journals must meet special criteria such as peer review, provide relevant results for international audiences, respect the ethical parameters of the publication, etc. However, the indexing of scientific journals in the databases mentioned above, which apply specific criteria, provides sufficient guarantees for the level of quality of journals. However, currently among the most important contemporary bibliometric indicators for the evaluation of scientific journals is considered "Impact Factor of journals" or "Impact Factor" (IF). This indicator is a "number" which represents the "weight" of the impact of a scientific journal, and it serves as a comparison number with other journals! "Impact factor" represents the ratio between the number of publications (quantity) and the number of citations (quality) of publications of a scientific journal. The annual IF calculation and publication of scientific journals has been done since 1960 by the Institute of Scientific Information (ISI) (now part of Thomson Reuters). However, there is room for criticism regarding the application of this indicator, however it remains the most important bibliometric

parameter of evaluation and comparison of scientific journals. Of course, there are also some alternative or complementary indicators such as. "Eigenfactor" provided by "Web of Science", "SJR-SCImago Journal Rank" provided by Scopus database etc. However, designing and promoting a comprehensive strategy for evaluating and comparing scientists but also scientific journals, based on indicators and measurable and contemporary criteria of their scientific results, continues to challenge the scientific community everywhere.

Abstracts

Conference of Law Sciences section

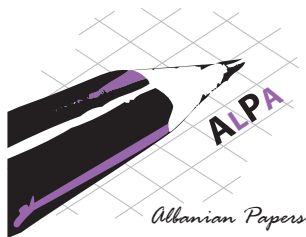
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Sundimi i Ligjit: Praktika gjyqësore e Gjykatës Kushtetuese të Kosovës

Rule of Law : The case law of the Constitutional Court of Kosovo

REMZIJE ISTREFI

Fakulteti Juridik, UP

Prishtinë, KOSOVA

remzije.istrefi@uni-pr.edu

Fjalë çelës: sundimi ligjit, drejtat e njeriut, Gjykata Kushtetuese

Keywords: rule of law, human rights, constitutional court

Përmbledhja:

Ky artikull shqyrton praktikën gjyqësore të Gjykatës Kushtetuese të Kosovës, duke theksuar se si kjo gjykatë mbron parimin e sundimit të ligjit - si parim themelor kushtetues dhe si e drejtë individuale e njeriut. Interpretimi kushtetues i ligjeve, apo ndarja e pushteteve, si dhe interpretimi i fushëveprimit të drejtave individuale të njeriut do të analizohen në kontekstin e Kosovës me qëllimin përfundimtar të arritjes së një mirëkuptimi më të madh për funksionalizimin e mëtejshëm të kornizës së sundimit të ligjit dhe rëndësia e tij në një kontekst pas konfliktit - tranzicionit.

Për një qytetar të thjeshtë të Kosovës, i cili iu nënshtrohet të kaluarës së dhunshme të shkaktuar nga prishja e sundimit të ligjit, e manifestuar me shkelje të vazhdueshme të të drejtave të njeriut dhe politika diskriminuese të qeverisë, koncepti i shtetit të së drejtës ka konotacion ideologjik dhe juridik. Shteti ligjor perceptohet si një aspekt themelor ideologjik i botës liberale që u shpalos mbi rrënojat e Murit të Berlinit dhe, si rrjedhim, si një nga parimet thelbësore të rendit kushtetues të demokracive të reja. Rëndësia kryesore e shtetit të së drejtës njihet veçanërisht për shoqëritë pas konfliktit. Ekziston një konsensus në rritje në Sistemin e Kombeve të Bashkuara (OKB) dhe Bashkimin Evropian (BE) se sundimi i ligjit është një parakusht për paqen dhe zhvillimin e qëndrueshëm si në nivel ndërkombëtar ashtu edhe në atë kombëtar. Është e njohur gjithashtu se siguria dhe drejtësia janë hapa thelbësorë në arritjen e sundimit të ligjit. Asnjëra nuk mund të lihet pa mbikëqyrje në parandalimin e konfliktit, as në reagimin apo rikuperimin e të njëjtit. Rrjedhimisht, në shoqëritë pas konfliktit, sundimi i ligjit përfaqësohet kryesisht si një ideal politik që u shërben funksioneve të veçanta shoqërore. Ky nen pretendon se shqyrtimi i praktikës gjyqësore kushtetuese do të ofrojë njohuri të mëtejshme në konsolidimin e shtetit të së drejtës në tranzicionet pas konfliktit. Përvoja e Kosovës do të përdoret si rast studimor pothuajse ekskluziv, por argumentet e bëra dhe njohuritë e ofruara synojnë të kenë interes dhe apel më të gjerë. Duke pasur parasysh daljen e Kosovës nga gjendja e luftës, gjendjen e saj tranzicionale të zhvillimit, krijimin e strukturave të reja të qeverisjes dhe drejtësinë kushtetuese në zhvillim, ajo paraqet një terren unik të hetimit të operacionalizimit të shtetit të së drejtës ndikimin e tij në realizimin e të të drejtave të njeriut. Artikulli është i ndarë në katër pjesë. Pas hyrjes, ne ofrojmë disa njohuri të përgjithshme në përcaktimin konceptual të shtetit të së drejtës, veçanërisht në sistemet ligjore evropiane (seksioni II). Më pas, ne shikojmë disa nga përpjekjet më madhështore dhe më juridike për të mbështetur sundimin e ligjit si një komponent thelbësor i shqyrtimit gjyqësor. Këtu shikojmë kryesisht jurisprudencën gjyqësore të GJEDNJ-së dhe jurisprudencën e gjykatave vendase (seksioni III). Para se të hetojë jurisprudencën e Gjykatës Kushtetuese të Kosovës, lidhur me parimin e sundimit të ligjit, studimi së pari paraqet një shpjegim të shkurtër të juridiksionit të Gjykatës Kushtetuese të Kosovës, (neni IV), duke e

mbështetur sundimin e ligjit si komponent thelbësor i autoritetit kushtetues. Ai më pas futet në thelbin e kësaj analize, përkatësisht në hulumtimin e praktikës gjyqësore të Gjykatës Kushtetuese të Kosovës në lidhje me parimin e sundimit të ligjit. Kjo analizë fokusohet vetëm në rastet në të cilat është shqyrtuar parimi i sundimit të ligjit nga Gjykata Kushtetuese e Kosovës, në lidhje me ankesën individuale kushtetuese (“vlerësimi konkret i kushtetutshmërisë”). Artikulli përfundon me një thirrje për eksplorim të mëtejshëm të jurisprudencës së gjykatës kushtetuese si mjet për matjen e funksionalizimit të konceptit të shtetit të së drejtës dhe ndikimin e tij në zbatimin e të drejtave të njeriut në një mjedis pas konfliktit.

Abstract:

This article examines the case law of the Constitutional Court of Kosovo, highlighting how this court protects the principle of rule of law - as a pivotal constitutional principle and as an individual human right. Constitutional interpretation of the laws, or separation of powers, as well as interpreting the scope of the individual human rights will be analyzed in the context of Kosovo with an ultimate aim of obtaining an enhanced understanding on the further operationalization of the Rule of Law framework and its relevance in a post conflict - transitional context.

For an ordinary citizen of Kosovo that underwent the violent past caused by the breakdown of the rule of law, manifested by ongoing human-rights violations and discriminatory government policies, the concept of rule of law has ideological as well as legal connotation. The rule of law is perceived as a fundamental ideological facet of the liberal world that unfolded on the rubbles of the Berlin Wall and, hence, as one of the core principles of constitutional order of new democracies. The prime importance of the rule of law is recognized in particular for the post-conflict societies. There is a growing consensus in the United Nations (UN) System and European Union (EU) that the rule of law is a precondition for sustainable peace and development at both international and national level. It is also recognized that security and justice are essential stepping stones in achieving the rule of law. Neither can be left unattended in preventing conflict, nor in responding to or recovering from the same. Consequently, in post conflict societies rule of law is quintessentially represented as a political ideal that serves particular societal functions. This article contends that examination of the constitutional court practice will provide further insights in the consolidation of rule of law in post conflict transitions. The Kosovo experience, will be used as almost exclusive case study, but the arguments made and insights offered are intended to have broader interest and appeal. Given Kosovo's emergence from a state of war, its transitional state of development, the establishment of new structures of government, and the emerging constitutional justice, it presents a uniquely posited terrain of investigation of the operationalization of the rule of law its impact in the realization of human rights. The article is divided into four parts. After the introduction, we provide some general insights into the conceptual delineation of the rule of law, particularly in European legal systems (section II). Then we look at some of the grander and more jurisprudential efforts at grounding the Rule of Law as an essential component of judicial review. Here we look at the mainly at the ECHR court jurisprudence, and domestic courts jurisprudence (section III). Before investigating the jurisprudence of the Constitutional Court of Kosovo, pertaining to the principle of rule of law, the study first, presents a brief explanation of the jurisdiction of the Constitutional Court of Kosovo, (section IV), grounding the Rule of Law as an essential component of constitutional authority. It then ventures into the core of this analysis namely exploration of the case law of the Constitutional Court of Kosovo pertaining to the principle of rule of law. This analysis focuses only on the cases in which the principle of rule of law has been reviewed by the Constitutional Court of Kosovo, in conjunction with individual constitutional complaint (“concrete constitutional review”). The article ends with a call for further exploration of the constitutional court jurisprudence as a tool for measuring the operationalization of the rule of law concept and its impact in the application of human rights in a post conflict setting.

Aspekte të bashkëpunimit shtetëror me disa nga organet kryesore të drejtave të njeriut në kontekstin e procedurave të ankesave individuale

Aspects of State cooperation with selected main human rights bodies in the context of individual complaint procedures

GENTIAN ZYBERI

Norwegian Centre for Human Rights, University
of Oslo

Oslo, NORWAY

gentian.zyberi@gmail.com

Fjalë çelës: Bashkëpunim shtetëror, ankesa individuale, organe (gati)gjyqësore.

Keywords: State cooperation, individual complaints, human rights bodies.

Përmbledhja:

Ky punim analizon aspekte të bashkëpunimit shtetëror mes shteteve palë dhe disa prej organeve apo mekanizmave kryesore të drejtave të njeriut në kontekstin e procedimit të ankesave individuale. Ndër të tjera, traktatet e të drejtave të njeriut krijojnë detyrime për shtetet palë që të bashkëpunojnë me mekanizma të ndryshëm gjyqësorë ose thuajse-gjyqësorë gjatë adresimit të ankesave individuale për shkelje të drejtave të njeriut. Bashkëpunimi shtetëror është shumë i rëndësishëm për një mekanizëm gjyqësor ose thuajse-gjyqësor, si në fazën e shqyrtimit të ankesave individuale të paraqitura para tij, ashtu edhe në fazën e zbatimit të vendimeve të marra nga to. Bashkëpunimi gjatë procesit të trajtimit të ankesave përfshin përgjigjen në kohë dhe në mënyrën e duhur nga autoritetet shtetërore ndaj pretendimeve ligjore të ankimuesve dhe dhënien mekanizmit përkatës të drejtave të njeriut të informacionit të nevojshëm si për faktet ashtu edhe për çështjet ligjore të ngritura, si dhe zbatimin e masave të përkohshme të caktuara nga mekanizmi përkatës. Për shkak të kriterit të përgjithshëm që ankesat individuale duhet të shterojnë fillimisht mjetet juridike të disponueshme në nivel kombëtar, përgjigja e autoriteteve shtetërore dhe bashkëpunimi i tyre i plotë me këto mekanizma janë shumë të rëndësishme. Bashkëpunimi në fazën e zbatimit përfshin marrjen e hapave të nevojshëm për t'i dhënë efekt vendimit të marrë nga një organ i të drejtave të njeriut që mund të parashikojë forma të ndryshme kompensimi apo ndreqje të dëmit të shkaktuar. Metodologjia e përdorur në këtë punim është ajo e pozitivizmit ligjor me një përqasje institucionale dhe krahasimore. Materialet e përdorura janë traktatet kryesore të drejtave të njeriut, rregullat e procedurës së mekanizmave të zgjedhura të drejtave të njeriut për trajtimin e rasteve të sjella para tyre dhe për zbatimin e vendimeve të marra, dhe literatura përkatëse për këtë tematikë. Sa i përket strukturës, fillimisht ky punim shqyrton bashkëpunimin shtetëror me organet e traktateve të drejtave të njeriut të Kombeve të Bashkuara (OTDNJ), me fokus kryesor në Komitetin për të Drejtat e Njeriut (KtDNJ), përpara se të kalojë në OTDNJ-të e tjera (seksioni 2). Më pas, analiza kalon në mekanizmat përkatës të drejtave të njeriut në tre sistemet rajonale të drejtave të njeriut, përkatësisht në sistemin evropian, ndër-amerikan dhe atë afrikan (seksioni 3). Këtu do të trajtohen çështje të bashkëpunimit me Gjykatën Evropiane të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ), Gjykatën dhe Komisionin Amerikan të Drejtave të Njeriut, dhe Gjykatë dhe Komisionin Afrikan të Drejtave të Njeriut dhe të Popujve. Disa konkluzione përfundimtare janë përfshirë në fund të punimit. Analiza zbulon se bashkëpunimi shtetëror mbetet problematik, pavarësisht se shumica e shteteve në përgjithësi përmbushin shumicën e detyrimeve të

tyre shumicën e kohës. Disa nga sjelljet joadekuate të bashkëpunimit përfshijnë shtetet që nuk reagojnë në kohë dhe në mënyrë adekuate ndaj pretendimeve të bëra nga ankuesit individualë, ose rezistenca për të zbatuar masat e përkohshme. Dështimi nga një shtet palë për të ofruar informacionin e nevojshëm si për faktet ashtu edhe për çështjet ligjore të përfshira para një organi gjyqësor ose pothuajse gjyqësor të drejtave të njeriut krijon vështirësi të mëdha për atë mekanizëm në zgjidhjen e çështjes dhe paralajmëron mungesë bashkëpunimi në fazën e zbatimit. Në fazën e zbatimit, disa shtete palë kanë dështuar të ndërmarrin hapat e nevojshëm për të zbatuar vendimet që konstatojnë shkelje, veçanërisht në lidhje me dhënien e dëmtshpërblimeve ose rihetimin e krimeve të supozuara. Një pjesë e problemit këtu është se ndryshe nga situata në lidhje me vendimet e GJEDNJ-së, ku ligji i brendshëm lejon rihapjen e një çështjeje, e njëjta gjë nuk është e vërtetë për organet e traktateve të drejtave të njeriut të OKB-së. Kjo është një çështje e rëndësishme të cilën organet e traktateve të OKB-së duhet ta trajtojnë herët a vonë.

Abstract:

This paper analyzes aspects of State cooperation with the main human rights bodies in the context of individual complaint procedures. Human rights treaties create obligations for States concerning their cooperation with judicial or quasi-judicial mechanisms established under them in the context of processing individual complaints. State cooperation is very important for a judicial or quasi-judicial body, both in the stage of the dealing with individual complaints brought before them, as well as in the implementation stage of the decisions rendered. Cooperation during the process of dealing with complaints involves responding to the claims of the complainants in a timely and adequate manner and providing the human rights mechanism concerned with the necessary information on both the facts and the legal issues involved, as well as giving effect to interim or provisional measures that might have been indicated. Because of the general requirement for individual complaints to first exhaust available domestic remedies, the response of the State and its full cooperation are very important. Cooperation in the implementation phase involves taking the necessary steps to give effect to the decision rendered by a human rights body. The methodology used is that of legal positivism with an institutional and comparative approach. The materials used are the main human rights treaties, the rules of procedure of selected human rights mechanisms and those concerning the implementation of decisions, relevant cases and literature on this topic. In terms of structure, this paper first examines State cooperation with the UN human rights treaty bodies (UNTBs), with the main focus on the Human Rights Committee (HRCttee or Committee), before moving on to the other UNTBs (section 2). The analysis then moves on to the relevant human rights mechanisms in the three regional human rights systems, namely the European, inter-American and African systems (section 3). This will address issues of cooperation with the European Court of Human Rights (ECtHR), the Inter-American Court and Commission on Human Rights, and the African Court and Commission on Human and Peoples' Rights. Some concluding remarks are included at the end. The analysis reveals that State cooperation remains problematic, despite most States generally complying with most of their obligations, most of the time. Some of the inadequate cooperation conduct includes States failing to respond in a timely and adequate manner to claims made by individual complainants, or to implement interim measures. A failure by a State party to provide the necessary information on both the facts and the legal issues involved to a judicial or quasi-judicial human rights body creates major difficulties for that mechanism in deciding the case and forebodes a lack of cooperation at the implementation phase. At the implementation phase, certain State parties have failed to take the necessary steps to give effect to decisions finding a violation, especially concerning awarding reparations or re-investigation of alleged crimes. Part of the problem here is that unlike the situation concerning decisions of the ECtHR, where domestic law allows for the reopening of a case, the same is not true for UN human rights treaty bodies. This is an important issue which UN treaty

bodies have to address sooner or later.

Abstracts

Conference of Agriculture Sciences section

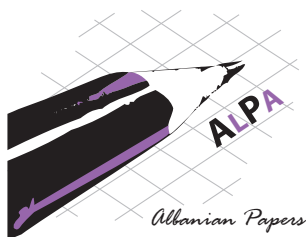
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Prodhimi i verës në kushte të modifikuara laboratorike, aplikimi i teknikave për përmirësimin e kualitetit

Wine production in modified laboratory condition, application of quality improvement techniques

GONXHE KAJTAZI

Universiteti "Isa Boletini" Mitrovicë
Mitrovicë, KOSOVA
gonxhe.kajtazi@umib.net

BAHTIR HYSENI*

Universiteti "Isa Boletini" Mitrovicë
Mitrovicë, KOSOVA
bahtir.hyseni@umib.net

Fjalë çelës: Rrushi, vera, fermentim, kthjellim, prodhimi i verës

Keywords: Grape, wine, fermentation, clarification, wine production

Përmbledhja:

Vera është një pije alkoolike e cila përftohet nga procesi i fermentimit të rrushit apo frutave tjerë me përmbajtje të lartë sheqeri. Rrushi i ndërtuar nga frenjat dhe kokrrat në formë veshulli është frut i hardhisë, i cili për shkak të përbërjes kimike të balancuar mund të fermentohet pa pasur nevojë shtimin e ndonjë përbërësi tjetër, si sheqerna, acide, enzime apo nutrientë të tjerë. Për prodhimin e verërave cilësore dhe specifike rrushi si lëndë e parë duhet të arrijë pjekurinë teknike. Rrushi duhet të jetë i shëndoshë dhe pa ndonjë sëmundje apo dëmtim nga agjentët atmosferikë. Veprimet bazë që kryhen për të prodhuar verëra janë, dërmimi dhe heqja e frenjave, shtimi i dioksidit të squfurit, shtimi i majasë, fermentimi alkoolik, tërheqja, fermentimi malolaktik, vjetërimi dhe mbushja në shishe. Sulfitimi parandalon rritjen e mikroorganizmave të dëmshëm, ndihmon në kontrollimin e procesit. Fermentimi në prani të bërësive është një ndër proceset që dallon prodhimin e verës së kuqe nga ajo e bardhë. Fermentimi alkoolik është procesi kyç në teknologjinë e prodhimit të verës, gjatë të cilit nën ndikimin e majave bëhet shndërrimi i sheqernave në alkool etilik dhe gaz karbonik. Dalja e vrullshme e gazit karbonik që të jep përshtypjen e një dukurie vlimi është tregues që po ndodh shndërrimi i sheqerit në etanol, gaz karbonik dhe produkte të tjera dytësore. Proces tjetër i rëndësishëm i cili mund të kryhet menjëherë pas fermentimit alkoolik është fermentimi malolaktik. Fermentimi malolaktik është proces gjatë të cilit ndodh ulja e aciditetit të verës si shkak i shndërrimit të acidit malik në acid laktik dhe gas karbonik nën ndikimin e bakteve laktike, duke përmirësuar qëndrueshmërinë biologjike të verës dhe kualitetin organoleptik. Në këtë punim në kushte laboratorike janë prodhuar katër lloje verërash. Për prodhim janë përdorur pajisje të modifikuara laboratorike. Në vend të rrushit industrial, verërat janë prodhuar duke përdorur rrushin e tavolinës. Fermentimi është kryer duke përdorur maja kuzhine *S.cerevisae*. Janë prodhuar verëra të bardha dhe të kuqe. Vera e bardhë është prodhuar nga rrushi i kuq, por dhe nga rrushi i bardhë. Fermentimi gjithashtu është kryer në reaktorë dhe kushte të improvizuara. Reaktorët janë ndërtuar me shishe qelqi nga 1 dhe 2 L. Është bërë instalimi i tubave përmes së cilëve do lirohet gazi karbonik i prodhuar gjatë fermentimi. Gjithashtu nëpër reaktorë janë instaluar edhe tubat me shiringa në mënyrë që të bëhet marrja e mostrave më lehtë gjatë javëve që kryhet fermentimi. Përveç këtyre, janë vendosur edhe kapakët me filtra, në mënyrë që vera të mos kontaminohet përmes tubave nga ambienti i jashtëm. Qëllimi i këtij punimi ka qenë aplikimi i teknikave për kthjellimin e verës, të gjendet një zgjidhje për largimin e ngjyrës së verës së bardhë të përfutur nga rrushi i kuq, dhe gjithashtu të aplikohet një teknikë e cila do nxiste prodhimin e etanolit gjatë fermentimit alkoolik në sasi më të madhe. Mushti dhe vera e përfutur i është nënshtruar analizave organoleptike dhe fiziko-kimike,

duke përfshier pH-në, aciditetin e përgjithshëm dhe anhidritin sulfuror të përgjithshëm. Për analizimin e sheqerit dhe etanolit kromatografia e lëngët me presion të lartë është përdorur si teknikë. Kolona kromatografike e përdorur është (SPR-CA)-polimer resin, si fazë mobile është përdorur ujë i distiluar për HPLC. Temperatura e kolonës gjate punës ka qenë 60 [U+2103], si dhe detektori i përdorur është Refractive Index detektor, kohëzgjatja e leximit të mostrës ka qenë 25 minuta. Filtrimi me vakum ka rezultuar si një metodë mjaftë efikase në kthjellimin e verës, megjithatë kthjellim më të lartë ka treguar teknika e centrifugimit. Sidoqoftë, e bardha e vezës dhe xhelatina të përdorura si kthjellues koloidal nuk kanë treguar rezultat, andaj duhet të studiohen më shumë. Për largimin e ngjyrës së kuqe në produktin final është përdorur filtrimi me karbon aktiv, i cili ka rezultuar efikas në largimin e ngjyrës. Mirëpo kapaciteti i filtrimit të pajisjeve ka qenë jo i mjaftueshëm për largimin e karbonit aktiv. Si alternativë mund të përdoret karbon aktiv i imobilizuar. Analizimi është bërë në mënyrë kualitative organoleptike. Largimi i farave të rrushit dhe shtimi i sheqerit gjithashtu kanë rezultuar si metoda efikase për nxitje të prodhimit të alkoolit në sasi më të madhe. Në javën e parë sheqeri i rrushit, glukozja dhe fruktoza pas fillimit të fermentimit kanë filluar të zvogëlohen. I gjithë sheqeri prezent është shpenzuar brenda një jave. Gjatë javës së dytë etanoli ka arrit më shumë se 200 g/L dhe ka vazhduar të rritet përgjatë javëve në vazhdim për të gjitha llojet e verërave të prodhuara me sasinë më të lartë të alkoolit prej 316 g/L. Gjatë javëve të fermentimit nuk është detektuar prani e glicerolit ose metanolit. Prodhimi i verës në kushte laboratorike me pajisje të modifikuara ka qenë sfidues. Megjithatë, është arritur të prodhohet dhe të përdoren teknika alternative për përmirësimin e kualiteti të verërave të prodhuara.

Abstract:

Wine is an alcoholic fermented drink which is obtained from the process of fermenting grapes or other fruits with high sugar content. Grape is made of stalks and pulps as a grapevine, which due to balanced chemical composition can be fermented without the need to add any other ingredients, such as sugars, acids, enzymes or other nutrients. For the production of specific and high-quality wine, grape as a raw material it has to reach its technical maturity. Grape has to be healthy and needs to be free from any disease or damage from atmospheric agents. The basic steps to produce wine are, crushing, sulphitation, yeast adding, alcoholic fermentation, pressing, malolactic fermentation, aging and bottling. Sulphitation process prevents the growth of harmful microorganisms, it helps control wine making process. Fermentation together with grape skins is one of the processes that distinguishes the production of red wine from white. Alcoholic fermentation is a key process in wine-making technology, by which the sugars are converted in ethanol, carbon dioxide and other secondary products. This process is conducted by yeast. Rapid release of carbon dioxide as a boiling phenomenon, is an indication that the conversion of sugars to ethanol, carbon dioxide and other secondary products is taking place. Malolactic fermentation is another important process which is done right after alcoholic fermentation. During malolactic fermentation the wine acidity decreases due to conversion of malic acid into lactic acid and carbon dioxide under the influence of lactic acid bacteria, improving the biological sustainability of wine and organoleptic quality. In this research, four types of wines were produced in laboratory scale. Modified laboratory equipment was used for this production. Instead of industrial grape, wines were produced using table grape. Fermentation was conducted using kitchen yeast strain *S.cerevisiae*. White and red wines were produced. The white wine was produced using red and white grapes. Fermentation was also conducted in reactors and improvised conditions. The reactors were built using glass bottles of 1 and 2 L. It has become the installation of pipes through reactors which carbon dioxide produced during fermentation will be released. Also, in reactors were installed syringe pipes so that samples can be taken more easily during the weeks that fermentation was conducted. In addition, filter lids were also placed so that wine is not contaminated through pipes from the external environment. The aim of this article was to apply techniques for wine clarification, to find a solution to remove color of white

wine obtained from red grapes and also to apply a technique which would stimulate the production of ethanol during alcoholic fermentation in higher titer. The obtained must and wine were subjected to organoleptic and physico-chemical analysis, including pH, total acidity and total sulfur dioxide. For the analysis of sugar and ethanol, high pressure liquid chromatography was applied as a technique. The chromatography column used is (SPR-CA)-polymer resin, as a mobile phase was used distilled water for HPLC. The column temperature during work was 60°C, as well as the detector used is the Refractive Index detector, the duration of the reading of the sample was 25 minutes. Vacuum filtration has proven to be a fairly efficient method in wine clarifications, while higher clarity has been shown by the centrifugation technique. However, white egg and gelatins used as colloidal fining agents have not shown results, so more should be investigated. Filtration with carbon active was used to remove the red color in the final product, which was effective in removing the color. However, the filtration capacity of the equipment has been insufficient to remove activated carbon. Immobilized active carbon can be used as an alternative. Organoleptic assessment was done. Removing grape seeds and adding sugar, resulted as effective methods to increasing alcohol production in a higher titer. In the first week the sugar of the grapes, glucose and fructose after the beginning of fermentation have started to decrease. All the sugar present is spent within a week. During the second week, ethanol reached more than 200 g/L, and continued to increase over the following weeks for all types of produced wines with the highest alcohol intake of 316 g/L. During the weeks of fermentation, the presence of glycerol or methanol has not been detected. Wine production in laboratory conditions with modified equipment has been challenging. However, it has been possible to produce and use alternative techniques to improve the quality of produced wine.

Implementimi i programeve universitare duale në fushën e shkencave të prodhimtarisë shtazore në Shqipëri dhe Kosovë (Projekt Erasmus+)

Implementation of university dual programs in field of animal sciences in Albania and Kosovo (Erasmus+ project)

S. MUJI

University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA

bajram.berisha@uni-pr.edu

H. SCHUELE

University of Applied Sciences of
Nuerlingen-Geislingen

Nuerlingen-Geislingen, GERMANY
bajram.berisha@uni-pr.edu

A. JAHJA-HOXHA

Savonia University of Applied Sciences
Iisalmi, FINLAND

bajram.berisha@uni-pr.edu

M. TAJAJ

Agriculture University of Tirana
Tiranë, ALBANIA

bajram.berisha@uni-pr.edu

M. KAMBERI

University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA

bajram.berisha@uni-pr.edu

E. EMIRI-SALLAKU

Agriculture University of Tirana
Tiranë, ALBANIA

bajram.berisha@uni-pr.edu

A. HODA

Agriculture University of Tirana
Tiranë, ALBANIA

bajram.berisha@uni-pr.edu

A. KRYEZIU

University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA

bajram.berisha@uni-pr.edu

A. MEHMETI

University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA

bajram.berisha@uni-pr.edu

BAJRAM BERISHA

Universiteti i Prishtinës
Prishtinë, COUNTRY NOT IN THE LIST
(OTHER)

bajram.berisha@uni-pr.edu

Fjalë çelës: Erasmus+, kurrikula duale, master, bujqësi, Shqipëri, Kosovë.

Keywords: Erasmus+, dual curricula, master, agriculture, Albania, Kosovo.

Përmbledhja:

The Erasmus+ project "Dual Curricula - Study and Work Practice in Agriculture and Food Safety" (DualAFS) approved by European Commission and 2021 started its implementation in albanian speaking universities in Albania and Republic of Kosovo. The project is coordinated by our EU partners Nuertingen-Geislingen University (Germany) in cooperation with Savonia University of Applied Sciences (Finland). The local beneficiary partners are Agricultural University of Tirana (Albania), University of Korca (Albania), Faculty for Agriculture and Veterinary, University of Prishtina (Kosovo) and

University of Mitrovica (Kosovo). In addition, some work-life partners (non-university partners from agribusiness, animal production and food safety) from Albania and Kosovo have also benefited from this project. The main objective of the project is the preparation of a dual program structure (curricula) in Bachelor and Master levels (in field of animal production, agribusiness, food safety etc.), which will be comparable and consistent with counterparts from partner EU universities. For some reasons, the University of Prishtina in the framework of this project will just significantly increase the practical part within the existing classical curriculas (in order to approach the system of dual study programs). Agriculture and food are the dominant sectors in the rural areas and take the important share in GDP (Albania about 20%, Kosovo 30% of GDP) and in the employment of population (Albania 48%, Kosovo 42%) in these countries. Consequently, higher education in agricultural sciences is of crucial importance and needs to be seriously considered. Development and modernization of the sector is determined mainly by investing in the education and training of human resources, to achieve skills to respond to the great challenges of modernization of agriculture, livestock and food sectors. In order to further increase and develop agricultural sector responding to market demands in Albania and Kosovo, there is undoubtedly necessity to have qualified and competent experts. Anyway, higher education institutions of both countries have a primary role in the development of human resources required for the development and modernization of agriculture and food sectors. Based on the experiences of some EU countries, the dual studies model is considered as one of the most successful model of applied tertiary studies in Europe. This model is more successfully developed and implemented by German University of Cooperative Education (Berufsakademie) and University of Applied Sciences (Fachhochschule). These models of studies are also implemented, with minor modification, in some other European countries. The EU partners of our project, University of Applied Sciences of Nürtingen [U+2010] Geislingen, (HfWU) Germany, and Savonia University of Applied Sciences (SUAS), Finland, have already promising experience in the implementation of Dual curricula studies in agriculture and food. Therefore the Consortium of the project believes that Dual studies are an efficient model and strategy to improve the linkage of tertiary studies to the needs of agriculture, livestock, food quality and safety, as well as of labour market in these sectors. The reorganization of current curricula and strengthening of practical competences and skills will be realized through cooperation of Universities with working life partners of project. Therefore the dual study programs of our project (DualAFS) aims for better employability of graduates, knowledge and innovation capacity in agriculture and livestock sciences and improved competitiveness of the agriculture and food business to gain better income in the future. Long term, the aim is to bring prosperity in the remote and rural regions of Albania and Kosovo. The Erasmus+ (EU programme for education, training, youth and sport) is an excellent support for higher education institutions especially of partner countries to internationalise teaching and research, that is also one of the most important reform challenges of the universities in Albania and Kosovo. Consequently, this project emphasizes the student and teaching staff exchange between the West and East partners in order to support and facilitate the reorganization and reformation of study program in Kosovo and Albania. As a result, our DualAFS project will internationalize the education in agriculture, foster innovations and build solid bridges and pathways between the stakeholders on different levels. It will also improve the openness of higher education through innovative digital educational materials and supporting the availability of education. In addition to the main objective (the development of innovative models of dual Bachelor and Master curriculas), the project Consortium has identified also the needs for: (a) strengthening practical skills of graduates through a better integration of theoretical and practical curricula of the university studies (in the current study programs), (b) earlier integration of the students into farm work life, as well as (c) the development of lifelong learning (LLL), extension and technology transfer mission ("Third mission") of universities toward agriculture, livestock and food. In conclusion, our Erasmus+ project (DualAFS), means the re-structuring and reforming of the study programs in the

sector of agriculture, according to global trends of higher education and market needs, will promote and support economic growth, employment and sustainable development in Albania and Kosovo.

Abstract:

Projekti Erasmus+ “Dual Curricula - Studimi dhe Praktika e Punës në Bujqësi dhe Siguri Ushqimore” (DualAFS) i miratuar nga Komisioni Evropian, në vitin 2021 ka filluar zbatimin e tij në universitetet e Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës. Projekti koordinohet nga partnerët tanë të BE-së, Universiteti Nuertingen-Geislingen (Gjermani) në bashkëpunim me Universitetin e Shkencave të Aplikuara Savonia (Finlandë). Partnerët vendorë përfitues janë Universiteti Bujqësor i Tiranës (Shqipëri), Universiteti i Korçës (Shqipëri), Fakulteti për Bujqësi dhe Veterinari, Universiteti i Prishtinës (Kosovë) dhe Universiteti i Mitrovicës (Kosovë). Gjithashtu, nga ky projekt kanë përfituar edhe disa partnerë jouniversitar nga agrobiznesi, prodhimi i kafshëve dhe siguria ushqimore, nga Shqipëria dhe Kosova. Objektivi kryesor i projektit është përgatitja e një programi dual për nivelet Bachelor dhe Master (në fushën e prodhimit të shtazore, agrobiznesit, sigurisë ushqimore etj.), të cilat do të jetë të krahasueshme me universitetet partnere të BE-së. Për disa arsye, Universiteti i Prishtinës në kuadër të këtij projekti, thjesht vetëm do të rrisë ndjeshëm pjesën praktike në kurrikulat ekzistuese klasike (për t’iu qasur me vone sistemit të programeve duale). Bujqësia dhe ushqimi janë sektorët dominues në zonat rurale dhe kanë peshën të rëndësishme në GDP (Shqipëria rreth 20%, Kosova 30% të GDP) dhe në punësimin e popullsisë (Shqipëria 48%, Kosova 42%) në këto vende. Rrjedhimisht, arsimit i lartë në shkencat bujqësore është i një rëndësie vendimtare dhe duhet të konsiderohet seriozisht. Zhvillimi dhe modernizimi i sektorit përcaktohet kryesisht nga investimi në edukimin dhe trajnimin e burimeve njerëzore, për të arritur aftësi për t’iu përgjigjur sfidave të mëdha të modernizimit të sektorëve të bujqësisë, blegtorisë dhe ushqimit. Për të rritur dhe zhvilluar më tej sektorin e bujqësisë duke iu përgjigjur kërkesave të tregut në Shqipëri dhe Kosovë, padyshim është e nevojshme të kemi ekspertë të kualifikuar dhe kompetent. Gjithsesi, institucionet e arsimit të lartë të të dy vendeve kanë një rol parësor në zhvillimin e burimeve njerëzore të nevojshme për zhvillimin dhe modernizimin e sektorëve të bujqësisë dhe ushqimit. Bazuar në përvojat e disa vendeve të BE-së, modeli i studimeve të dyfishta konsiderohet si një nga modelet më të suksesshme të studimeve terciare të aplikuara në Evropë. Ky model është zhvilluar dhe zbatuar më me sukses nga Universiteti Gjerman i Arsimit Kooperativ (Berufsakademie) dhe Universiteti i Shkencave të Aplikuara (Fachhochschule). Këto modele studimesh zbatohen, me modifikime të vogla, edhe në disa vende të tjera evropiane. Partnerët e BE-së të projektit tonë, Universiteti i Shkencave të Aplikuara të Nürtingen [U+2010] Geislingen, (HfWU) Gjermani dhe Universiteti i Shkencave të Aplikuara Savonia (SUAS), Finlandë, kanë tashmë përvojë premtuese në zbatimin e studimeve të kurrikulave duale në bujqësi dhe ushqim. Prandaj Konsorciumi i projektit beson se studimet duale janë një model dhe strategji efikase për të përmirësuar lidhjen e studimeve terciare me nevojat e bujqësisë, blegtorisë, cilësisë dhe sigurisë së ushqimit, si dhe të tregut të punës në këta sektorë. Riorganizimi i kurrikulave aktuale dhe forcimi i kompetencave dhe aftësive praktike do të realizohet përmes bashkëpunimit të Universiteteve me partnerët tane nga biznesi. Prandaj, programet duale të studimit të projektit tonë (DualAFS) synojnë punësim më të mirë të të diplomuarve, njohuri dhe kapacitet inovativ në shkencat bujqësore dhe blegtorale dhe përmirësimin e konkurrencës së biznesit të bujqësisë dhe ushqimit. Në afat të gjatë, synimi është të sjellë prosperitet në rajonet e thella dhe rurale të Shqipërisë dhe Kosovës. Erasmus+ (programi i BE-së për arsimin, trajnimin, rininë dhe sportin) është një mbështetje e shkëlqyer për institucionet e arsimit të lartë veçanërisht të vendeve partnere për të ndërkombëtarizuar mësimdhënien dhe kërkimin shkencor, që është gjithashtu një nga sfidat më të rëndësishme të reformës së universiteteve në Shqipëri dhe Kosovë. Rrjedhimisht, ky projekt thekson shkëmbimin e studentëve dhe stafit mësimdhënës ndërmjet partnerëve tane për të mbështetur dhe lehtësuar riorganizimin dhe reformimin e programit të studimit në Kosovë dhe Shqipëri. Si rezultat, projekti ynë DualAFS do të ndërkombëta-

rizoje arsimin në bujqësi, do të nxisë inovacionet dhe do të ndërtojë ura dhe shtigje të forta ndërmjet palëve të interesuara në nivele të ndryshme. Përveç objektivit kryesor (zhvillimi i kurrikulave duale Bachelor dhe Master), projekti Konsorciumi ka identifikuar edhe nevojat për: (a) forcimin e aftësive praktike të të diplomuarve përmes një integrimi më të mirë të kurrikulave teorike dhe praktike të universitetit, (b) integrimi i mëhershëm i studentëve në jetën e punës në fermë, si dhe (c) zhvillimi i të mësuarit gjatë gjithë jetës (LLL), misioni i zgjerimit dhe transferimit të teknologjisë ("Misioni i tretë") i universiteteve në drejtim të bujqësisë, blegtorisë dhe ushqimit. Si përfundim, projekti ynë Erasmus+ (DualAFS), nënkupton ristrukturimin dhe reformimin e programeve të studimit në sektorin e bujqësisë, sipas tendencave globale të arsimit të lartë dhe nevojave të tregut, i cili do të nxisë dhe mbështesë rritjen ekonomike, punësimin dhe zhvillimin e qëndrueshëm në Shqipëri dhe Kosova.

Abstracts

Conference of Environmental Sciences section

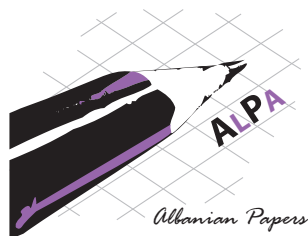
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Vlerësimi i ekosistemit pyje - kullota dhe impakti në mjedis, Njësia Administrative Lunxheri , Gjirokastër

Assessment of the forest-pasture ecosystem and and environmental impact in the administrative unit Lunxheri, Gjirokaster

ARLINDA SHEHU

Universiteti Bujqesor i Tiranës

Tiranë, ALBANIA

shehuarlinda@yahoo.com

LIRI MIHO

Universiteti Bujqesor i Tiranës

Tiranë, ALBANIA

liri-miho@hotmail.com

ARDIAN MACI

Universiteti Bujqesor i Tiranës

Tiranë, ALBANIA

amaci@ubt.edu.al

Fjalë çelës: Vlerësim mjedisor, ekosistem, pyje, kullota.

Keywords: Environmental assessment, ecosystem, forests, pastures.

Përmbledhja:

Vlerësimi i ekosistemit pyje - kullota dhe impakti në mjedis, Njësia Administrative Lunxheri , Gjirokastër Që nga viti 2016, Bashkia Gjirokastër është administratore dhe menaxhuese e fondit pyjor e kullor që shtrihen në territorin e saj. Ekosistemet natyrore pyje- kullota kanë nevojë për një vlerësim dhe menaxhim shumëdimensional. Ky proces kompleks ka nxjerre në pah nevojën e studimeve shkencore, filozofia e të cilëve është ajo e harmonizimit të nevojave ekonomike të komunitetit të fshatrave me potencialin prodhues të ekosistemeve natyrore të zonës. E parë në këtë këndvështrim studimi ynë u shtri në disa drejtime. Komponenti i parë i këtij studimi synonte që të rrisë rolin e komunitetit të njësive administrative Lunxheri, Gjirokastër në procesin e menaxhimit të qëndrueshëm të burimeve natyrore të zonës si dhe atë të vendim-marrjes lidhur me administrimin afatgjatë të burimeve pyjore dhe kullor konform parimeve të zhvillimit të qëndrueshëm dhe impaktit mjedisor duke marrë në konsideratë nevojat e popullsisë. Ky model synon të ruaje dhe administrojë pasurinë e pyjeve dhe kullotave në përputhje me kriteret dhe indikatorët e mbarshtimit të qëndrueshëm. Qëllimi i studimit tonë ishte: • Marrja në analizë dhe njohja e ekosistemit pyjor dhe kullor në këtë njësi administrative. • Zvogëlimi i degradimit të ekosistemit. • Përmirësimi i vlerave të biodiversitetit të zonës. • Vlerësimi mjedisor si dhe konkluzionet e përgjithshme dhe detyrat, për mbrojtjen e këtij ekosistemi, të cilat do të jenë në ndihmë për banorët e zonës si dhe për institucionet përkatëse që menaxhojnë këtë pasuri natyrore. Vlerësimi mjedisor do të çojë në njohjen më të mirë të ruajtjes së ekuilibrit mjedisorë dhe drejtimit ekonomik të njësive administrative Lunxheri. Kjo do të sjellë dhe një përmirësim të mundshëm të gjendjes së burimeve natyrore si pyje dhe kullota dhe përdorimin në mënyrë të integruar të tyre. Disa nga objektivat që synoi të realizojë studimi në fjale janë: • Zhvillimi i qëndrueshëm i fondit pyjor dhe kullor të zonës, ruajtja dhe përmirësimi i gjendjes së burimeve natyrore, si dhe përdorimi i integruar i tyre; • Përdorimi në mënyrë të drejtë të kësaj pasurie aktualisht dhe në të ardhmen; • Pjesëmarrja e komunitetit ishte një aspekt i domosdoshëm në studim, i cili shërben për hartimin e një plani mbarshtimi, nisur nga qëllimi kryesor, ai i përdorimit të burimeve natyrore nga vetë banorët e fshatrave. Metoda që është përdorur për

realizimin e këtij studimi ishte analiza statistikore duke përdorur metodën e grumbullimit të të dhënave nëpërmjet plotësimit të pyetësorëve dhe më pas përpunimit të këtyre të dhënave nëpërmjet kombinimit statistikor. Nga rezultatet e arritura në bazë të pyetësorëve të kryer me banorët e zonës dhe institucionin përkatës rezultoi se: pyjet dhe kullotat e kësaj njësie administrative nuk plotësojnë mjaftueshëm nevojat vjetore për bazë ushqimore të blegtorisë bazuar në sipërfaqen e pyjeve dhe kullotave për secilin fshat duke llogaritur dhe kapacitetin mbajtës të pyjeve dhe kullotave për secilin fshat. Pas kryerjes së studimit dolëm në rezultatet se: blegtoria është aktiviteti kryesor i banorëve të zonës. Llojet kryesore të bagëtive që mbarështohen janë dhentë, dhitë dhe gjedhët. Këto kullota janë të populluara nga dy grupe agronomike të bimëve: graminoret dhe barishtoret. Burimet kryesore të bazës ushqimore të blegtorisë sipas intervistave me banorët e zonës, përbëhen nga bari kullotave, foragjeret e mbjella në tokat bujqësore dhe tokat e frutikuturës. Sa iu përket pyjeve, pjesa më e madhe janë: cungishte ndërsa pjesa më e vogël janë pyje trungishte. Kryesisht këto pyje janë të llojit Lis. Ndër prodhimet pyjore që përdoren në mënyrë të përditshme nga banorët e fshatrave të zonës janë drutë e zjarrit, gjethja si lëndë e parë për blegtorinë. Gjendja e këtyre të fundit nuk paraqitet aspak e mirë pasi, prerjet nuk janë bërë sipas kriteve teknike, duke shkaktuar edhe degradimin e tyre. Bazuar në konkluzionet e përgjithshme të arritura gjatë këtij studimi, nxjerrim disa rekomandime të nevojshme me qëllim ruajtjen dhe përmirësimin në mënyrë të qëndrueshme të këtij ekosistemi: - Ndryshimi i sistemit të kullotjes, jo në gjendje të lirë por të zëvendësohet me kujdes racional, të organizuar në breza. - Përdorimin e një ngarkese të barabartë me kapacitetin kullor për të eliminuar mbi kullotjen. - Rritja e sipërfaqeve të kullotave nëpërmjet përmirësimit të vazhdueshëm të tyre. - Kryerja e një bashkëpunimi midis strukturave të shërbimit pyjor dhe komunitetit për vendosjen e disa rregullave për një zhvillim të qëndrueshëm. - Ripyllëzimi në disa zona të caktuara ku erozioni shfaqet në shkallë të lartë. - Luftimi i barërave të dëmshme dhe helmuese. - Shfrytëzimi i bimëve medicinale pa u dëmtuar. - Ndalimi i djegies së kullotave, pasi shkakton prishje të strukturës së tokës, ul sasinë dhe cilësinë e barërave. Zhvillimi i qëndrueshëm i zonës nëpërmjet metodave më efikase të përdorimit.

Abstract:

Since 2016, the Municipality of Gjirokastra is the administrator and manager of the forest and pasture fund that extends in its territory. Natural forest-pasture ecosystems need multidimensional assessment and management. This complex process has highlighted the need for scientific studies, whose philosophy is to harmonize the economic needs of the rural community with the productive potential of the natural ecosystems of the area. Considering this point of view our study is extended in several directions. The first component of this study aimed to increase the role of the community of the administrative unit Lunxheri, Gjirokaster in the process of sustainable management of natural resources of the area and also the decision-making regarding long-term management of forest and pasture resources in accordance with sustainable development principles and environmental impact, taking into account the needs of the population. This model aims to preserve and manage the wealth of forests and pastures in accordance with the criteria and indicators of sustainable breeding. The purpose of this study was: to analyse and make known the forest and pasture ecosystem in this administrative unit; to reduce ecosystem degradation; to improve the biodiversity values of the area. It was also in the focus the environmental assessment, as well as general conclusions and tasks for the protection of this ecosystem, which will be of help to the inhabitants of the area, but also to the relevant institutions that manage this natural resource. The environmental assessment will lead to a better understanding of the preservation of environmental balances and the economic direction of Lunxhëri administrative unit. This will also lead to a possible improvement of the condition of natural resources such as forests and pastures and their integrated use. Some of the objectives that this study aimed to achieve were: sustainable development of the forest and pasture fund of the area, preservation and improvement of the state of natural

resources, as well as their integrated use. Community participation was a necessary aspect of the study, which serves to develop a breeding plan, based on the main goal, that of the use of natural resources by the villagers themselves. The method used to conduct this study was statistical analysis using the method of data collection by completing questionnaires and then processing this data through statistical combination. From the results achieved based on the questionnaires conducted with the residents of the area and the relevant institution, it resulted that: forests and pastures of this administrative unit do not sufficiently meet the annual needs for livestock food base based on the area of forests and pastures for each village calculating and bearing capacity of forests and pastures for each village. After conducting the study we came to the conclusion that: livestock is the main activity of the inhabitants of the area. The main types of livestock that are bred are sheep, goats and cattle. These pastures are populated by two agronomic groups of plants: weeds and herbs. The main sources of the livestock food base, according to interviews with locals, consist of pasture grass, fodder planted on agricultural lands and arable lands. In terms of forests, most are: coppice while the smallest part are log forests. Mostly these forests are of the Oak type. Among the forest products that are used daily by the inhabitants of the villages of the area are firewood and the leaves as a raw material (food) for livestock. The condition of the latter is dreadful because the cuts were not made according to technical criteria, causing even their degradation. Based on the general conclusions reached during this study, we issue some necessary recommendations in order to preserve and sustainably improve this ecosystem:

- Changing the grazing system, not in the free state but to be replaced by rational care, organized in terraces.
- Using a load equal to pasture capacity to eliminate overgrazing.
- Carrying out a cooperation between the forest service structures and the community to establish some rules for a sustainable development.
- Reforestation in certain areas where erosion occurs at a high rate.
- Getting rid of harmful and poisonous herbs.
- Use of medicinal plants without being damaged.
- Stopping the burning of pastures, as it causes damage to the soil structure, reduces the quantity and quality of grass.
- Sustainable development of the area through more efficient methods of use.

Vlerësimi i gjendjes së mjedisit detar dhe bregdetar në Shqipëri

Assessment of the environmental state of the marine and coastal area in Albania

ADELAJDA KURTI
Universiteti Bujqesor i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
adelajdakurti34@gmail.com

LIRI MIHO
Universiteti Bujqesor i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
liri-miho@hotmail.com

ARDIAN MACI
Universiteti Bujqesor i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
amaci@ubt.edu.al

Fjalë çelës: ekosistemet bregdetare, ndryshimet mjedisore, ujrat detare, biodiversiteti.
Keywords: coastal ecosystems, environmental changes, marine waters, biodiversity.

Përmbledhja:

Kur flasim për mjedisin detar, ai përfshin një larmi të madhe ekosistemesh bregdetare dhe detare të cilat krijojnë habitate shumë të larmishme me shumë lloje të ndryshme bimore dhe shtazore të përshtatura për të jetuar në këto habitate. Zonat bregdetare përjetojnë presione të shumta nga aktivitetet antropogjene që ndryshojnë negativisht statusin ekologjik dhe mjedisor të plazheve dhe ndikojnë në mirëqenien njerëzore. Popullatat njerëzore janë të përqendruara shumë në brigje dhe urbanizimi në rritje po ushtron presion në rritje mbi ekosistemet bregdetare anembanë globit. Ujërat dhe oqeanet bregdetare të botës po përkeqësohen për shkak të rritjes së zhvillimit bregdetar, mbeturinave detare, lëndëve ushqyese të tepërta, ujërave të zeza të patrajuara dhe kërcënimeve të tjera të ndotjes. Fokusi i këtij punimi është erozioni bregdetar, një çështje që është shumë e rëndësishme për Shqipërinë. Erozioni bregdetar ul atraktivitetin e zonave bregdetare për zhvillimin e turizmit, duke çuar në ndikime të konsiderueshme ekonomike. Në dekadat e fundit shëndeti i ekosistemeve në hapësirën bregdetare të vendit tone është rrezikuar në formë progresive nga ndërhyrjet antropogjene. Presionet natyrore të bëra nga njerëzit, si dhe efektet e ndryshimit të klimës, po paraqesin kërcënime në rritje në zonat detare, duke shkaktuar ndryshimin e proceseve biologjike, kimike dhe fizike. Planifikimi i zonave detare është bërë një sfidë për vendimmarrësit e përfshirë në hartimin e opsioneve të menaxhimit të qëndrueshëm. Ekosistemet bregdetare janë nën kërcënim të konsiderueshëm nga ndotja, mbi shfrytëzimi dhe humbja e habitateve. Metodologjia e përdorur për realizimin e këtij vlerësimi ishte një gërshetim procesesh dhe disiplinash që synuan vlerësimin e gjendjes së mjedisit detar në Shqipëri, duke ndërthurur dhe reformat e ndodhura në territorin e zonës detare-bregdetare. Puna u fokusua në tre drejtime kryesore: a) Vlerësim dhe analizë të aspekteve menaxhuese dhe institucionale-rregullatore dhe ligj zbatuese. b) Vlerësim dhe analizë profesionale të fakteve dhe provave nga studime të mëparshme kërkimore lidhur me cilësinë dhe gjendjen e burimeve ujore dhe natyrore të mjedisit detar në 27 vitet e fundit. c) Komunikim dhe ndërgjegjësim me palët e interesuara, publikun dhe shoqërinë civile për një përfshirje sa më të gjerë e efektive të tyre në procesin e vlerësimit dhe monitorimit të gjendjes së mjedisit ujor dhe natyror detar. Kjo metodologji gjithashtu, synon edhe ndërveprimin midis realitetit në praktike dhe nevojave të të gjithë aktorëve e grupeve të interesit, duke mundësuar hartimin e një raporti cilësor me rekomandime të zbatueshme

dhe të qëndrueshme në kohë reale. Nëpërmjet studimeve të hartuara në vitet e periudhës së marrë në konsideratë dhe të rezultateve dhe gjetjeve të rëndësishme që ato pasqyrojnë u vlerësuan i dhe mangësitë në të gjithë sektorët e konsideruar si të rëndësishëm për zhvillimin e qëndrueshëm të zonës detare dhe bregdetare. Në Shqipëri, mungesa e planeve hapësinore dhe moszbatimi i bazës ligjore është konsideruar të jetë pengesa më e madhe për zhvillimin e qëndrueshëm bregdetar-detar. Prandaj qëllimi i studimit tonë ishte: - grumbullimi i të dhënave, informacionet dhe faktet ekzistuese mbi gjendjen dhe problematiken në aspektin menaxhues dhe atë të shfrytëzimit të hapësirës dhe pasurive detare në 27 vitet e fundit, - grumbullimi dhe interpretimi i të dhënave shkencore me fokus faunën, florën, përbërjen fiziko-kimike, si dhe nivelin e ndotjes biologjike, - grumbullimi dhe interpretimi i të dhënave mbi ndryshimet e mjedisit detar dhe faktorët e ndryshimit (vlerësimi sasior dhe cilësor të faktorëve në vite). Një ndryshim i rëndësishëm në gjendjen ekologjike dhe mjedisore u zbulua në zonën e studimit. Kjo përfshinte dunat e dëmtuara dhe të eliminuara, zvogëlimin e konsiderueshëm të mbulimit të bimëve, humbjen e biodiversitetit, humbjen e konsiderueshme të sedimenteve dhe erozionin e përshpejtuar, veçanërisht në sektorët e urbanizuar. Nga studimi u konkludua se, përmirësimi i menaxhimit duhet të përfshijë të gjithë komponentët e zonave të mbrojtura, duke përfshirë grumbullimin e fondeve, aktivitetet ekonomike, planifikimin dhe menaxhimin e bizneseve, përfshirjen e aktorëve të interesuar. Në lidhje me këtë rekomandohet të zhvillohet një strategji për ruajtjen detare dhe biodiversitetin detar dhe bregdetar, në mënyrë që të vendosë të gjitha habitatet kryesore detare nën statusin e ruajtjes, dhe të përforcojë menaxhimin dhe qeverisjen duke krijuar rrjete të zonave të interesit. Gjithashtu rekomandohet të hartohet një program monitorimi për ujërat detare, duke cilësuar elementet që duhet të monitorohen për jetën e gjallë ujore dhe nënujore, me qëllim që të krijohet baza e të dhënave për monitorimin biologjik të mjedisit detar ujor dhe nënujor duke specifikuar dhe speciet indikatorë të ndryshimeve të mjedisit.

Abstract:

In recent decades, the health of ecosystems in the coastal area of our country has been progressively endangered by anthropogenic interventions. Natural man-made pressures, as well as the effects of climate change, are posing growing threats to marine areas, causing changes in biological, chemical, and physical processes. Marine area planning has become a challenge for decision-makers involved in designing sustainable management options. Coastal ecosystems are under considerable threat from pollution, overexploitation, and habitat loss. The methodology used to carry out this assessment was a combination of processes and disciplines aimed at assessing the state of the marine environment in Albania, including the reforms that have taken place in the territory of the maritime-coastal area. The work focused on three main areas: a) Evaluation and analysis of management and institutional-regulatory aspects and law enforcement. b) Professional assessment and analysis of facts and evidence from previous research studies regarding the quality and condition of water and natural resources of the marine environment in the last 27 years. c) Communication and awareness with stakeholders, the public, and civil society for wider and effective involvement in the process of assessment and monitoring of the state of the aquatic and natural marine environment. This methodology also aims at the interaction between reality in practice and the needs of all stakeholders, enabling the drafting of a quality report with applicable and sustainable recommendations in real-time. Through studies conducted during the years of the period under consideration and the important results and findings that they reflected were assessed and shortcomings in all sectors were considered important for the sustainable development of the maritime and coastal areas. In Albania, the lack of spatial plans and the non-implementation of the legal basis is considered to be the biggest obstacle to sustainable coastal-maritime development. Therefore, the purpose of our study is: Collection of data, information, and existing facts on the situation and problems in terms of management and use of space and marine assets in the last 27 years. Col-

lection and interpretation of scientific data focusing on fauna, flora, physic-chemical composition, as well as the level of biological pollution. Collection and interpretation of data on changes in the marine environment and factors of change (quantitative and qualitative assessment of factors over the years). A significant change in ecological and environmental status was discovered in the study area. This included damaged and eliminated dunes, a significant reduction in plant coverage, biodiversity loss, significant sediment loss, and accelerated erosion, especially in urbanized sectors. The study concluded that management improvement should include all components of protected areas, including fund-raising, economic activities, business planning and management, and involvement of interested actors. In this regard, a strategy for marine conservation and marine and coastal biodiversity is recommended, in order to place all major marine habitats under conservation status and strengthen management and governance by creating networks of areas of interest. It is also recommended to draw up a monitoring program for marine waters, naming elements that should be monitored for living water and underwater life, with the aim of creating a database for biological monitoring of the water and underwater marine environment by specifying and indicative species of environmental changes.

Pylltaria dhe gjelbërimi urban, një faktor i rëndësishëm në zhvillimin e qëndrueshëm të mjediseve urbane dhe përmirësimin e cilësisë së jetës së komuniteteve në to

Forestry and urban greenery, an important factor in the sustainable development of urban environments and improving the quality of life of communities in them.

HAJRI HASKA

Agricultural University of Tirana

Tiranë, ALBANIA

hhaskaj@ubt.edu.al

ENEIDA HASKA

Okan University, Faculty of Architecture and

Design, Istanbul, Turkey

Istanbul, TURKEY

eneidahaska@outlook.com

Fjalë çelës: Pylltari urbane, drurë, urban, përfitime, qytete, shoqëri.

Keywords: Urban forestry, trees, urban, benefits, cities, society.

Përmbledhja:

Një mbipopullim i mbarë botës vihet re ende në mënyrë të skajshme, nga disa mijëra individë rreth 200 000 vjet më parë, në 1880 kaluam 1 miliardë, dhe në 1999 arritëm në 6 miliardë. Nga një vlerësim rezulton se popullsia e globit në vitin 2019 në rreth 7.7 miliardë, dhe projeksionet parashikojnë të arrijë rreth 8.5 miliardë në 2030, në 9.7 miliardë në 2050 dhe 10.9 miliardë në 2100. Por, përveçse kemi një rritje të numrit të popullsisë nga viti në vit, në të njëjtën kohë gjithnjë e më shumë, bota sa vjen dhe po urbanizohet dhe kjo sidomos në fundshekullin që kaluam dhe vazhdon me intensitet të lartë drejt shekullit që jemi. Rreth viteve 1980 në mbarë botën, pothuajse rreth 50 % e popullsisë jetonte në zonat urbane në qytet/qyteza, dhe parashikohet që kjo shifër popullimi e zonave urbane të arrijë në rreth 70 % në harkun kohor të viteve 2050. Ky mbipopullim i zonave urbane, gjithnjë e më shumë veç rrugëve, pallateve, spitaleve, shkollave etj, ka nevojë edhe për më shumë sipërfaqe të gjelbra, përfshi këtu edhe drurët e shkurret. Kjo dukuri vihet re edhe në vendin tonë, ku qytete si Tirana, Durrësi apo Korça, etj janë mbipopulluara në mënyrë të skajshme në dekadat e fundit. Ndonëse në të kaluarën edhe në qytetet tona kryesore të vendit ka pasur një sasi të kënaqshme m²/për banorë gjelbërim, këto dekadat e fundit ky raport ka rënë ndjeshëm si rezultat i shtimit të popullsisë në këto qytete kryesisht nga të ardhurit nga zonat rurale në zonat urbane, si rezultat i lëvizjes së lirë të njerëzve pas viteve '90, dhe së dyti edhe nga zënia e sipërfaqeve të gjelbra me infrastruktura të ndryshme ndërtimore, pavarësisht se në mjaft raste ka pasur edhe shtim të sipërfaqeve të gjelbra në disa qytete kryesore, por gjithsesi nuk po e përmirësojnë ndjeshëm këtë raport të gjelbërimit për banor, krahasuar kjo me shumë vende Europiane dhe më gjerë. Në këtë kontekst, në çfarëdo lloj planifikimi urban, në një botë që sa vjen po mbi popullohet skajshëm, gjelbërimi urban në përgjithësi dhe pylltaria urbane në veçanti dekadat e fundit janë bërë një domosdoshmëri jetike për shërbimet që ofrojnë dhe ruajtjen e ekuilibrave natyrorë dhe përmirësimin e cilësisë së jetës. Elementë të pylltarisë urbane janë shfaqur në botë qysh herët, por rreth viteve 80 u përmend termi Urban Forestry. Për Pylltarinë Urbane (PU) ka mjaft koncepte e definicione, por në rrethet shkencore më shumë përdoret definicioni që e përcakton Pylltarinë Urbane si: arti, shkenca dhe teknologjia e menaxhimit të pemëve dhe burimeve pyjore në dhe përreth ekosistemeve të komunitetit urban për përfitimet fiziologjike, sociologjike, ekonomike dhe estetike që drurët/pemët i japin

shoqërisë. Sipas FAO - Food and Agricultural Organization 2016, pesë lloje kryesore të pyjeve urbane janë përcaktuar, dhe ne kemi realizuar studimin tonë në lidhje me përkufizime të tilla bashkëkohore dhe të njohura zyrtarisht. Pyjet urbanë dhe drurët në qendrat urbane, dhe në afërsi të tyre, kanë një sërë benefitesh/përfitimesh dhe shërbimesh që i ofrojnë shoqërisë, por pa diskutim që në to nënvizohen ato për ruajtjen dhe mbështetjen e ekuilibrave natyrore të ekosistemeve si dhe benefite të tilla të rëndësishme si ajo e përmirësimit të jetës sociale dhe shëndetësore të individit dhe shoqërisë. Qëllimi i këtij studimi është të vëre në evidencë rolin dhe rëndësinë e Pylltarisë Urbane dhe të drurëve në lidhje me kontributin që ato japin në vendosjen dhe ruajtjen e ekuilibrave natyrore dhe përmirësimin e cilësisë së jetesës të komuniteteve në zonat e urbanizuara në vendin tonë. Metodologjia konsiston në grumbullimin, e të dhënave që lidhen me pylltarinë urbane në disa zona urbane, qytetet kryesore në Shqipëri, analizuar e krahasuar me vende të tjera të zhvilluara në Europë e botë, me normat e nevojshme për gjelbërim për banor, shërbimet që ofrojnë këto pyje urbanë dhe drurët vetë shoqërisë që jeton në qytete por dhe vetë mbajtjes së qëndrueshmërisë së ekosistemeve natyrore, duke bërë disa konkluzione dhe rekomandime për të përmirësuar elementë të Pylltarisë Urbane në funksion të rritjes së qëndrueshmërisë së ekosistemeve natyrore në zonat urbane, por dhe cilësisë së jetës të komuniteteve në këto zona urbane. Në fund të fundit, ne duhet të kuptojmë mënyrën në të cilën popullsia, konsumi dhe teknologjia krijojnë ndikimin e tyre në mjedis, për të minimizuar sa më shumë të jetë e mundur sinjficancat negative të këtyre ndikimeve.

Abstract:

A worldwide overcrowding is still extremely noticeable, so from a few thousand individuals about 200,000 years ago, in 1880 we exceeded 1 billion, and in 1999 we reached 6 billion. An estimate shows that the population of the globe in 2019 at about 7.7 billion, and projections predict to reach about 8.5 billion in 2030, to 9.7 billion in 2050 and 10.9 billion in 2100. But besides we have an increase in population by per year, at the same time more and more, the world is coming and being urbanized, and this especially at the end of the last century and continues with high intensity towards the century we are. Around the 1980s worldwide, almost 50% of the population lived in urban areas in the city / town, and this urban population is projected to reach about 70% in the 2050s. This urban overcrowding, definitely more and more besides roads, buildings, hospitals, schools, etc., there is a need for more green areas, including trees and shrubs. This phenomenon is also observed in our country, where cities such as Tirana, Durrës or Korça, etc, have been extremely overcrowded in recent decades. And although in the past in our main cities of the country there has been a satisfactory amount of greenery per capita, in recent decades this ratio has decreased significantly as a result of population growth in these cities mainly from populations from rural areas in urban areas, as a result of the free movement of people after the '90s years, and secondly by the occupation of green areas with different construction infrastructure, despite the fact that in many cases there has been an increase in green areas in some major cities, however, they are not significantly improving this ratio of greenery per capita, compared to many European countries and beyond. In this context, in any kind of urban planning, in a world that is becoming extremely overcrowded, urban greenery in general and urban forestry in particular in recent decades have become a vital necessity for the services they provide and the natural balances and quality improvement of the life. Elements of urban forestry have appeared in the world since early times, but around the 80s years the term of Urban Forestry was mentioned. There are many concepts and definitions for Urban Forestry, but in scientific communities used definition that defines Urban Forestry as: - "the art, science and technology of managing trees and forest resources in and around urban community ecosystems for the physiological, sociological, economic, and aesthetic benefits trees provide society". According to the FAO - Food and Agriculture Organization 2016, five main types of urban forests have been identified, and we have conducted our study in relations of these contemporary definitions and official recognition. Urban forests and trees in the urban area, and in their vicinity, have a series of benefits and services that them provided to society has rendered, but indisputably that have

to underlined them for the preservation and support and balance of nature ecosystems as well as the benefits like that as that of improving the social and health life of the individual and society.

The purpose of this study is to highlight the role and importance of Urban Forestry and timber in relation to the contribution they make in establishing and preserving natural balances and improving the quality of life of communities in urban areas in our country. The methodology consists in the collection of data related to urban forestry in some urban areas, major cities in Albania, analyzed and compared with other developed countries in Europe and the world, with the necessary greenery rates per capita, the services provided by these urban forests and trees to the society living in cities but also to maintaining the sustainability of natural ecosystems, making some conclusions and recommendations to improve elements of Urban Forestry in order to increase the sustainability of natural ecosystems in urban areas, but also the quality of community life in these urban areas. Ultimately, we need to understand the way in which the population, consumption and technology create their impact on the environment, to minimize as much as possible the negative significance of these impacts.

Abstracts

Conference of Economical Sciences section

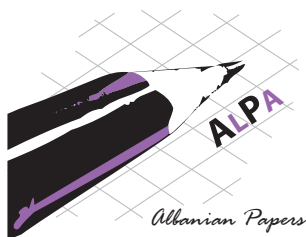
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - Albanian Papers
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Korrelacioni në mes normës së interesit dhe borxhit publik: një analizë empirike për vendët e CEFTA-s

Correlation between interest rate and public debt: an empirical analysis for CEFTA countries

FISNIK MORINA
Universiteti "Haxhi Zeka"

Pejë, KOSOVA
fisnik.morina@unhz.eu

RAJMONDA SELIMAJ
Universiteti "Haxhi Zeka"

Pejë, KOSOVA
rajmonda.mulliqi@gmail.com

Fjalë çelës: borxhi publik, normat e interesit, CEFTA

Keywords: public debt, interest rates, CEFTA

Përmbledhja:

Borxhi publik përfshin shumën e huave shtetërore dhe të interesave të maturuara e të pashlyera deri në momentin e llogaritjes së tyre. Marrja e borxheve nga ana e shtetit diktohet nga nevojat e sigurimit të burimeve të të hyrave për mbulimin e deficitit buxhetor. Borxhi publik shtohet çdo vit kur deficitin publik vjetor financohet ekskluzivisht prej huave të reja. Përveç huave të shtetit qëndror, në borxhin publik llogariten edhe huatë e marra nga organizmat që janë në vartësi të institucioneve qëndrore të shtetit dhe ato të qeverisjes vendore. Së fundi, borxhi publik nuk është borxhi i vendit, sepse ky i fundit përfshin edhe borxhet e njësive ekonomike private dhe të shtetasve të vet. Borxhi publik ndahet në borxh të brendshëm (të marrë nga agjentët ekonomikë rezidentë në vend) dhe borxh të jashtëm (të marrë nga shtete të tjera ose organizata dhe institucione financiare ndërkombëtare). Nga pikëpamja e afatit të shlyerjes, borxhi publik mund të jetë afatshkurtër, afatmesëm dhe afatgjatë. Qëllimi kryesor i këtij studimi është të identifikojë korrelacionin në mes të borxhit publik dhe normës së interesit. Qëllim tjetër i këtij punimi shkencor është që të analizohet edhe ndikimi i faktorëve të tjerë ekzogjen në borxhin publik dhe qëllimi i fundit i këtij studimi është të nxjerrë në pah konkluzionet dhe rekomandimet në mënyrë që të shërbejë si bazë referuese për studimet e ardhshme. Për realizimin e qëllimeve të këtij studimi janë parashtruar disa pyetje kërkimore: Si ka ndikuar norma e interesit në borxhin publik të vendëve të CEFTA-s? Çfarë efekti ka rritja ekonomike (PBB) në borxhin publik të vendëve të CEFTA-s? Çfarë impakti ka pasur inflacioni në borxhin publik të vendeve të CEFTA-s? Cili është ndikimi i formimit të kapitalit fiks bruto në borxhin publik të vendeve të CEFTA-s? Metodologjia shkencore e cila do të aplikohet në këtë studim janë metodat kuantitative duke aplikuar qasjen deduktive, induktive, vëzhguese, krahasuese dhe analitike. Testet statistikore të cilat janë aplikuar për nxjerrjen e rezultateve të këtij studimi janë: modeli GMM përmes qasjes Arellano Bond Estimation dhe modeli i regresionit Box - Cox. Në këtë studim do të merren të gjitha vendet anëtare të CEFTA-së siç janë: Shqipëria, Bosnia & Hercegovina, Molldavia, Mali i Zi, Maqedonia e Veriut, Serbia dhe Kosova. Ky studim do të përfshijë një periudhë prej 10 viteve (2010-2020). Faktorët e tjerë makroekonomik që do të merren parasysh në këtë studim janë: produkti i brendshëm bruto, inflacioni dhe formimi i kapitalit fiks bruto. Tendenca e akumulimit të deficiteteve buxhetore bën që qëndrueshmëria e borxhit publik të bëhet një sfidë ekonomike dhe politike. Përdorimi i borxhit publik duhet të bëhet me kujdes të madh sepse ndikon në efikasitetin ekonomik, stimulon kursimin dhe mundëson barazinë ndërmjet gjeneratave. Rëndësi të veçantë ka qëndrueshmëria e politikave fiskale. Në këtë punim paraqitet rëndësia e borxhit publik dhe

analiza e qëndrueshmërisë së tij. Identifikimi i faktorëve që ndikojnë në rritjen dhe uljen e borxhit publik, analiza e indikatorëve ekonomik dhe vlerësimi i qëndrueshmërisë ndërmjet viteve, ka ndikuar në pasqyrimin bazë të ekonomisë. Në bazë të literaturës studiohet analiza e dinamikave të borxhit publik në vend të krahasuar me vende të tjera të rajonit dhe vendet e Bashkimit Evropian duke i dhënë rrugë zhvillimit të analizës për matjen dhe vlerësimin e qëndrueshmërisë së tij në studimet e tjera. Reflekohet se si qeveritë e vendeve të CEFTAs kanë menaxhuar ndër vite borxhin publik, analizohen faktorët të ndryshëm që ndikojnë në strukturën e borxhit publik në vendet e CEFTAs, si dhe të trajtuarit veçmas të menaxhimit të borxhit publik të brendshëm dhe të jashtëm. Sipas rezultateve ekonometrike të këtij studimi mund të vërtetojmë se normat e interesit dhe formimi i kapitalit fiks bruto kanë ndikim rëndësishëm pozitiv në borxhin publik të vendeve të CEFTA-s, ndërsa produkti i brendshëm bruto dhe inflacioni kanë ndikim të rëndësishëm negativ në borxhin publik të këtyre vendeve. Kosova si një ndër shtetet më të dobëta të zhvilluar ekonomikisht kemi vërejtur se sa i përket borxhit publik, normës së interesit dhe rritjes ekonomike ka vlerat kryesisht më të vogla në rajon, krahasuar me fqinjët Shqipërinë, Serbinë dhe Malin e Zi, por edhe më të vogla krahasuar me çdo shtet tjetër nga antarët e CEFTAs. Pra, shtetet e Ballkanit përfshirë edhe Kosovën janë shtete me ekonomi të luhatshme dhe jo stabile, kështu që lehtë mund të ndikohen nga një krizë globale ekonomike dhe mënyra më e mirë për t'i përmbushur kërkesat dhe nevojat e qytetarëve të tyre ato duhet aktivizuar borxhet publike nga shtetet e forta ose direkt nga Fondi Monetar Ndërkombëtar.

Abstract:

Public debt includes the amount of government loans and interest matured and outstanding at the time of their calculation. Debt collection by the state is dictated by the need to provide revenue sources to cover the budget deficit. Public debt increases every year when the annual public deficit is financed exclusively by new loans. In addition to central government loans, public debt also includes loans received from bodies subordinated to central state institutions and those of local government. Finally, public debt is not the debt of the country, because the latter includes the debts of private entities and their own citizens. Public debt is divided into domestic debt (received from resident economic agents in the country) and external debt (received from other countries or international financial organizations and institutions). From the point of view of repayment term, public debt can be short-term, medium-term and long-term. The main purpose of this study is to identify the correlation between public debt and interest rate. Another purpose of this scientific paper is to analyze the impact of other exogenous factors on public debt and the final purpose of this study is to highlight the conclusions and recommendations in order to serve as a reference basis for future studies. In order to achieve the goals of this study, some research questions have been asked: How has the interest rate affected the public debt of CEFTA countries? What effect does economic growth (GDP) have on the public debt of CEFTA countries? What impact has inflation had on the public debt of CEFTA countries? What is the impact of gross fixed capital formation on the public debt of CEFTA countries? The scientific methodology which will be applied in this study are quantitative methods applying deductive, inductive, observational, comparative and analytical approaches. The statistical tests that have been applied to derive the results of this study are: the GMM Model through the Arellano Bond Estimation approach and the Box - Cox Regression Model. This study will cover all CEFTA member countries such as: Albania, Bosnia & Herzegovina, Moldova, Montenegro, North Macedonia, Serbia and Kosovo. This study will cover a period of 10 years (2010-2020). Other macroeconomic factors that will be considered in this study are: gross domestic product, inflation and gross fixed capital formation. The tendency of budget deficit accumulation makes public debt sustainability an economic and political challenge. The use of public debt must be done with great care because it affects economic efficiency, stimulates savings and enables equality between generations. The stability of fiscal policies is of particular importance. This paper

presents the importance of public debt and the analysis of its sustainability. Identifying the factors that affect the increase and decrease of public debt, the analysis of economic indicators and the assessment of sustainability over the years, has influenced the basic reflection of the economy. Based on the literature, the analysis of public debt dynamics is studied in comparison with other countries in the region and the countries of the European Union, giving way to the development of analysis to measure and assess its sustainability in other studies. It reflects on how the governments of CEFTA countries have managed public debt over the years, analyzes the various factors that affect the structure of public debt in CEFTA countries, as well as the separate treatment of internal and external public debt management. According to the econometric results of this study we can confirm that interest rates and gross fixed capital formation have a significant positive impact on the public debt of CEFTA countries, while gross domestic product and inflation have a significant negative impact on the public debt of these countries. Kosovo as one of the weakest economically developed countries we have noticed that in terms of public debt, interest rate and economic growth has the lowest values in the region, compared to neighbors Albania, Serbia and Montenegro, but also the highest small compared to any other country by CEFTA members. So, the Balkan countries, including Kosovo, are countries with volatile and unstable economies, so they can easily be affected by a global economic crisis and the best way to meet the demands and needs of their citizens they need to activate debts publicly from strong states or directly from the International Monetary Fund.

Abstracts

Conference of Natural Sciences section

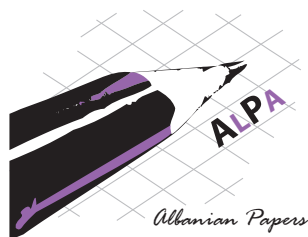
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Ekosistemet pyjore dhe kullosore në rajonin Korab -Koritnik dhe malet e Sharrit si pjesë e potencialeve ekoturistike të rajonit.

Forest and pasture ecosystems in the Korab-Koritnik region and the Sharri Mountains as part of the ecotourism potentials in the region

HAJRI HASKA

Agricultural University of Tirana
Tiranë, ALBANIA
hhaskaj@ubt.edu.al

NEKI FRASHËRI

Academy of Sciences
Tiranë, ALBANIA
nfrasheri@fti.edu.al

BEHXHET MUSTAFA

Department of Biology, Faculty of Math and Natural
Science, University of Prishtina
Prishtinë, KOSOVA
behxhetm@yahoo.com

EVELINA AJAZAJ

Agricultural University of Tirana
Tiranë, ALBANIA
evelin_ajazaj@gmail.com

ENEIDA HASKA

Okan University, Faculty of Architecture and Design
Istanbul, TURKEY
eneidahaska@outlok.com

Fjalë çelës: Ekotourism, pyje, Korab Koritnik, Malet e Sharrit, Park
Keywords: Ecotourism, forest, Korab Koritnik, Mountain of Sharri, Park

Përmbledhja:

Natyra, e ka tërhequr vazhdimisht njerëzimin, për vetë atraksionet që ajo ofron, aq më shumë kur në prani të saj janë present ekosistemet pyjore e kullosore. Kur bota filloj të shoqërizohet, në qendra urbane, njerëzit dëshironin ta takonin natyrën në forma të ndryshme dhe kohë të ndryshme. Më pas një shoqëri më të modernizuarë filluan të shfaqeshin format e turizmit jo vetëm në qytet, por dhe të turizmit natyror, dhe sidomos atij malor, i cili është dhe mbetet më atraktiv. Me turizëm malor kuptojmë: “aktivitet turistik i cili zhvillohet në një hapësirë gjeografike të përcaktuar dhe të kufizuar si kodra ose male me karakteristika dhe attribute dalluese që janë të natyrshme për një peizazh specifik, topografi, klimë, biodiversitet (florë dhe faunë) dhe komunitet lokal. Ai përfshin një gamë të gjerë aktiviteteve të kohës së lirë dhe sportive në natyrë”(WTO).Një formë më specifike ekoturizëm, përkufizohet: “udhëtim i përgjegjshëm në zonat natyrore që ruajnë mjedisin, mbështet mirëqenien e banorëve vendas dhe përfshin interpretimin dhe edukimin”. Sipas FAO 2022, pyjet mbulojnë 31% të Tokës (4.06 miliardë ha). Shumë njerëz afër pyjeve marrin përfitime të pamjaftueshme nga pyjet. Një studim i fundit që kombinoi të dhënat mbi mbulesën e drurëve dhe dendësisë së popullsisë thekson: rreth 75% e njerëzve ruralë (3.27 miliardë) jetojnë në afërsi 1 km pyll, 95% njerëzve jashtë zonave urbane (4.17 miliardë) jetojnë brenda 5 km nga pylli në 2019, dhe 80 % e të varfërve ekstremë jetojnë në zona rurale, nënvizon FAO 2022. Jetesa dhe mirëqenia e njerëzve që jetojnë pranë pyjeve mund të varet në një masë të madhe nga drejta e tyre për t’i përdorur këto burime për ta, për përfitimin e vet, gjë e cila duhet të ndodhë e për komunitetet që jetojnë pranë ekosistemeve pyjore në rajonin kufitar Korab-Koritnik dhe Malet e Sharrit. Një nga rajonet më të bukura malore të Shqipërisë është pa diskutim rajoni Shishtave-

cit, i cili për fat të mirë gjendet parkun natyror Korab-Koritnik. Në rajonin e Shishtavecit ndërthuren më mirë se kudo bukuria natyrore magjepsëse, me pyjet e mrekullueshëm, kullotat e pafund, si në verë e dimër, tradita e kultura mijëravjeçare e popullisë vendase nga më të pasurat në Shqipëri. Ekosistemet natyrore malore Korab-Koritnik me VKM Nr. 898, datë 21.12.2011, përcaktohen si “Parku Natyror Korab-Koritnik” me një sipërfaqe 55 550.2 ha, ose rreth 555.5 km². Shtrihet në dy rajone, atë të Kukësit dhe Dibrës si dhe 15 NJA. Ky vargmal malor, Koritnik-Gjallica-Korabi ndodhet në pjesën verilindore të territorit shqiptar, shtrihet nga kufijtë e Kosovës deri kufi me Maqedoninë. Masivi është pjesë e Albanideve të brendëshme në vijën e vargmaleve Dinarido-Albanido Hellenidet. E njëjta gjë në anën tjetër ndërkufitare, në territorin e Kosovës, Parku Kombëtar “Sharri” shpallur me ligjin nr 04/L-087, datë 13/12/2012, Vendimi ministror Nr. 03/2013, datë 11/02/2013, me sipërfaqe 54 469 ha, shtrirë në pesë komuna. Peisazhet natyrore, në të dy anët janë mahnitëse, në pjesën e Sharrit objektet sociale, akomoduese kanë një arkitekturë shumë të pranueshme ndërtimore, të integruarë mjaft mirë me natyrën, pyjet, kullotat, e njëjta gjë mund të thuhet e për qendrat e banuara dhe ndërtimet tradicionale në rajonin e Shishtavecit që paraqesin elementët më pozitivë të arkitekturës sonë shqipëtare në ndërtimin e banesave. Në sensin e zhvillimit të ekoturizmit në këto rajone ndërkufitare, mund të zhvillohen dhe praktikohen një sërë aktivitete dhe forma të larmishme të turizmit ku përmendim: ekoturizmin, turizmin malor, turizmin pyjor, turizmin shkencor, aktivitete si shëtitje në male, pyje, livadhe e kullota, në dimër e në verë, watching, ski për të cilat Shishtaveci është dalluarë dikur, ecje në këmbë, biçikleta malore, me kuaj ne shtigjet e përcaktuara, kampingje në verë në vendet e përcaktuara, studime dhe albume fotografike, faunën dhe florën, gjueti sportive në zonat e lejuara, ngritja e fushave të tenisit, golfit në livadhet e pafund natyrore në të dy anët e kufirit. Theksojmë se, autorë të këtij prezantimi, në kuadër të një projekti midis dy akademive të shkencave Shqipëri-Kosovë, Akademik Frasheri, Prof. Mustafa dhe Haska, janë duke punuarë mbi vlerësimin e mbulesës bimore në intervale të ndryshme kohore në këto rajone bazuarë në imazhet satelitore por dhe fotografive të bëra në terren, shkakëtuarë këto ndryshime si nga faktorë natyrorë, por sidomos ato nga faktorët humanë, rezultatet të së cilës do të jenë objekt i një punimi të mëvonshëm.

Qllimi i këtij studimi është të vërë në evidencë zhvillimet aktuale të turizmit natyror në rajonin ndërkufitar Korab-Koritnik dhe Malet e Sharrit, e të shikohen potencialet ekoturistike të tij.

Metodologjia konsiston në studimin gjendjen aktuale zhvillimeve turistike në këtë rajon, vlerësimin e potencialeve ekoturistike, problemet dhe sfidat e zhvillimit në të ardhmen, përcaktimi qartë produkteve turistike që ofron ky rajon, të orjentojmë vendimarrësit, por e banorët me drejtimit e zhvillimit të ekoturizmit të qëndrueshem, ku mirëbalancohen të mirat/përfitimet për shoqërinë me ruajtjen e mjedisit, sa më miqësore me mjedisin.

Abstract:

Nature has attracted a lot of humanity, for the attractions it offers, especially when in its presence are present forest and pasture ecosystems. When the world began to socialize, in urban centers, people wanted to meet nature in different forms and times. Subsequently, a modernized society completes the form of tourism not only in the city, but also natural tourism, especially mountain tourism, which is and remains more attractive. By mountain tourism we mean: “tourism activity which takes place in a defined and limited geographical space such as hills or mountains with distinctive characteristics and attributes that are inherent to a specific landscape, topography, climate, biodiversity (flora and fauna) and local community. It encompasses a broad range of outdoor leisure and sports activities” WTO. In this context, more specific forms began to appear, such as what was called ecotourism, by which we understand: “Responsible travel to natural areas that conserve the environment, sustains the well-being of the local people, and involves interpretation and education” According to FAO 2022, forests cover 31% of the Earth (4.06 billion ha). Many people near forests get insufficient benefits from forests. A recent study that combined data on tree cover and population density states: about 75% of rural people

(3.27 billion) live near 1 km of forest, 95% of people outside urban areas (4.17 billion) lived within 5 km of forest in 2019, and 80% of the extremely poor live in rural areas, underlines FAO 2022. The livelihood and well-being of people living near forests may depend to a large extent on their right to use these resources for their own benefit, which should also happen for communities living near forest ecosystems in the Korab-Koritnik border region and the Sharri Mountains, especially through the right of use than that of property, because they are generally publicly owned. One of the most beautiful mountainous regions of Albania is without question the Shishtavec region, which fortunately is located in the Korab-Koritnik nature park. In the region of Shishtavec, the fascinating natural beauty is intertwined better than anywhere else, with the wonderful forests, the endless pastures, as in summer and winter, the millennial tradition and culture of the local people from the richest in Albania. Natural mountain ecosystems Korab-Koritink with DCM no. 898, dated 21.12.2011, are defined as "Korab-Koritink Natural Park" with an area of 55 550.2 ha, or about 555.5 km². It is located in two regions, that of Kukës and Dibra and 15 NJA. This mountain range, Koritnik-Gjallica-Korabi is located in the northeastern part of the Albanian territory, stretching from the borders of Kosovo to the border with Macedonia. The massif is part of the Inner Albanides on the Dinarido-Albanido Hellenidet range. The same on the other side of the border, in the territory of Kosovo, National Park "Sharri" promulgated by law no. 04/L-087, dated 13/12/2012, Ministerial Decision no. 03/2013, dated 11/02/2013, with an area of 54,469 ha, spread over five municipalities. The natural landscapes on both sides are stunning, in the part of Sharr the social facilities, accommodation have a very acceptable construction architecture, well integrated with nature, forests, pastures, the same can be said for residential centers and buildings traditional in the Shishtavec region that represent the most positive elements of our Albanian architecture in housing construction. So, ecotourism development in these cross-border regions, presents variety of activities and various forms of tourism can be developed and practiced where we mention: ecotourism, mountain tourism, forest tourism, scientific tourism, activities such as hiking in mountains, forests, meadows pastures, in winter and summer, watching, skiing for which Shishtavec was once distinguished, hiking, mountain biking, horseback riding on designated trails, summer camping in designated locations, studies and photo albums, fauna and flora, sport hunting in permitted areas, setting up tennis courts, golf on endless natural meadows on both sides of the border. We emphasize that the authors of this presentation, in the framework of a project between the two academies of sciences Albania-Kosovo, Academician Frasheri, Prof. Mustafa and Haska, are working on the assessment of vegetation at different time intervals in these regions based on satellites images and photographs taken in terrain, caused these changes as by natural factors, but especially those by human factors, the results of which will be the subject of a later work. The purpose of this study is to record the current developments of natural tourism in the cross-border region Korab-Koritnik and Sharr Mountains, and to look at its ecotourism potentials. The methodology consists of studying the current tourism developments in this region, assessing ecotourism potentials, problems, challenges of future development, defining the tourism products offered by this region, to orient decision makers, but residents with sustainable ecotourism development directions, where the benefits for the society are well balanced with the preservation of the environment, as environmentally friendly as possible.

Permiresimi i gjenomeve me ane te CRISPRcas9

Genome editing, CRISPR/Cas9

HESAT ALIU
Universiteti i Tetoves
Tetovë, NORTH MACEDONIA
hesat.aliu@unite.edu.mk

ELMEDINA ADEMI
Universiteti i Tetoves
Tetovë, NORTH MACEDONIA
hesat.aliu@unite.edu.mk

Fjalë çelës: CRISPR/Cas 9, permireimi i gjenomit, terpai gjenike

Keywords: CRISPR/Cas 9, Genome editing, Gene therapy

Përmbledhja:

Gene therapy involves manipulating DNA or RNA for human disease treatment or prevention. The strategies of gene therapy are diverse, such as rectifying, replacing or deleting the culprit genes in genetic diseases, producing disabling mutations in pathogen genomes to combat infectious diseases or inducing therapeutic or protective somatic mutations. It is a promising therapy for a wide range of human diseases including hematological diseases, cancer, AIDS, diabetes, heart failure and neuro-degenerative diseases. Recently, a RNA-guided genome editing tool termed CRISPR-Cas9 (clustered regularly interspaced short palindromic repeats/CRISPR-associated nuclease 9) added to the list of programmable nucleases, offers several advantages over its counterparts and shows therapeutic potentials. Herein, we introduce the basic mechanisms and merits of CRISPR-Cas9 in genome editing, retrospect studies on CRISPR-mediated gene therapy in cell lines and animal models, discuss its challenges and possible solutions and prospect future directions. Clustered regularly interspaced short palindromic repeats (CRISPR)/CRISPR-associated enzyme (Cas) is a naturally occurring genome editing tool adopted from the prokaryotic adaptive immune defense system. Recently, Cas9/CRISPR has been reported to successfully induce targeted gene disruption and homologous recombination in both prokaryotic and eukaryotic cells with higher efficiency compared with ZFN and TALEN. Additionally, it is easier to design guide sequence and easy to use for Cas9/CRISPR system. This novel technology will be of great potential for application in both research field and clinical trials. This Review describes the development of technologies based on nuclease-deactivated Cas9, termed dCas9, for RNA-guided genomic transcription regulation, both by repression through CRISPR interference (CRISPRi) and by activation through CRISPR activation (CRISPRa). Following the development of DNA sequencing techniques, the broader existence of CRISPR was reported in 2005: the majority of archaea (90%) and certain bacteria (40%) contain CRISPR fragments. However, compared with its wide discovery in the first two decades, the functions of the CRISPR still kept unknown until 2007. Before making clear its functions, two crucial research speeded up the development: the study of genes adjacent to the CRISPR locus in 2002, and the discovery of foreign viral DNA in CRISPR spacers in 2005, which directly propelled the proposing of the hypothesis that the CRISPR system is an innate immune system in archaea and bacteria to fight against virus. Finally, in 2007, the hypothesis was verified by experiments in Barrangou's. As a tool of great promise for the treatment of inherited human diseases, the clustered regularly interspaced short palindromic repeats (CRISPR)-Cas9 nuclease system has captured public imagination, with its precision and versatility being likened to genetic scissors and the letter-by-letter editing capabilities of word processing software. (Harry L. Malech) The greatest advantages of the CRISPR-Cas9 system are its simplicity and wide applicability in genome manipulations of almost all biological systems tested to

date, including cell lines, stem cells, yeasts, worms, insects, rodents, and mammals. CRISPR/Cas has already shown great potential in generating disease models and correcting monogenic disease mutations. The CRISPR disease models can accelerate the discovery and development of drug targets (Hsu et al.). Before the application of CRISPR for human disease correction, efforts are needed to optimize and maximize the editing efficiency as well as minimize off-targets and develop novel tools to specifically deliver the CRISPR components to the target tissue for gene editing. As CRISPR/Cas-based gene therapy enters clinical trials, this technology holds great potential for treating genetic diseases particularly for the present incurable ones and enhancing cell therapies.

Abstract:

Gene therapy involves manipulating DNA or RNA for human disease treatment or prevention. The strategies of gene therapy are diverse, such as rectifying, replacing or deleting the culprit genes in genetic diseases, producing disabling mutations in pathogen genomes to combat infectious diseases or inducing therapeutic or protective somatic mutations. It is a promising therapy for a wide range of human diseases including hematological diseases, cancer, AIDS, diabetes, heart failure and neurodegenerative diseases. Recently, a RNA-guided genome editing tool termed CRISPR-Cas9 (clustered regularly interspaced short palindromic repeats/CRISPR-associated nuclease 9) added to the list of programmable nucleases, offers several advantages over its counterparts and shows therapeutic potentials. Herein, we introduce the basic mechanisms and merits of CRISPR-Cas9 in genome editing, retrospect studies on CRISPR-mediated gene therapy in cell lines and animal models, discuss its challenges and possible solutions and prospect future directions. Clustered regularly interspaced short palindromic repeats (CRISPR)/CRISPR-associated enzyme (Cas) is a naturally occurring genome editing tool adopted from the prokaryotic adaptive immune defense system. Recently, Cas9/CRISPR has been reported to successfully induce targeted gene disruption and homologous recombination in both prokaryotic and eukaryotic cells with higher efficiency compared with ZFN and TALEN. Additionally, it is easier to design guide sequence and easy to use for Cas9/CRISPR system. This novel technology will be of great potential for application in both research field and clinical trials. This Review describes the development of technologies based on nuclease-deactivated Cas9, termed dCas9, for RNA-guided genomic transcription regulation, both by repression through CRISPR interference (CRISPRi) and by activation through CRISPR activation (CRISPRa). Following the development of DNA sequencing techniques, the broader existence of CRISPR was reported in 2005: the majority of archaea (90%) and certain bacteria (40%) contain CRISPR fragments. However, compared with its wide discovery in the first two decades, the functions of the CRISPR still kept unknown until 2007. Before making clear its functions, two crucial research speeded up the development: the study of genes adjacent to the CRISPR locus in 2002, and the discovery of foreign viral DNA in CRISPR spacers in 2005, which directly propelled the proposing of the hypothesis that the CRISPR system is an innate immune system in archaea and bacteria to fight against virus. Finally, in 2007, the hypothesis was verified by experiments in Barrangou's. As a tool of great promise for the treatment of inherited human diseases, the clustered regularly interspaced short palindromic repeats (CRISPR)-Cas9 nuclease system has captured public imagination, with its precision and versatility being likened to genetic scissors and the letter-by-letter editing capabilities of word processing software. (Harry L. Malech) The greatest advantages of the CRISPR-Cas9 system are its simplicity and wide applicability in genome manipulations of almost all biological systems tested to date, including cell lines, stem cells, yeasts, worms, insects, rodents, and mammals. CRISPR/Cas has already shown great potential in generating disease models and correcting monogenic disease mutations. The CRISPR disease models can accelerate the discovery and development of drug targets (Hsu et al.). Before the application of CRISPR for human disease correction, efforts are needed to optimize and maximize the editing efficiency as well as minimize off-targets and develop novel tools to specifically

deliver the CRISPR components to the target tissue for gene editing. As CRISPR/Cas-based gene therapy enters clinical trials, this technology holds great potential for treating genetic diseases particularly for the present incurable ones and enhancing cell therapies.

Studimi i ndryshimeve kimike të vajit ushqimor dhe vlerësimi i cilësisë së vajit të fërguar me spektroskopji Fourier Transform-Infrared (FT-IR)

Study of chemical changes of edible oil and evaluation of frying oil quality by Fourier Transform-Infrared (FT-IR) Spectroscopy

FATOS REXHEPI

Universiteti "Isa Boletini" Mitrovicë
Mitrovicë, KOSOVA
fatos.rexhepi@umib.net

ELDINA LATIFI

Universiteti i Mitrovicës "Isa Boletini"
Vushtrri, KOSOVA
eldina.latifi@gmail.com

Fjalë çelës: Spektroskopia vibracionale, akrilamida, peroksidimi i lipideve

Keywords: Vibrational Spectroscopy, acrylamide, lipid peroxidation

Përmbledhja:

Sot, ushqimet e skuqura (fërguara) janë shumë të njohura në mbarë botën, veçanërisht në restorante me ushqime të shpejta dhe restorane të tjera. Skuqja e thellë e ushqimeve në temperaturë të lartë rrit vetitë ndijore të cilat përfshijnë aromën unike të skuqur, ngjyrën kafe të artë dhe strukturën krokante. Reaksionet kimike si peroksidimi i lipideve, reaksionet Maillard, polimerizimi, hidroliza, etj., ndodhin në sistemin ushqimor, i cili në fund të fundit ndryshon vetitë fizike dhe kimike të yndyrës. Rrjedhimisht, prodhohen kaq shumë nënprodukte si hidroperoksidet (përbërjet primare të oksiduara-jostabile) aldehide, ketone, acide yndyrore të lira, estere, alkoole (komponime sekondare të oksiduara), komponime ciklike, dimere dhe polimere. Prandaj, është e nevojshme të kuptohen ndryshimet fizike dhe kimike gjatë skuqjes së thellë të yndyrës për të monitoruar cilësinë e ushqimeve të skuqura. Procesi i ngrohjes shkaktoi ndryshime në raportet e intensitetit të 3007/2854 dhe raportin 966/2854 cm⁻¹ (Vibracionet e Spektroskopisë FTIR) në vajin ushqimor të monitoruar, i cili mund të përdoret si tregues shumë i dobishëm për konjugimin dhe izomerizimin cis-trans të acideve yndyrore të pangopura. Gjithashtu, ngrohja shkaktoi ndryshime të rëndësishme edhe në raportet e intensitetit 3475/2854 cm⁻¹ dhe 1744/2854 cm⁻¹, duke treguar për formimin e produkteve të oksidimit primar dhe sekondarë në vajrat e ngrohur, të cilat u mbështetën edhe nga parametrat kimike për dietën dhe trienat e konjuguara përmes Spektroskopisë UV/VIS. Risi e këtij hulumtimi është identifikimi i akrilamidës përmes karakteristikave vibruese të grupit amin pas skuqjes dhe efekti i patateve të skuqura për formimin e akrilamidës në temperaturë më të lartë të ngrohjes. Monitorimi i akrilamidës është problematik në vehte në kuptimin e formimit, kushteve të formimit dhe cilat përbërës apo cilat reaksione paralele kontribuojnë për formimin e akrilamidës. Kuptimi për stabilitetin e lipideve në vaj dhe reaksionet që ngjajnë është i një rëndësie të veçantë dhe kuptimi i reaksioneve detale që ngjajnë është mjaft i rëndësishëm ndërsa këto informacione mund të meren shumë mirë me kuptimin e vibrimeve të grupeve funksionale dhe raportet e intensiteteve të tyre. Reaksionet e Maillard janë identifikuar që janë më intensive nëse ka prani e patateve mirëpo akrilamida formohet edhe pa prani të patateve që nënkupton se akrilamida formohet kryesisht në interaksion me përbërësit e vajit ushqimor dhe nuk është produkt i reaksioneve Maillard por mund të ketë lidhshmëri me reaksionet e peroksidimit të lipideve si iniciues katalitik ose formimi i akrilamidës është proces i pavarur me këto reaksione paralele. Problemi i radhës i akrilamidës është stabiliteti i saj gjegjësisht nga monitorimi i saj ka rezultuar se akrilamida nuk ka qenë e identifikueshme pas një

jave qëndrimi me ç'rast kjo mund të sqarohet ose me mundsinë e tretshmërisë së vogël në vaj me ç'rast kalon në forma të patretshme ose ajo të jetë shëndruar në komponime të tjera si rezultat i interaksioneve përkatëse. Është më se e qartë që të gjitha këto reaksioni ndodhin gjatë trajtimit termik të vajit andaj sfida e së ardhmes mbetet që të shtohen shtesa të caktuara qoftë edhe në nivel të vogël të cilat do të parandalojnë të gjitha këto reaksione që të paktën të kontribuojnë në pengimin e këtyre reaksioneve. Ky studim tregoi gjithashtu se oksidimi i vajit mund të monitorohet lehtësisht dhe shpejt nëpërmjet spektroskopisë FTIR si një metodologji më e lirë, e lehtë për t'u përdorur, e ndjeshme dhe një metodë ekologjike për analizën e vajit ushqimor.

Abstract:

Today, fried foods are very famous around the world especially at fast food and other restaurants. Deep frying of foods at high temperature enhances the sensorial properties which include the unique fried flavor, golden brown color and crispy texture. Chemical reactions like lipid peroxidation, Maillard reactions, polymerization, hydrolysis, etc., take place in the food system, which ultimately alters the physical and chemical properties of fat. Consequently, so many by-products such as hydroperoxides (primary unstable oxidized compounds) aldehyde, ketones, free fatty acids, esters, alcohols (secondary oxidized compounds), cyclic compounds, dimers and polymers are produced. Therefore, it is necessary to understand the physical and chemical changes during deep fat frying to monitor the quality of fried foods. The heating process caused the changes in intensity ratios of 3007/2854 and ratio of 966/2854 cm^{-1} (vibrational FTIR Spectroscopy) in monitored edible oil which can be used as very usefully indicator for the conjugation and cis-trans isomerization of unsaturated fatty acids. In addition, heating caused important changes on the intensity ratios of 3475/2854 cm^{-1} and 1744/2854 cm^{-1} , indicating the formation of primary and secondary oxidation products in the heated oils, which were also supported by chemical parameters of conjugated diene and triene by UV/VIS Spectroscopy. The novelty of this research is the identification of acrylamide through the vibrating characteristics of the amine group after frying and the effect of French fries for the formation of acrylamide at higher heating temperatures. Monitoring of acrylamide is problematic in itself in terms of formation, formation conditions and which ingredients or which parallel reactions contribute to the formation of acrylamide. Understanding the stability of lipids in oil and the reactions that occur is of particular importance and understanding the detailed reactions that occur is quite important as this information can be obtained very well with understanding the vibrations of functional groups and their intensity ratios. Maillard reactions have been identified as more intense if French fries are present but acrylamide is formed even without the presence of them which means that acrylamide is formed primarily in interaction with edible oil components and is not a product of Maillard reactions but may be related to lipid peroxidation as catalytic initiator or acrylamide formation is an independent process with these parallel reactions. The next problem of acrylamide is its stability, exactly from its weekly monitoring it has resulted that acrylamide has not been identifiable after a week of stay in which case this can be clarified or with the possibility of low oil solubility in which case it passes in insoluble forms or it has converted into other compounds as a result of the respective interactions. It is more than clear that all these reactions occur during the thermal treatment of the oil so the challenge of the future remains to add certain additives even at a small level which will prevent all these reactions to at least contribute to the inhibition of these reactions. This study also indicated that oil oxidation could be monitored easily and rapidly via FTIR spectroscopy as one cheaper, easy operated, sensitive and green methodology for edible oil analysis.

Disa elementë që lidhen me Spektrat e numrave Pisot

Some element related with the Spectra of Pisot numbers

ARBEN BAUSHI

Universiteti " I. Qemali" Vlorë

Vlorë, ALBANIA

arben.baushi@univvlora.edu.al

Fjalë çelës: Numrat Pisot , zbërthime , Algoritëm, Kuazikrystal

Keywords: Pisot numbers, Spectra, Substitutions, Algorithms, Quasicrystals

Përmbledhja:

Zbërthimi në bazë jo të plotë për numrat realë merr një lidhje me fusha të ndryshme në matematikë. Renyi në vitin 1957 ishte i pari që paraqiti zbërthimin e numrave realë në bazë jo të plotë. Zbërthimet në baza jo të plotë që nga veprat e pionierëve nga Renyi dhe Parry. Numrat pisot kanë një histori të gjatë, Thue i studioj që në vitin 1912. Salem tregoi interes për numrat pisot β për shkak të vetive të tyre që $\beta^n \rightarrow 0 \pmod{1}$ kur $n \rightarrow \infty$. Në punimet e parqitura prej tij, Salem tregon se numrat Pisot janë të vetmit numra algjebrikë që kanë këtë veti. Një numër algjebrik është një rrënjë e një polinomi me koeficientë të plotë, dhe një numër i plotë algjebrik është një rrënjë e një polinomi monik me koeficientë të plotë. Të konjuguarit e një numri algjebrik janë rrënjët e tjera të polinomit minimal të numrit algjebrik. Spektrum i numrit β është bashkësia e $p(\beta)$ ku $p(x)$ janë polinome me koeficientë nga një bashkësi e fundme numrash të plotë. Struktura e këtyre spektrave është interesante jo vetëm nga ana e studimit por edhe për vlerat e tyre minimale pozitive. Për $\beta > 1$ në fillim P. Erdős et al. dhe autorë të tjerë studiuuan numrat $\ell^m(\beta) = \inf \{y : y \in \wedge_m, y \neq 0\}$ $m = 1, 2, 3, \dots$ ku $\wedge_m$ na jep bashkësinë e të gjitha shumave të fundme të formës $y = a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$

Me koeficientë të plotë të tillë që $-m \leq a_i \leq m$. Vlerat e $\ell^1(\beta)$ janë gjetur për shumë numra Pisot të veçantë, por rasti i përgjithshëm mbetet i hapur. Një algoritëm për llogaritjen $\ell^m(\beta)$ dhe përgjithësimet mbi të i gjejmë në tezën e doktoraturës të Kevin Hare në Universitetin Simon Fraser në qershor 2002. Kur β është një numër Pisot që plotëson relacionin e mëposhtëm, $a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$, për $a_i = -1$ kur $i = 0, 1, 2, \dots, n-1$ dhe $a_n = 1$ atëherë $\liminf \{y_{k+1} - y_k\} = 1/\beta$. Erdős, Joë, and Joë në një punim parashtrojnë pyetjen: për ç'vlera të tjera për numrin β ky inferior është më i madh se 0? Në literaturë, është vërtetuar se vargu $\{y_{k+1} - y_k\}$ mund të gjenerohet nga një zbërthim mbi një alfabet të fundëm. Do të japim disa përkufizime për fjalët në një alfabet të fundëm. Fundeshmëria e numrit të vlerave të dallueshme të u vërtetua nga Bugeaud për numrat Pisot. Vërtetimi i teoremës së dhënë nga De-Jun Feng dhe Zhi-Ying Wen (2002) në artikullin e tyre përmban një algoritëm për të përcaktuar të gjitha vlerat e mundshme të dallueshme të kudo ku është një numër Pisot dhe. Në një punim të Kevin G. Hare dhe Zuzana Masàkovà, Tomàs Vávra (2018) kanë studiuar mundësinë e modelimit të kuazikristaleve me simetri të rendit 5 (10), 7 (14), 8, 9 (18), 12 sipas spektrit të numrave pisot-ciklotomikë të shkallës dy ose tre. Tregohet se në rastin kuadratik, ka spektra që mund të identifikohen me kuazilatticat të ngjashme të përcaktuara nga skema prerjeve-dhe -projektive. Në këtë punim llogarisim vlerën e në rastin e një pisoti, rrënja e një polinomi $x^4 - 3x^3 + x^2 - 2x - 1 = 0$.

Abstract:

Representation to noninteger bases for real numbers get a connection with different fields in mathematics. Renyi on 1957 was first that extend representation of real numbers to noninteger bases. Expansions

of reals in non-integer bases since the pioneering works by Renyi and Parry . Pisot numbers have a long history, Thue being studied as early as 1912 .Salem first became interested in Pisot numbers because of their property that $\beta^n \rightarrow 0 \pmod{1}$ as $n \rightarrow \infty$. Moreover, Salem shows that Pisot numbers are the only algebraic numbers that have this property. An algebraic number is a root of a polynomial with integer coefficients, and an algebraic integer is a root of a monic polynomial with integer coefficients. The conjugates of an algebraic number are the other roots of the algebraic number's minimal polynomial. The spectrum of β is the set of $p(\beta)$ where $p(x)$ ranges over all polynomials whose coefficients are restricted to a finite set of integers. The structure of these spectra are interesting beyond simply the study of their minimal positive values. Let $\ell^m(\beta) = \inf \{y : y \in \Lambda_m, y \neq 0\}$ $m = 1, 2, 3, \dots$ where Λ_m denotes the set of all finite sums of the form $y = a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$ with integer coefficients $-m \leq a_i \leq m$. The value $\ell^1(\beta)$ was determined for many particular Pisot numbers, but the general case remains widely open. An algorithm for computing $\ell^m(\beta)$ and its generalizations is given in the thesis of Kevin Hare at Simon Fraser University in June 2002 . The spectrum of β is the set of $p(\beta)$ where $p(x)$ ranges over all polynomials whose coefficients are restricted to a finite set of integers. The structure of these spectra are interesting beyond simply the study of their minimal positive values. If β is the Pisot number satisfying $a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$, for $a_i = -1, i = 0, 1, 2, \dots, n-1$ and $a_n = 1$ then $\liminf \{y_{k+1} - y_k\} = 1/\beta$. Erdős, Joë, and Joë ask: for which other β is this infimum strictly greater than 0? In literature , had been proved that the sequence $\{y_{k+1} - y_k\}$ can be generated by a substitution over a finite alphabet. We need some definitions about substitution over a finite alphabet. The finiteness of the number of distinct values of $y_{k+1} - y_k$ was proved by Bugeaud for Pisot numbers . The proof of Theorem given by De-Jun Feng and Zhi-Ying Wen(2002) on their article contains an algorithm to determine all the possible distinct values of $y_{k+1} - y_k$ whenever β is a Pisot number and $\beta \neq 1$. In a paper of Kevin G. Hare and Zuzana Masàková, Tomàs Vávra (2018) they have studied the possibility to model quasicrystals with symmetries of order 5 (10), 7 (14), 8, 9 (18), 12 by spectra of Pisot-cyclotomic numbers of degree two or three. It turned out that in the quadratic case, there are spectra that can be identified with self-similar quasilattices defined by the cut-and-project scheme. In this paper we try to calculate the value of $\ell^1(\beta)$ in a case of pisot, root of $x^4 - 3x^3 + x^2 - 2x - 1 = 0$. numbers that gives disconnected tiles.

Abstracts

Conference of Medical Sciences section

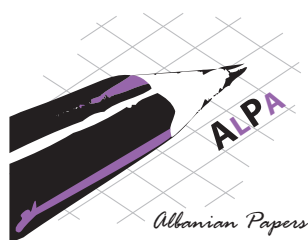
The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Pandemia nga Covid-19 dhe ndikimi në ngarkesën e punës në RTIN (një studim epidemiologjik prane SUOG "Koço Gliozheni")

Covid-19 pandemic and impact on workload on NICU (an epidemiological study at SUOG "Koço Gliozheni")

VALBONA ALLIU

Fakulteti Shkencave Mjeksores Teknike, Tirane
Tiranë, ALBANIA
alliu.valbona@yahoo.com

RUDINA PIRUSHI

FAKULTETI SHKENCAVE MJEKESORE
TEKNIKE, TIRANE
Tiranë, ALBANIA
pirushirudi@yahoo.com

VALBONA BILALI

FAKULTETI SHKENCAVE MJEKESORE
TEKNIKE, TIRANE
Tiranë, ALBANIA
vbalali@yahoo.com

Fjalë çelës: RTIN, neonat, semundshmeri, vdekshmeri, pandemia nga covid 19

Keywords: NICU, neonates, morbidity, mortality, Covid 19 pandemic

Përmbledhja:

Hyrje: Transferimi i foshnjës në Repartin e Terapisë Intensive Neonatale (RTIN) është një çështje sa e diskutueshme aq dhe e rëndësishme për disa arsye: se pari kjo ndërhyrje në ndarjen e nënës nga foshnja dhe padiskutim do të ndikojë negativisht si në vendosjen e hershme në gjë, në stabilizimin e ushqyerjes me gjë, në lidhjen midis nënës dhe foshnjës, se dyti kjo do të ndikojë në rritjen e sëmundshmërisë pasi do rritet ekspozimi i foshnjave ndaj risqeve që sjell transferimi në RTIN, se treti çdo foshnjë që transferohet në RTIN ka një kosto ekonomike të lartë pasi është e ditur që një ditë qëndrimi në RTIN është nga më të kushtueshmet dhe përbën një barrë ekonomike edhe për shoqëritë e zhvilluara dhe jo vetëm për vendin tonë, se katërti aparaturat dhe ekzaminimet të cilat përdoren për foshnjat janë shumë të kushtueshme dhe kjo e bën këtë problem akoma dhe më delikat, se pesti në vendin tonë ka vetëm dy RTIN, shtetërore, në Tiranë, pranë dy materniteteve, atij "Koço Gliozheni" dhe "Mbretëresha Geraldine" dhe nga gjithë vendi foshnjat me probleme shëndetësore transferohen aty duke e rritur ngarkesën dhe kjo çon në rritjen e sëmundshmërisë dhe të vdekshmërisë dhe se gjashti gjatë periudhës së pandemisë nga Covid-19 pati një fluks të madh të foshnjave të transferuara nga maternitetet e rrethëve drejt dy materniteteve të Tiranës. Kjo ndodhi sepse në maternitetet e vendit duke qenë hapësirat me të kufizuara ishte e pamundur që të bëhej triazhimi në hyrje të nënave dhe foshnjave Covid -19 pozitiv të konfirmuara apo të dyshuara. Gjithashtu stafi shëndetësor, mjek apo infermier që punonin në Neonatologji, në maternitetet bashkiake apo të qarqeve është i kufizuar dhe kur rezultonte njeri prej tyre pozitiv ishim të detyruar që të mbyllej shërbimi në maternitet pasi duhej të kalonin në karantine. Pa dyshim që me këtë problem u përballen edhe dy maternitetet e Tiranës por duke patur numër më të madh të stafit, si mjek dhe infermier, ishte më e lehtë për tu përballuar situata e krijuar. Por s'aka qenë kjo ngarkesë dhe cilat kanë qenë sfidat që repartet e terapisë intensive neonatale në vendin tonë kanë përballuar gjatë pandemisë vlen për tu vlerësuar. Qëllimi Qëllimi i këtij studimi është që të hedhë një vështrim epidemiologjik mbi ngarkesën e

punes ne Repartin e Terapise Intensive Neonatale gjate pandemise nga Covid-19. Materiali dhe metoda Studimi është retrospektiv, i tipit jo-ndërhyrës (jo-intervenues), studimi është kryer gjatë periudhës kohore 01 Janar 2021 - 31 Dhjetor 2021, pranë RTIN, SUOGJ "Koço Gliozheni", Tiranë. Në studim u përfshinë të gjitha foshnjat e lindura në term dhe preterm, me probleme shëndetësore, të lindura pranë këtij materniteti apo të transferuara nga maternitetet e tjera të vendit, Covid -19 pozitiv ose jo. Rezultatet Gjatë periudhës 01 Janar 2021- 31 Dhjetor 2021 pranë RTIN - SUOGJ "Koço Gliozheni" janë shtruar në total 1082 foshnja nga të cilat 67% (732 foshnja) kanë lindur pranë këtij materniteti, 15% (164 foshnja) të transferuara nga maternitetet e tjera të vendit dhe 18% (186 foshnja) të rikthyera. Foshnja të lindura preterm, me moshë barre 22÷

Abstract:

Introduction: The transfer of the baby to the Neonatal Intensive Care Unit (NICU) is as controversial as it is important for several reasons: first, it interferes with the separation of the mother from the baby and will undoubtedly have a negative impact on early breastfeeding, in stabilizing breastfeeding, in the bond between mother and baby, secondly, it will increase the morbidity as the exposure of infants to the risks posed by the transfer to NICU will increase, thirdly, every baby transferred to NICU has a high economic cost as it is known that one day stay in NICU is from the most costly and constitutes an economic burden for developed societies and not only for our country, the fourth, equipment and examinations that are used for babies are very expensive and this makes this problem even more delicate, the fifth, in our country has only two public NICU in Tirana, at the two maternity hospitals, "Koço Gliozheni" and "Queen Geraldine" and from all over the country babies with health problems are transferred there and so increasing the load and this leads to increased morbidity and mortality and sixth, during the pandemic period by Covid-19, there was a large influx of babies transferred from the district maternity hospitals to the two Tirana maternity hospitals. This happened because in the maternity hospitals of the country, being the most limited spaces, it was impossible to do the incoming triage of confirmed or suspected Covid-19 positive mothers and babies. Also the health staff, doctor or nurse who worked in Neonatology, in municipal maternity hospitals (primary and second level) is limited and when it turned out to be positive one of them we were forced to close the maternity service because they had to go through quarantine. Undoubtedly, this problem was faced by both maternity hospitals in Tirana, but having a larger number of staff, such as doctors and nurses, it was easier to cope with the situation. But what was this burden and what were the challenges that the neonatal intensive care units in our country have faced during the pandemic is worth appreciating. Despite the workload in both neonatal intensive care units, the coping of this situation by the neonatology staff is commendable. This study seeks to turn the focus to the ever-increasing needs of infants transferred to NICU. **Aim:** The purpose of this study is to provide an epidemiological overview of the workload in the Neonatal Intensive Care Unit during the Covid-19 pandemic. **Material and methods:** The study is retrospective, non-interventional type, the study was conducted during the period 01 January 2021 - 31 December 2021, at NICU, UHOG "Koço Gliozheni", in Tirana. The study included all infants born in term and preterm, with health problems, born near this maternity hospital or transferred from other maternity hospitals in the country, Covid -19 positive or not. **Results:** During the period 01 January 2021- 31 December 2021 at NICU - SUOGJ "Koço Gliozheni" were hospitalized a total of 1082 babies of which 67% (732 babies) were born near this maternity, 15% (164 babies) transferred from maternity and 18% (186 infants) returned. Premature babies, with a gestational age of 22 ÷

Hipotiroidizmi kongenital dhe Sindroma Russell Silver

Congenital Hypothyroidism and Russell Silver Syndrome

LEDIA OMERI

QSUT

Tiranë, ALBANIA

ledia.omeri99@gmail.com

ALKETA QOSJA

SUOGJ "Koco Gliozheni"

Tiranë, ALBANIA

alketa.qosja@umed.edu.al

IGLI ÇELA

QSUT

Tiranë, ALBANIA

icela70@yahoo.com

Fjalë çelës: hipotiroidizem, silver russel , staturoponderale, daktilitis, dismorf, makro-
cefaali, megalokornea

Keywords: hypothyroidism, russel silver , staturoponderal, dactylitis, head , megalocornea, dysmorphia.

Përmbledhja:

RAST KLINIK- ABSTRAKT TITULLI: Hipotiroidizmi kongenital dhe Sindroma Russell Silver Autorë: Ledia Omeri, Igli Çela, Mentore: Prof. Alketa Hoxha Qosja Hyrje: Hipotiroidizmi kongenital po bëhet dita ditës më evident në Shqipëri. Incidenca e Sindromit Russell Silver është brenda intervalit nga 1 në 30000 deri 1 në 100000 banorë. Qëllimi i këtij projekti empirik është paraqitja e shenjave, klinikës, prognozës, trajtimit dhe progresit të mundshëm në të ardhmen të një rasti klinik pranë SUOGJ "Koco Gliozheni". Hipotiroidizmi kongenital është një gjendje që vjen si pasojë e mungesës ose moszhvillimit të duhur të gjendrës tiroide (Disgjenezë) ose në rastet kur gjendra tiroide është e zhvilluar por nuk arrin të bëjë sintezën e hormonit të tiroides për shkak të dishormonogjenezës. Bebet me hipotiroidizem kongenital nuk arrijnë të prodhojnë mjaftueshëm hormone tiroidiene për nevojën ditore trupore. Vetë termi kongenital na orienton që kjo konditë është prezente që në lindje. Russell-Silver Syndrome është një sëmundje e rrallë e karakterizuar nga restriksioni i rritjes intrauterine dhe asaj ekstrauterine, një kokë të madhe krahasimisht me trupin (makrocefali relative), një fytyrë trekëndore të mprehtë, ballë të nxjerrë, asimetri trupore si dhe veshitësi në ushqyerje. Shumica e individëve me këtë sindromë kanë një zhvillim mendor normal por vonesa motore dhe të folurit është e shpeshtë. RSS është e trashëguar në menyre autozomale dhe është gjenetikisht heterogjene, pra anomali në kromozome të ndryshme janë përgjegjës për sëmundjen. Anomalitë në kromozomin 7 dhe 11 janë gjetur në më shumë se 70% të pacientëve. Gjithsesi, në pothuajse 40% të pacientëve me diagnozë klinike RSS, shkaktari nuk është i njohur. PREZANTIMI I RASTIT

Informacion gjeneral për beben Nr 223 Bebja u lind më datë 19/01/2022 në SUOGJ Koco Gliozheni në orën 13:15, 37 javëshe. Ajo u lind me Sectio Cesarea. Peshë=950gr Gjatësia trupore=35cm Perimetri I kokës=29cm Perimetri I gjoksit=20cm Nuk u vunë re anomali në lindje. Pasi erdhi në jetë iu injektua 1 mg Vit K për profilaksi dhe u përdor solucion betadine 2.5% si profilaksi për infeksionet okulare.

APGAR Minuti 1 Minuti 5 Minuti 10 Ngjyra e lëkurës 0 1 1 Puls 2 2 2 Irritabiliteti 2 2 2 Tonusi 0 1 1 Frymëmarrja 1 1 2 Pikët 5 7 8

Bebja intubohet brenda 20 minutave dhe FiO₂=40% dhe diagnoza ishte preterm me IUGR të rëndë. Ekzaminimi objektiv • Bebi qëndron në inkubator • Lekura e pastër, e zbehtë • Cor me tone ritmike dhe të qarta • Respiracioni i kontrolluar • Abdomeni i butë dhe i palpueshëm • Hepar dhe lieni në kufinj

të normës • Diureza dhe defekimi të ruajtura • Anësite e lira dhe pa edema • Temperatura normale
TË DHËNAT LABORATORIKE 19/01/2022 • neutrofile shkopinj 10%. • glukozë 34 mg/dl • PCR 0.06 • Hb 13.6 g/dl. • MCV 103.6 fl • MCH 34.7pg • RDW e lartë • WBC (23.5K/uL), neut absolute (11.4 K/uL), lymph absolute (10.9 K/uL), Eo absolute (0.2K/uL) të larta. • Kultura e gjakut e marrë sterile TERAPIA FILLESTARE • Solucion glukozë 10% -100 ml. • Dopamine 7.2 mg. • Dobutamine 12 mg. • Të dhëna me anë të shiringës elektrike në rrugë intravenoze. • Solucion Ca glukonat 10% • Solucion NaCl • Ampiciline 2x50 mg iv. • Gentamicine 4.5 mg. • Albuminë humane 20% -5ml • Ushqyerja 1-2ml / vakt në varësi të tolerancës NDRYSHIMET NË TERAPI PËRGJATË DITËVE NË VIJIM • Ndërpritet marrja e dopaminës më datë 22/01/2022. • Shtohet Nistatine 1mlx2 P.O më datë 25/01/2022. • Ndërpritet gentamicina më datë 30/01/2022 pra pas 10 ditësh. • Shtohet Eritromicina 125mg/5ml 4x0.5 ml PO. • Ndërpritet marrja e albuminës më datë 06/02/2022. • Më datë 15/03/2022 I shtohet Yovita baby,D3K, Miraferum.

ECURIA E TË DHËNAVE LABORATORIKE • Glukoza është e lartë (123 mg/dl) • ALT-SGPT e lartë 42U/L • GGT e lartë (84U/L) • TSH I lartë -11.247 mU/L • FT4 e ulët -0.66 ng/dL

EKZAMINIMET IMAZHERIKE Ne echon abdominale:Hepari, lieni, pankreasi dhe të dy renet janë në normë. Vezika urinare ka urinë. Në echon e gjendrës tiroide:Glandula tiroide është prezente me aks dexter 5.5x5.3mm dhe sinister 5.4x5.2mm, istmusi 2mm. Ne echon transfontanelare :Hypoekogenicitete ventrikulare deri në 7mm. KONSULTA GJENETIKE Prapambetje e zhvillimit ,dismorfi faciale me orbita të ceketa ,point nose,veshët me implantim të ulur dhe lobule të vegjël ,iris të zmadhuar bilateral,daktilitis bilateral të duarve. KONSULTA OKULISTIKE U konstatua që :Fëmija të ndjek me sy,megalokornea. KONSULTË ENDOKRINOLOGU Nga të dhënat klinike : dismorfi faciale, prapambetje në rritje staturo ponderale .Të dhënat laboratorike : TSH të lartë dhe një FT4 te ulur.

TRAJTIMI PER HIPOTIROIDIZMIN Levotiroxine..Niveli hormonal matet cdo 1-2 muaj për 6 mujorin e parë të jetës dhe më pas cdo 2-3 muaj.Kjo terapi vazhdon pergjatë gjithë jetës. TRAJTIMI PËR RSS: Injeksione të hormonit të rritjes (GH).Trajtime me luternazing hormone-releasing). Logoterapi, Fizioterapi Diskutim: Ky abstrakt paraqet rastin e një foshnjeje të diagnostikuar me hipotiroidizëm kongenital dhe sindromin Silver Russel. Paraqiten gjithashtu ekzaminimi fizik,analizat laboratorike dhe imazherike.

Abstract:

Introduction Congenital hypothyroidism is becoming more and more evident nowadays in Albania. The exact incidence of Russell silver syndrome has an estimated range from 1 in 30000 to 1 in 100000. The purpose of this empirical project is to reveal the sign, symptoms , prognosis, treatment and possible progress of a case report in “Koco Glozheni” hospital. Congenital hypothyroidism (CHT) is a condition resulting from an absent or under-developed thyroid gland (dysgenesis) or one that has developed but cannot make thyroid hormone because of a ‘production line’ problem (dyshormonogenesis). Babies with CHT cannot produce enough thyroid hormone for the body’s needs. The term ‘congenital’ means that the condition is present at birth. Russell-Silver syndrome (RSS) is a rare disorder characterized by intrauterine growth restriction (IUGR), poor growth after birth, a relatively large head size, a triangular facial appearance, a prominent forehead (looking from the side of the face), body asymmetry and significant feeding difficulties. The majority of individuals with RSS are of normal intelligence, but motor and/or speech delay is common. RSS is genetically heterogeneous, meaning that different genetic abnormalities are known to cause the disorder. Abnormalities involving chromosomes 7 or 11 have been found in up to 60% of RSS patients. However, in approximately 40% of patients with a clinical diagnosis of RSS, the underlying cause is still not known. CASE PRESENTATION General information about baby No 223 Baby was born on 19/01/2022 in SOUGJ Koco Glozheni, at 13:15, 37 weeks. She was born with Sectio Cesarea. Weight=950 gr Body height=35cm Head perimeter=29cm Chest perimeter=20cm After coming to life, 1mg of vitamin K was injected and 2.5% bethadine solution was used as prophylaxis.

APGAR 1 minute 5 minutes 10 minutes Appearance 0 1 1 Pulse 2 2 2 Grimace 2 2 2 Activity 0 1
1 Respiration 1 1 2 Score 5 7 8

The baby was intubated within 20 minutes and $FiO_2=40\%$ and the diagnosis was Preterm and severe IUGR. Objective examination The baby was incubated, skin is clear but pale, the heart auscultation is normal, the respiration is controlled, the abdominal area is easily palpated, the liver and spleen is within the norm, diuresis is normal, the extremities are free and without edema, the body temperature is normal. Labor • neutrophils around 10% • Glucose 34 mg/dl • PCR 0.06 • Hb 13.6 g/dl. • MCV 103.6 fl • MCH 34.7pg • High RDW • WBC (23.5K/uL), absolute neutrophils (11.4 K/uL), lymph absolute (10.9 K/uL), high Eo absolute (0.2K/uL) . • Blood culture result is sterile INITIAL THERAPY • Glucose solution 10 %-100 ml • Dopamine 7.2 mg • Data by electric syringe intravenously • Ca gluconate solution 10% • NaCl solution • Ampicillin 2x50 IV • Gentamicin 4.5 mg • Human albumin 20%-5 ml • Feeding 1-2 ml meal depending on tolerance CHANGES IN THERAPY OVER THE FOLLOWING DAYS 1. Stop taking Dopamine on 22/01/2022 2. Add Nistatine 1mlx2 PO on 25/01/2022 3. Stop taking Gentamicin on 30/01/2022 (10 days after the initial therapy) 4. Add Eritromicin 125 mg/5ml 2x0.5 ml PO 5. Stop taking Albumin on 06/02/2022 6. On 15/03/2022 add Yovita baby,D3K,Miraferum LATEST LABORATORY FINDINGS : • High glucose (123 mg/dl) • High ALT-SGPT (42 U/L) • High GGT (84 U/L) • High TSH (11.247 mu/L) • Low fT4(0.66 ng/dl) IMAGING EXAMINATION In the abdominal ultrasound:The liver,spleen,pancreas and both kidneys are normal . Urine present in bladder. In the thyroid gland ultrasound:Thyroid gland is present with dexter axis 5.5x5.3 mm and sinister 5.4x5.2 mm , isthmus 2 mm. In the transfontanellar ultrasound: Hypoventricular echogenicities up to 7 mm . GENETIC CONSULTATION This consultation presents : late development, facial dysmorphism with shallow orbits, point nose, low implantation ears and small lobules, bilaterally enlarged iris, bilateral dactylitis of hands. OPHTHALMOLOGICAL CONSULTATION It was concluded that : the child follows you with her eyes, megalocornea is present and the baby must be followed in clinic. ENDOCRINOLOGIST CONSULTATION From the clinical data it is observed facial dysmorphism, late stature-ponderal growth. Laboratory data shows a high TSH And a decreased fT4. Supplement with cortisole and evaluate to start Levotyroxine 12.1 mcg/dl. It will be taken with water 30 minutes before milk feeding.

TREATMENT FOR HYPOTHYROIDISM: Levotyroxine. Hormonal levels should be measured every 1-2 months for the first 6 months of life and then every 2-3 months. This therapy continues throughout life. TREATMENT FOR RSS: Recombinant human growth hormone (rhGH) has been shown to substantially improve linear growth in patients with RSS. LH use in female sex to stimulate the menstrual cycle. Logotherapy , physiotherapy.

DISCUSSION: This case illustrates the diagnosis of congenital hypothyroidism and RSS . It also shows the follow-up care , which involves regular medical checkups (physical exam, blood tests, and imaging tests)

Abstracts

Conference of Engineering and Information Technology Sciences section

The Seventeenth International Annual Meeting of Alb-Science Institute
Tiranë, 30 September - 02 October 2022

Të gjitha përmbledhjet e këtij dokumenti janë regjistruar në sistemin **ALPA**® nga vetë autorët e tyre. Rrjedhimisht, ndonjë gabim i mundshëm drejtshkrimor apo tjetër në përmbledhje dhe informacionin përkatës është i autorit apo autores përkatëse.

Të drejten për kopjimin dhe shumëfishimin e përmbledhjeve në këtë dokument e ruan ekskluzivisht Instituti Alb-Shkenca (IASH): www.alb-shkenca.org

Gjeneruar më 17 Tetor 2022.

Ky dokument është gjeneruar në mënyrë automatike nga sistemi **ALPA**®.

ALPA - *Albanian Papers*
mali Information Technologies
<http://alpa.mali-it.eu>

Trajtimi profesional dhe projektimi i minierave të vogla për qëllime të eksploatimit racional të shkëmbinjve ndërtimor industrial

Professional treatment and design of small mines for rational exploitation of industrial building rocks)

RAFET ZEQUIRI

Universiteti "Isa Boletini"

Mitrovicë, KOSOVA

rafet.zeqiri@umib.net

Fjalë çelës: Topografia, gjeologjia, shkëmbinjët, industria, tregu

Keywords: Topography, geology, rocks, industry, market

Përmbledhja:

Bazuar në sipërfaqen territoriale të Republikës së Kosovës dhe evidentimin e të gjitha zonave të cilat përmbajnë resurse nga më të ndryshmet paraqitet nevoja që këto resurse të vlerësojmë sa më drejt në aspektin profesional dhe po ashtu eksploatimi dhe përdorimi i tyre të bëhet brenda rregullave të teknikës minerare. Deri me tani në Kosovë kemi mbi 200 miniera të vogla të cilat merren me aktivitetet minerare të shfrytëzimit dhe përpunimit të fraksioneve të shkëmbinjve për qëllime të infrastrukturës dhe ndërtimtarisë. Nxjerrja dhe shfrytëzimi i shkëmbinjve industrial duhet të bëhet në mënyrën më profesionale më qëllim që pas përfundimit të tyre dhe jetëgjatësisë së minierës të plotësohen edhe kushtet e rikultivimit të zonës së eksploatuar më qëllim që të ulën faktorët e dëmshëm ambiental. Ky punim shkencorë trajton në mënyrë profesionale minierat e vogla sipërfaqësore, gjegjësisht sipërfaqet e zonave të resursit mineral shkëmborë duke aplikuar metoda bashkëkohore të projektimit dhe planifikimit të nxjerrjes së resursit minerarë. Përdorimi i teknologjisë sofistikuar zënë vend të veçantë në këtë punim duke i kalkuluar të gjithë parametrat eksploatues të shkëmbit industrial që nga pika më e lartë e trenit e deri në pikën më të ulët ku konsiderohet edhe niveli përfundimtar i karrierës. Qasja e tillë profesionale do të mundëson vlerësimin inxhinierik të nivelit më të lartë të mundshëm duke e lehtësuar edhe përcjelljen e eksploatimit nga stafi i inxhinierëve të cilët kushtëzohen që i tërë aktiviteti minerarë të menaxhohet, planifikohet dhe realizohet sipas rregullave minerare të projektuara paraprakisht. Të arriturat e këtij punimi janë metodat e avancuara të llogaritjes së rezervave gjeologjike dhe atyre eksploatuese brenda kufijve të zonës eksploatuese më një saktësi maksimale të vlerësimit. Gjithashtu janë përdorur edhe metoda krahasuese të llogaritjes së rezervave andaj rezultatet e fituara kanë edhe një shkallë të ndryshme të saktësisë prandaj në rastin konkret kemi aplikuar dy metoda që na ofrojnë saktësi në vlerësimin e rezervave siç është metoda e llogaritjes me profile dhe krahasimi i rezultateve me metodën e blloqeve. Saktësia e vlerësimeve minerare të rezervave eksploatuese hapin rrugë qasjes së investimeve serioze dhe afatgjatë në fushën e shkëmbinjve industrial duke i planifikuar edhe kostot investive dhe profitet e mundshme gjatë jetëgjatësisë së këtij aktiviteti minerarë. Zhvillimi i shpejtë i infrastrukturës ndërtimore, rritja e kërkesave për standarde më të avancuara jetësore si dhe zhvillimi i gjithëmbarshtëm socio-ekonomik po orienton investime në shfrytëzimin e resurseve natyrore. Duke qenë kështu shumë ndërmarrje qofshin ato nga sektori publik apo privat kanë orientuar investimet e tyre në shfrytëzimin e shkëmbit gëlqeror më qëllim që nga ai të sjellin në treg produkte të cilat sot kanë përdorim jashtë zakonisht të madh në infrastrukturën ndërtimore (objekte banimi, rrugë, ura, hekurud-

ha etj.). Pas kryerjes së punimeve kërkimore dhe vizualizimit të terrenit është vërtetuar se gëlqerorët paraqesin një bazë të mirë për materialin ndërtimor me rezerva të konsiderueshme, andaj në këtë studim trajtojmë mundësinë e një projekti të mirë të minierës së vogël e cila prioritet do ta ketë shfrytëzimin e shkëmbinjve industrial, përcjelljen e karrierës së shfrytëzimit dhe vlerësimin e jetëgjatësisë së minierës në përputhje me rregullat e projektimit mineral dhe ligjeve të minierave

Abstract:

Based on territorial surface of the Republic of Kosovo and identification of all areas which contain various resources, there is a need to evaluate these resources fairly professionally and also to exploit and use them within the rules of mining technique. So far in Kosovo we have over 200 small mines which deal with mining activities of exploitation and processing of rock fractions for infrastructure and construction purposes. Extraction and exploitation of industrial rocks should be done in the most professional way in order that after their completion and longevity of the mine to meet the conditions of reclamation of the exploited area in order to reduce harmful environmental factors. This scientific paper treats in a professional way the small surface mines, respectively the surfaces of the rock mineral resource areas, applying modern methods of design and planning of the extraction of the mineral resource. The use of software technology occupies a special place in this paper by passing all the exploration parameters of the industrial rock from the highest point of the terrain to the lowest point where the final level of the career is considered. Such a professional approach will enable the engineering assessment of the highest possible level by facilitating the monitoring of exploitation by the staff of engineers who are conditioned that all mining activity is managed, planned and carried out according to pre-designed mining rules. The achievements of this paper are advanced methods of calculating geological reserves and exploitation reserves within the boundaries of the exploitation area with maximum estimation accuracy. Comparative methods of calculating reserves have also been used, so the results obtained have a different degree of accuracy, so in this case we have applied two methods that provide us with accuracy in estimating reserves, such as the method of calculating with phosphiles and comparing results with block method. Accuracy of mining estimates of exploitation reserves pave the way for serious and long-term investments in the field of industrial waste by planning the investment costs and potential profits during the life of this mining activity. Fast development of construction infrastructure, increase of demands for more advanced life standards and the general socio-economic development is orienting investments in exploiting natural resources. As a result many enterprises from both public and private sector have oriented their investments in exploiting the limestone rock in order to bring to the market its products which have an extremely wide use in construction infrastructure (residential buildings, roads, bridges, rail roads, etc.). The use of software technology occupies a special place in this paper by passing all the exploration parameters of the industrial rock from the highest point of the terrain to the lowest point where the final level of the career is considered. After performing research work and visualizing the field it has been confirmed that limestone represents a good ground for the construction material with considerable reserves, therefore in this study we shall address the possibility of a good projection of a small mine whose priority shall be the exploitation of industrial rocks, tracking the exploitation career and assessing the mine longevity in compliance with mine projection rules and mine laws

Vlerësimi i sigurisë në minierat nëntokësore

Safety evaluation in underground mines

JAHIR GASHI

Komisioni i Pavarur për Minjera dhe Minerale
Prishtinë, ALBANIA
jahir-gashi@hotmail.com

RAFET ZEQRIRI

Universiteti "Isa Boletini"
Mitrovicë, KOSOVA
rafet.zeqiri@umib.net

Fjalë çelës: siguria, minjera, prodhimi, fuqia punëtore

Keywords: safety, mining, production, labor, forces

Përmbledhja:

Minierat nëntokësore konsiderohen si shkaktar i aksidenteve dhe sëmundjeve profesionale. Prandaj, parashatrojmë mundësitë rreth dispozitave dhe rregulloret në masat praktike të ndërmarra për të mbrojtur dhe parandaluar aksidentet në miniera. Parimi i integritetit fizik dhe moral dhe mbrojtja e punëtorëve dhe parimi i sigurisë në punë përfaqësojnë dy nga parimet ligjore fundamentale në fushën e ligjit të punës. Qëllimi i sigurisë dhe shëndetit në punë është të parandalojë pasojat potencialisht të dëmshme në punën e punëtorëve. Prandaj, qëllimi i sigurisë dhe shëndetit në punë është mbrojtja dhe mirëmbajtja e njerëzve dhe burimeve tjera në vendin e punës. Standardet mbi sigurinë dhe shëndetin në punë zakonisht inkorporohen në legjislacionin vendor, që reflekton rëndësinë e konsiderueshme që i atribuohet kësaj fushe. Dispozitat statusore duhet të sigurojnë kushte adekuate për masat mbi sigurinë dhe shëndetin në punë për të garantuar integritetin fizik, shëndet dhe siguri personale të punëtorëve në punë dhe për të siguruar mbrojtje kundër efekteve tjera të rrezikshme dhe të dëmshme ndaj shëndetit dhe kapacitetit punës të punëtorëve. Stafi menagjerial duhet të jetë i vetëdijshëm për pasojat e shkaktuara nga neglizhenca apo kujdesi i pamjaftueshëm për sigurinë dhe shëndetin në punë. Edhe pse në shikim të parë shteti kursen mjete lidhur me këtë çështje, pasojat mund të shkaktojnë shpenzime edhe më të mëdha, zakonisht duke ju referuar shpenzimeve të sigurimit social dhe shpenzimeve tjera të lidhura me dëmtimet që pohohen të jenë rezultat i aksidenteve apo sëmundjeve në punë. Për më tepër, një sistem i ngritur mirë mbi sigurinë dhe shëndetin në punë mund të ketë efekte pozitive në mundësitë e punësimit. Ne duhet të vërejmë problemet potenciale, të kemi njohuri të mjaftueshme mbi detajet, të vendosim për veprimet tona dhe të veprojmë në pajtim me qëllimet e përcaktuara. Themelet e një sistemi efikas mbi sigurinë dhe shëndetin në punë përfshijnë një infrastrukturë komplekse ligjore, që është themeluar mbi këshillat teknike dhe shkencore, një strategji preventive e bazuar në informata, implementim efikas i një strategjie të tillë dhe aftësia e analizimit të problemeve të tanishme dhe të ardhshme. Minierat dhe lokacionet tjera nëntokësore paraqesin mjedis të rrezikshëm, në të cilin një numër i madh i njerëzve mund t'i ekspozohet aksidenteve. Flakët, vërshimet, eksplozimet apo rrëshqitjet e dheut janë disa nga shkaktarët më të shpeshtë të aksidenteve në lidhje me punën nëntokësore. Në minierat Kosovare mungon informacioni i detajuar mbi dëmtimet dhe së, megjithatë faktori i sigurisë nuk është shumë i kënaqshëm, pasi punëtorët në minierat nëntokësore shumë shpesh vuajnë nga sëmundjet që fitohen në punë, përderisa jo-kapaciteti i tyre i hershëm për punë apo edhe vdekja është lidhur drejtpërdrejtë me fushën e punës së tyre. Kërkesat themelore të mbrojtjes higjienike e teknike dhe të sigurisë në punë lidhur me gjendjen e objekteve ndërtimore janë: rendi, rregulli, disiplina dhe pastërtia në çdo vend të punës, në çdo njësi organizative të procesit të prodhimitarisë dhe në organizatën prodhuese në tërësi. Puna duhet të zhvillohet saktësisht dhe sipas planit dhe programit të prodhimitarisë. Shtetet e zhvilluara

kanë tendencë të respektojnë standardet dhe konventat ndërkombëtare dhe të rrisin nivelin e sigurisë dhe shëndetit në punë në miniera me qëllim që t'ju shmangen problemeve që lidhen me këtë lloj pune. Para se të sigurohet siguria dhe shëndeti në punë në fushën e punës nëntokësore, duhet të sigurohet implementimi i një sistemi të përgjithshëm mbi sigurinë dhe shëndetin në punë.

Abstract:

Underground mining is considered to be the cause of accidents and occupational diseases. Therefore, we present the possibilities about the provisions and regulations in the practical measures taken to protect and prevent accidents in the mines. The principle of physical and moral integrity and the protection of workers and the principle of safety at work represent two of the fundamental legal principles in the field of labor law. The purpose of occupational safety and health is to prevent potentially harmful consequences for workers. Therefore, the purpose of occupational safety and health is to protect and maintain people and other resources in the workplace. Occupational safety and health standards are usually incorporated into local legislation, reflecting the considerable importance attributed to this area. Statutory provisions should provide adequate conditions for occupational safety and health measures to guarantee the physical integrity, health and personal safety of workers at work and to provide protection against other dangerous and harmful effects on the health and working capacity of workers. Management staff should be aware of the consequences caused by negligence or insufficient care for safety and health at work. Although at first glance the state saves money on this issue, the consequences can lead to even greater costs, usually referring to social security costs and other costs associated with injuries that are alleged to be the result of accidents or illness at work. . Moreover, a well-established system on occupational safety and health can have positive effects on employment opportunities. We need to spot potential problems, have sufficient knowledge of the details, decide on our actions, and act in accordance with the goals set. The foundations of an effective system on occupational safety and health include a complete legal infrastructure, which is based on technical and scientific advice, an information-based prevention strategy, efficient implementation of such a strategy and the ability to analyze current problems; and upcoming. Mines and other underground locations are dangerous environments in which large numbers of people may be exposed to accidents. Flames, floods, explosions or landslides are some of the most common causes of underground work-related accidents. In Kosovo mines there is a lack of detailed information on injuries and, however, the safety factor is not very satisfactory, as workers in underground mines very often suffer from diseases acquired at work, while their early non-capacity for work or even death is associated directly with their field of work. The basic requirements of hygienic and technical protection and safety at work related to the condition of construction facilities are: order, order, discipline and cleanliness in every workplace, in every organizational unit of the production process and in the production organization as a whole. The work must be carried out exactly and according to the production plan and program. Developed countries tend to respect international standards and conventions and increase the level of safety and health at work in mines in order to avoid problems related to this type of work. Before ensuring occupational safety and health in the field of underground work, the implementation of an overall system on occupational safety and health must be ensured.

Evidentimi i ujit me anën e të dhënave SAR në imazhet ngjitëse dhe zbritëse

Mapping water bodies with Synthetic Aperture Radar data (ascending and descending)

PIETRO BELBA

Universiteti Politeknik Tirane, Fakulteti Gjeologji

Miniera

Tiranë, ALBANIA

pietro.belba@fgjm.edu.al

Fjalë çelës: Sentinel_1, Trupat ujore, Metoda e Histogrames

Keywords: Sentinel_1, water bodies, Histogram method

Përmbledhja:

HYRJE Zbulimi i ujit nga shumë studiues bëhet me të dhënat e SAR(Synthetic Aperture Radar) si dhe me të dhëna multispektrale. Për të përcaktuar ujin nga të dhënat SAR, studiuesit kanë përdorur metoda të ndryshme. Këto përfshijnë prapen e histogramit, klasifikimin fuzzy, rritjen e rajonit dhe analizën e teksturës. Teknikat e prapen synojnë ndarjen e shpërndarjes së ulët nga uji sipërfaqësor duke përdorur një prag, i cili bëhet veçanërisht i vështirë për pikselët e përzier ose kur shpërhapja e ujit ndikohet nga vrazhdësia e shkaktuar nga era, bimësia lundruese ose kur pjesa e imazhit është e madhe mjaftueshëm për të pasur një amplitudë të rëndësishme të këndit të incidencës. Për të qenë i suksesshëm, histogrami i vlerave të imazhit duhet të jetë bi-modal.

QELLIMI Studimi synon të zbatojë metodën e prapen të histogramit përmes paraqitjes bi-modale në një skenë Sentinel_1 (të dhëna SAR) të rajonit me interes për të nxjerrë në pah spektrat e ujit. Ne do ta aplikojmë këtë metodë veçmas në imazhet Sentinel_1A(Zbritje) dhe Sentinel_1B (Ngjitje). Për të hyrë në të dhënat e Sentinel_1 ne përdorim Copernicus Open Access Hub me regjistrim dhe pas regjistrimit fitojmë akses te imazhet. Në këtë punim, ne kemi kërkuar në Copernicus Open Access Hub për periudhën 01.06.2020 deri më 30.06.2020, për produktin Sentinel_1 GRD (Ground Range Detected) që mbulon rajonin e Vlorës. Sentinel_1A ka drejtimin e kalimit në ngjitje dhe Sentinel_1B i cili ka drejtimin e kalimit në zbritje. Ne e eksploruam produktin Sentinel_1 në programin SNAP. Pyetja jonë është nëse mund të vlerësojmë siç duhet trupat ujorë duke krahasuar pikselat e zgjedhur të ujit në të dyja imazhet. REZULTATET Puna me imazhet Sentinel_1 ka nevojë për disa hapa para përpunimi për të korrigjuar shtrembërimet. Shtrembërimet që pëson një sinjal radar gjatë udhëtimit vajtje-ardhje pas ndërveprimit me një objektiv janë të një rëndësie të madhe për interpretimin e imazhit. Ne mund t'i ndajmë shtrembërimet e imazhit të radarit në 2 lloje, shtrembërimet radiometrike që janë specifike për sinjalin dhe sensorin dhe shtrembërimet gjeometrike që janë specifike për gjeometrinë e veçantë të marrjes së radarit. Këto shtrembërime duhet të korrigjohen aq sa është e mundur. Ne kemi nxjerrë spektrat e ujit me metodën e prapen të histogramit si më poshtë: Në Histogramin e pamjes VV_, kemi një majë kryesore dhe gjithashtu një majë të vogël në të majtë. Për ta bërë më të dukshme, lëvizim rrëshqitësit për të mbuluar këtë zonë në mënyrë që të shohim më mirë dy majat. Maja kryesore korrespondon me pikselat me ngjyrë gri në tokë, ndërsa maja e vogël korrespondon me pikselat e errëta të trupave të mundshëm ujorë. Për zgjedhjen e një pragu në këtë pikë, ne do të zhvendosim slide-n djathtas në një vend në pikën e përkuljes së kësaj lugine. Ky do të jetë pragu ynë, kështu që ne do ta transformojmë slide-n e fundit në transparent dhe dy të tjerët në ngjyrë të purpurt. Këto piksel magenta

korrespondojnë në parim me trupat ujorë që mund t'i shohim në imazh me një sfond transparent. Ne do të ndryshojmë emrin e këtij grupi - Water_2020_Asc për njëren imazh dhe water_2020_Desc për tjetrin. Nëse i hapim të dyja në Google Earth, mund të shohim se si janë paraqitur trupat kryesorë të ujit. Me pikselët e secilës përzgjedhje, analizojmë korrelacionet. Ka një korrelacion me rëndësinë statistikore ($p=0.001$). Nga studimi ynë, ne shohim se rezervuari i ujit në përgjithësi është i kapur mirë. Nëse zmadhojmë rezervuarin, mund të vëzhgojmë mospërputhjen për shkak të rezolucionit kufitar të Sentinel 1 në këtë shkallë që mund të jetë në rendin prej 60 m pas filtrimit. Mund të shohim edhe disa boshllëqe në mes të ujit të cilat mund të jenë nga disa faktorë. Mund të jenë mbetje nga filtrimi. Ata gjithashtu mund të humbasin pikselë kur ne ndajmë histogramin pasi e bëjmë atë në një zonë përzjerjeje midis dy popullatave të ujit dhe tokës. Ne humbëm pikselët më të shndritshëm të ujit që mund të jenë këto negative të rreme, por gjithashtu shtuam pikselët më të errët të tokës që mund të jenë pozitivë të rremë që mund të gjejmë në zona të tjera të imazhit. Ka shpërndarje prapa nga uji sa herë që sipërfaqja ndryshohet nga dallgët apo varkat apo ndonjë shqetësim tjetër në të duke shkaktuar valëzime në të kemi shpërndarje prapa. KONKLuzionet Imazhet Sentinel_1 Lloji GRD janë imazhe të bazuara në amplitudë dhe kanë avantazhet dhe disavantazhet e tyre. Pamjet ujore nga dy imazhet janë plotësuese me njëra-tjetrën. Korrelacionet e pikselave të zgjedhur të ujit në të dyja imazhet janë domethënëse me sinjifikance statistikore. Sipas të dhënave tona, kombinimi i të dhënave nga Sentinel_1A (Ngjitje) dhe Sentinel_1B (Zbritje) duhet të rrisë efikasitetin e përgjithshëm në zbulimin e veçorive ujore të imazhit

Abstract:

INTRODUCTION

Water detection from many researchers is done with Synthetic Aperture Radar (SAR) data as well as multispectral data. To delineate water from SAR data, researchers have used different methods like histogram thresholding, fuzzy classification, region growing, and texture analysis. Thresholding techniques aim at separating low back-scatters from surface water using a threshold, which becomes especially difficult for mixed pixels or when the water back-scatter is affected by wind-induced roughness, floating vegetation, or when the swath of the image is large enough to have an important incidence angle amplitude. To be successful, the histogram of the image values should be bi-modal.

AIM The study aims to apply the method of Histogram thresholding through the bi-modal presentation in a Sentinel_1 scene (SAR data) of the region of interest to highlight water spectra. We will apply this method separately in both Sentinel_1A(Descending) and Sentinel_1B (Ascending)images. To access Sentinel_1 data we use Copernicus Open Access Hub. In this paper, we have searched in the Copernicus Open Hub for the sensing period 01.06.2020 to 30.06.2020, for Sentinel_1 product type GRD (Ground Range Detected) Sentinel_1A whose pass direction is Ascending and Sentinel_1B whose pass direction is Descending and we have found the image which covers the Vlora region. We explore the Sentinel_1 product in the SNAP program. Our question is if we can evaluate properly the water bodies by comparing the selected water pixels in both images.

RESULTS

Working with Sentinel_1 images needs some preprocessing steps to correct the distortions. The distortions that a radar signal undergoes on its round trip after interacting with a target are of great relevance for image interpretation. We can divide the distortions of a radar image into 2 types the radiometric distortions that are specific to the signal and the sensor and the geometric distortions that are specific to the peculiar geometry of radar acquisition. These distortions have to be corrected to the extent possible. We have Extracted water spectra with the method of Histogram thresholding as follows: In the Histogram of the VV_ view, we have a main peak and also a small peak on the left. For making it more visible we move the sliders to cover this area in order to see better the two peaks. The main peak corresponds to the gray color pixels on land while the small peak corresponds to the dark pixels of potential water bodies. For selecting a threshold at this point we are going to move the right slider to a place at the inflection point of this valley. This will be our threshold so we will transform the last slider

into transparent and the other two in magenta. We have here the threshold where pixels with greater values are transparent and pixels with lower values are magenta. These magenta pixels correspond in principle with water bodies that we can see in the image with a transparent background. We will change the name of this band - Water_2020_Asc for one image and water_2020_Desc for the other. If we open both in Google Earth we can see how the main water bodies are captured. With the pixels of each selection, we analyze the correlations. There is a correlation with statistical significance ($p=0.001$). From our study, we see the water reservoir generally is well captured. If we zoom the reservoir we can observe the mismatch due to the limited resolution of the Sentinel 1 at this scale which can be in the order of 60 m after the filtering. We can see also some gaps in the middle of the water which can be from several factors. They could be residues from the filtering. They could be also pixels lost when we split the histogram since we did it in a mixture zone between the two populations water and land. We lost the brightest pixels of water which could be these false negatives but also we added the darkest pixels of land that can be false positives that we can find in other areas of the image. There is backscattering from the water whenever the surface is altered by waves or boats or any other perturbations in it causing undulations in it we have backscattering.

CONCLUSIONS Sentinel_1 images GRD type are images based on the amplitude and have their advantages as well as their disadvantages. Water plots from the two images are complementary to each other. The correlations of selected water pixels in both images are significant at a 0.001 level. According to our data, the combination of data from both Sentinel_1A (Ascending) and Sentinel_1B (Descending) should increase the overall efficacy in detecting water features of the image

Shpërndarja hapësinore e anomalive gjeokimike për elementet e zgjedhura të analizave gjeokimike lumore në “Brezin mineral të Trepçës”, Kosovë

Spatial distribution of geochemical anomalies for selected elements by stream sediment geochemistry in the “Trepça mineral belt”, Kosovo

NASER PECI

Universiteti "Isa Boletini" Mitrovicë - Fakulteti

Gjeoshkencave

Mitrovicë, KOSOVA

naser.peci@umib.net

ISMAIL HOXHA

Institute of Geosciences, Energy, Water

Polytechnic University of Tirana and

Environment ,

Tiranë, ALBANIA

ihoxha59@yahoo.com

BEHXHET SHALA

Universiteti "Isa Boletini" Mitrovicë - Fakulteti

Gjeoshkencave

Mitrovicë, KOSOVA

behxhet.shala@umib.net

Fjalë çelës: gjeokimia, anomali gjeokimike, shpërndarja hapësinore

Keywords: geochemistry, geochemical anomaly. spatial distribution

Përmbledhja:

Brezi mineral i Trepçës është një nga provincat metalogjenike më të rëndësishme të Evropës, që përmban një numër të madh vendburimesh xeherore që mund të ofrojnë pasuri minerale të rëndësishme. Mineralizimet më të rëndësishme të plumbit, zinkut dhe metaleve tjera gjendet në të ashtuquajturin “Brezi mineral i Trepçës”, i cili shtrihet në një gjatësi mbi 80 km të lokalizuara në veri dhe veri-lindje të Kosovës me gjerësi mesatare rreth 30 km dhe përfshin miniera dhe lajmërimet e shumta të mineralizimeve. “Brezi mineral i Trepçës” i përket Zonës së Vardarit në të cilën gjenden vendburimet më të mëdha të Pb-Zn me rëndësi të madhe ekonomike në Evropë. Zona e Vardarit konsiderohet me perspektivë të lartë me potencial të madh për rezerva dhe resurse shtesë, jo vetëm për Pb, Zn dhe Ag, por edhe për Cu, Au, duke përfshirë metale tjera të ndryshme. Të kuptuarit e shpërndarjes hapësinore të të dhënave nga dukuritë që paraqiten në hapësirë, përbëjnë sot një sfidë të madhe për sqarimin e pyetjeve qendrore në shumë fusha të dijes, qoftë në gjeologji, në mjedis, në shëndetësi, në agronomi dhe në shumë lëmi tjera. Studime të tilla po bëhen gjithnjë e më të zakonshme, për shkak të disponueshmërisë së aplikacioneve adekuate softuerike. Janë përdorur metoda të ndryshme për vlerësimin e pragjeve të anomalive të të dhënave të provave dhe analizave gjeokimike nga lumenjtë nga brezi mineral Trepça: mediana $\pm$ 2MAD; Q75 $\pm$ 1.5IQR dhe Mesatarja+2SD. Anomalitë gjeokimike janë përcaktuar për këta elementë të përzgjedhur: argjendi (Ag), arseniku (As), ari (Au), bismuthi (Bi), kadmiumi (Cd), bakri (Cu), mangani (Mn), plumbi (Pb), antimoni (Sb) dhe zinku (Zn). Në këtë punim janë përdorur anomalitë gjeokimike të përcaktuara me metodën “mediana $\pm$ 2MAD”. Kjo metodë është më e ndjeshme duke dhënë më shumë vendndodhje me vlera anormale mbi ato të pragut, dhe mund të aplikohet për zbulimin e hershëm të ndryshimeve në mjedis. Vlerat brenda vlerave të pragut referohen si vlera të sfondit dhe

ato mbi ose më poshtë si anomali. Interesi në kërkimin e mineraleve është përgjithësisht në anomali pozitive, me supozimin se vendburimet e xehes dhe tjetërsimi i tyre kanë rritur sasinë e elementeve mbi nivelet normale të kores së Tokës. Analiza e faktorëve na lejon të grupojmë elementët me shpërndarje të ngjashme. Në të gjithë hulumtimin janë përdorur dy faktorë dhe ky numër është i mjaftueshëm për 59,75 % të variancës së shpjeguar. Anomalitë gjeokimike të Ag, As, Au, Bi, Cd, Cu, Mn, Pb, Sb dhe Zn janë përkatësisht 0,60 ppm, 35,30 ppm, 8,00 ppb, 0,68 ppm, 0,61 ppm, 66,30 ppm, 2170,11,10 ppm, 2170,11,10 ppm, 2,50 ppm dhe 189,20 ppm. Shumica e përqendrimeve të metaleve mund të lidhen në hapësirë me gjeologjinë rajonale, tendencat strukturore ose efektet lokale të njësive shkëmbore individuale. Për këtë qëllim është përdorur softueri SURFER Golden Software, duke mundësuar që metoda të jetë gjeostatistikore. Rrjedhimisht, grid file përdoret për të përpiluar harta të ndryshme (harta vendndodhjes, harta izolinjave, harta 3D wire frame dhe harta 3D sipërfaqësore) për secilin element veç e veç. Në përfundim, hartat e përpiluara u interpretuan për të identifikuar zonat me anomalitë më të larta për elementët e studiuar. Anomalitë kryesore janë të grumbulluara në veri-veriperëndim dhe lindje-juglindje të rajonit të studiuar dhe pasqyrojnë kontribute të përziera nga burime të ndryshme, përkatësisht njësi të ndryshme vullkanike me kontribute lokale nga shkëmbinjtë karbonatikë, ndotje nga aktivitetet e vjetra (të braktisura) minerare dhe mineralizimi hidrotermal. të kontrolluara nga faktorë strukturorë.

Abstract:

The Trepça ore belt is one of the most significant metallogenic provinces of Europe, hosting a large number of ore deposits that may provide essential mineral wealth. The most important lead and zinc mineralization are located in the so called “Trepça mineral belt”, which extends for over 80 km in the north and north-east of Kosovo with average width around 30 km, and includes numerous mines and occurrences (fig.1). “Trepça mineral belt” belong to the Vardar Zone which is one of the largest Pb-Zn deposits of significant economic importance in Europe. The Vardar zone is considered highly prospective with great potential to additional reserves and resources, not only for Pb, Zn and Ag, but also for Cu and Au, and including various metals. Understanding the spatial distribution of data from phenomena that occur in space constitute today a great challenge to the elucidation of central questions in many areas of knowledge, be it in geology, in environment, in health, in agronomy, among many others. Such studies are becoming more and more common, due to the availability of adequate software applications. Various methods for estimating thresholds for the outlining of anomalies of geochemical survey data from the Trepa mineral belt have been used: median $\pm$ 2MAD; Q75 $\pm$ 1.5IQR and Mean+2SD. Geochemical anomalies are determined for these selected elements: silver (Ag), arsenic (As), gold (Au), bismuth (Bi), cadmium (Cd), copper (Cu), manganese (Mn), lead (Pb), antimony (Sb) and zinc (Zn). In this paper are used the geochemical anomalies determined by the method “median $\pm$ 2MAD”. This method is more sensitive giving more locations with anomalous values above threshold ones, and can be applied for early detection of changes in the environment. Values within the threshold values are referred to as background values and those above or below as anomalies. In mineral exploration interest is generally in positive anomalies, on the assumption that ore deposits and their weathering have increased element abundances above normal crustal levels. Statistical methods have been widely applied to interpret geochemical data sets and define anomalies. Statistical investigation should use a range of techniques to explore the nature of geochemical data before selecting anomalous values. Factor analysis allows us to group the elements with similar distribution. In all of the research two factors has been used and this number is sufficient for 59.75 % of explained variance. Geochemical anomalies of Ag, As, Au, Bi, Cd, Cu, Mn, Pb, Sb and Zn are respectively 0.60 ppm, 35.30 ppm, 8.00 ppb, 0.68 ppm, 0.61 ppm, 66.30 ppm, 2172.10 ppm, 117.00 ppm, 2.50 ppm and 189.20 ppm Most metal concentrations can be spatially related to the regional geology, structural trends, or the local effects of individual rock units. For this purpose it is used of SURFER Golden Software, by making a method, geostatistically.

Consequently, grid file used to draw the different maps (Post, Contour, 3D wire frame and 3D surface)) for each element separately. At last, the illustrated maps were interpreted to identify the target area for studied elements. The main anomalies are clustered to the north-northwest and east-southeast of the surveyed region and reflect mixed contributions from a variety of sources, namely different volcanic units with local contributions from carbonate rocks, contamination from old (abandoned) mining activities and hydrothermal mineralisation controlled by structural factors.

Disa qasje të zhvillimit software të orientuar nga modeli

Some model-driven software development approaches

SHAQIR SULAJ

Universiteti Europian i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
sulaj.shaqir1@gmail.com

PETRAQ PAPAJOJGJI

Universiteti Europian i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
petraq.papajorgji@uet.edu.al

Fjalë çelës: Umllekzekutueshme, zhvillimsoftware, gjendjemakinerie, arkitektura orientuar ngamodeli

Keywords: executableuml, softwaredevelopment, statemachines, modeldriven architecture

Përmbledhja:

Në historinë relativisht të shkurtër të zhvillimit software, fokusi i inxhinierëve softwerike ka qenë zhvillimi i zgjidhjeve të cilat mundësojnë lehtësimin dhe automatizimin e proceseve të biznesit. Megjithatë, kërkesat në rritje për zhvillimin, modifikimin dhe përmirësimin e këtyre sistemeve vazhdimisht krijojnë vështirësi dhe orë të gjata punë për inxhinierët dhe programuesit. Kjo për shkak se analistët e biznesit nuk kanë një bagazh zhvilluesi dhe as inxhinierët software nuk kanë njohuri në fushën e biznesit. Kështu ishte e domosdoshme që ndër hapat e analizës së zhvillimit software të zbutej hendeku mes kërkesave të biznesit dhe aspekteve teknike të zhvillimit. Mënyra se si kjo arrihet është nëpërmjet modelimit të softwarëve përpara se ato të zhvillohen. Modeli është një thjeshtësim i realitetit, një abstraksion, i cili lë mënjanë të gjitha aspektet e parëndësishme të një sistemi dhe fokusohet tek ato të cilat e definojnë një software. Nëpërmjet modelimit, arrihet vizualizimi i softwarit në një mënyrë të tillë që është i kuptueshëm si nga kompjuterët, ashtu edhe nga njerëzit. Unified Modeling Language (UML) është një gjuhë, e cila qëndron në një nivel më të lartë abstraksioni se çdo gjuhë programimi dhe me anë të saj mund të realizojmë modele software nga më të thjeshtit deri te më të ndërlikuarit. Sidoqoftë, megjithëse me anë të UML mund të dizajnojmë software si dhe të gjenerojmë një pjesë të konsiderueshme të kodit, duhet ende të shkruajmë shumë rreshta kodi në një gjuhë të caktuar object-oriented. Për të qenë plotësisht të pavarur nga ambienti i ekzekutimit dhe për t'u fokusuar tërësisht te logjika e biznesit si ajo çfarë realisht e definojnë një software duhet shkruar më tej. Për këtë arsye është prezantuar koncepti i UML së ekzekutueshme dhe state machines. “Një model UML i ekzekutueshëm është një i tillë që ka një sjellje mjaftueshëm të detajuar që të mund të ekzekutohet në mënyrë efektive si një program” (Seidewitz, 2011). Përmes modelit të ekzekutueshëm arrihet një produktivitet më i lartë i programuesit dhe sistemi nuk afektohet nga ndryshimi vit pas viti i teknologjive të zhvillimit të cilat kërkojnë që sistemi të përditësohet sa herë që ka ndryshime në ambientet e ekzekutimit. Gjithashtu UML e ekzekutueshme krijon mundësinë e një testimi më efikas të softwarëve përpara se ato të përktihen në një gjuhë të caktuar programimi duke bërë të mundur evidentimin e pikave të dobëta në fazat më të hershme të zhvillimit. Nga ana tjetër me anë të modeleve të state machines, mund të simulojmë ekzekutimin e një programi me anë të modelit. Kjo është veçanërisht e dobishme për sistemet e dedikuara, të cilat janë të orientuara nga gjendjet dhe eventet për ekzekutimin e tyre, siç mund të jetë kambioja e një makine apo një video player, të cilin do ta trajtoj me një shembull konkret në këtë punim. Për realizimin e analizës praktike të këtij punimi do përdoren mjetet si UML Almighty për UML e ekzekutueshme dhe Enterprise Architect për simulimin me state machines. Ky punim do t'u shërbejë

inxhinierëve software, programuesve dhe analistëve të biznesit dhe kujtdo që është i përfshirë në ciklin jetësor të zhvillimit të një sistemi software. Nëpërmjet tij synohet eksplorimi i koncepteve të modelit të ekzekutueshëm dhe pse jo një qasje e guximshme që procesi i zhvillimit software të jetë plotësisht i realizueshëm vetëm nëpërmjet modelimit.

Abstract:

In the brief history of software development, the software engineer's focus has always been to develop solutions that will make business processes easier and automated. However, the in growing demand to develop, modify and upgrade these systems keeps creating difficulties and long working hours for engineers and programmers. The reason for this is that business analysts do not have a developer background, neither software engineers do not have knowledge in business. Therefore, it was necessary that through the steps of software development analysis the gap between business requirements and development technicalities to be soften. The ways this can be accomplished is through software modeling. A model is a simplification of a reality, an abstraction, which neglects all of the irrelevant aspects of a software and focuses on the ones which define the software. Through modeling, we can visualize the software in a way which is understandable from both computers and people. Unified Modeling Language (UML) is a language, which stands in a higher level of abstraction than any programming language and through it, we can build software models from the simplest to the most complicated ones. However, even though through UML we are able to design softwares and to generate a considerable amount of code, still we need to write tons of lines of code in a certain object - oriented language. In order to be totally independent from the execution environment and to focus entirely in business logic as what really defines a software we need to go further. To achieve this goal, the executable UML and state machines concept is introduced. "An executable UML model is one with a behavioral specification detailed enough that it can effectively be run as a program" (Seidewitz, 2011). Through executable model a higher programmer productivity could be achieved and the system is not affected by the year after year change in development technologies, which require that the system to be upgraded each time there are changes in run-time environments. In addition, executable UML makes possible a more efficient software testing process before they could be expressed in a specific programming language. Thus emphasizing the software weak spots since the earlier stages of development. On the other hand, through state machines we are able to simulate the execution of a programme through the model. This is especially useful in the embedded systems, which are state and event driven in order to execute, such as car gears or a video player, which I will explore with a concrete example in this study. In order to develop the practical analysis of this study, I will be using UML Almighty for the executable UML and Enterprise Architect for state machines simulation. This study will serve the software engineers, programmers, business analysts and anybody which is involved in software development lyfe cycle. Through this research, I am aiming to explore the concepts of executabel model and why not a bold approach that software development process to be completely feasible only through modeling the software and just execute it.

Përdorimi i LCNC në modelimin dhe zhvillimin e softwareve (MDD)

Use of LCNC (low code no code) on Model Driven Development Software (MDD).

KEJSI BARDHI

Universiteti Europian i Tiranës

Tiranë, ALBANIA

kbardhi2@uet.edu.al

Fjalë çelës: LCNC, Low code, OutSystem, MDD, Software

Keywords: LCNC, Low code, OutSystem, MDD, Bloodbank Software.

Përmbledhja:

Sfera e zhvillimit të softwareve është duke ndryshuar vazhdimisht nën ndikimin e teknologjive të reja dhe kërkesat e larta të shoqërisë. Vitet e fundit është vënë re nga kompani të mëdha dhe të vogla, që duhet të riorganizojnë proceset e tyre të punës duke aplikuar zgjidhje softwerike si mënyrë për të qenë pjesë e një bote kryesisht digjitale të biznesit. Edhe pse kjo rritje e kërkesave e çon industrinë e softwerit në një pozicion shumë të mirë kundrejt industrive të tjera, lindin problematika të tipit, kërkesa të shumta, kohe e shkurtër për zhvillim software, kompleksitet kërkesash, menaxhimi i punës etj. Inxhinieria e Softwerit po shkon drejt thjeshtimit, më një qasje të re për modelimin dhe zhvillimin e software-ve e njohur si LCNC (low code-no code). LCNC mbi të gjitha është një ndryshim mbi mënyrën se si kompanitë ofrojnë aplikacione sa më innovative. LCNC është një qasje e zhvillimit të softwerit që mundëson zhvillimin e aplikacioneve më shpejt duke i mundësuar zhvilluesve të përdorin shumë pak kod dhe në disa raste aspak kod (no-code platforms). Platformat low-code janë një koleksion mjetesh që mundësojnë zhvillimin vizual të aplikacioneve përmes modelimit dhe një ndërfaqe grafike GUI. Ato mundësojnë gjenerimin e kodit në gjuhë programimi të ndryshme nga modeli i krijuar dhe bëjnë të mundur që zhvilluesit të përshpejtojnë procesin e zhvillimit, sofistikojnë modelet e softwareve, dhe të automatizojnë procese komplekse. Në këtë punim do të shohim se si platformat low-code na ndihmojnë të zhvillojmë software në formatin MDD (model-driven development). Ky format fokusohet në modelimin e softuerit. Modeli është një diagram që specifikon sesi duhet të funksionojë sistemi softwerik përpara se të gjenerohet kodi. Do të përdoret Outsystems si një nga platformat më të njohura të LCNC për të zhvilluar një software kompleks në pak kohë duke thjeshtësuar procesin inxhinierik në baze të modelit të ndërtuar. Do të ndërtojmë një sistem menaxhimi për bankën e gjakut me funksion gjurmues për çdo proces të një qese gjaku. Do të shohim se në vend që të shkruajmë mijëra rreshta kodesh dhe sintaksa komplekse, do të ndërtojmë një software të plotë me një interface modern, integrimi të dhënash, logjike e shpejte, procese biznesi komplekse dhe një arkitekturë të plotë e cila do të bëjë të mundur gjurmimin e çdo procesi pune për mbledhjen dhe ruajtjen e informacioneve në kohe të shkurtër dhe të sakte. Një model i mirë i një software lejon zhvilluesit të vizualizojnë arkitekturat komplekse, të identifikojnë dhe të rregullojnë problemet duke ndjekur praktikën më të mira dhe duke shmangur gabimet e zakonshme. Është mirë që përpara se të përzgjedhim mënyrën dhe mjetet që do zhvillojmë një software të dimë më parë rendësin dhe shërbimet që na ofrojnë platformat më inovative në treg. Duhet të dimë nëse i plotësojnë të gjitha kërkesat dhe na japin rezultatin maksimal të kërkuar. Dhe tashme nuk është më e nevojshme të harxhojmë shumë kohë duke shkruar rreshta të pafundme kodesh dhe scripted komplekse dhe të ndërldhim shumë sisteme për të ndërtuar një software të një niveli të

lartë sepse ka alternativa që e përmirësojnë procesin si platformat LCNC që ofron zgjidhje inovative, të shpejtë, efikase dhe shumë lehtësuese për inxhinieret e softwerit.

Abstract:

Use of LCNC (low code no code) on Model Driven Development Software (MDD).

The sphere of software development is constantly evolving under the influence of emerging technologies, various external factors and new social requirements. In recent years, both small and large enterprises have realized that they need to reorganise their work processes by applying software solutions in order to evolve towards an essentially digital world. Although this increase in demand puts the software industry in a very good position toward other industries there are issues such as numerous demands, little time for software development, complexity of requirements, job management. Software engineering is moving towards simplification, with a new approach to modeling and software development known as LCNC (low code-no code). LCNC is above all a change in the way companies offer the most innovative applications. LCNC is a software development approach that enables faster application development by allowing developers to use very little code and in some cases no code (no-code platforms).

Low code platforms are a set of tools which allow the visual development of applications through modelling and a graphical user interface. They allow code generation in programming languages different from the created model and allow developers to accelerate the development process, sophisticated software models and automate complex processes. Within this paper we will see how low-code platforms help us develop software in MDD (model-driven development) format. This format focuses on software modeling. The model is a diagram that specifies how the software system should work before code is generated. Outsystems will be used as one of the most popular LCNC platforms for developing complex software in a short period of time, simplifying the engineering process based on the built model. Outsystem will help us through what we must consider to develop our applications with a future-proof architecture from the start. It presents validation rules to make sure your architecture has been correctly designed, a generic Service-Oriented Architecture, a Microservices-style implementation and different architectural patterns.

We will see the way how we build a full management system for the blood bank. The BloodBank software will operate as a tracking system for every process of a blood bag. The software will be on MDD format where the main processes will be fully automated which help us understanding the architecture of complex system. Instead of writing thousands of lines of complex code and syntax, we will create a complete software package with a modern interface, data integrations, fast logic, complex business processes and a complete architecture. A good software model enables developers to visualize complex architectures, identify and solve problems using best practices and avoid common errors. It is good to know the importance and services offered by the most innovative platforms on the market before choosing the way and tools that we will develop a software. We need to know whether they meet all the requirements and give us the maximum outcome required. And now, it is no longer necessary to spend much time writing endless lines of complex and scripted code and interconnect numerous systems build high-level software because there are alternatives that enhance the process such as LCNC platforms, which offer quick, efficient and practical innovative solutions for software engineers.

Etika në marketingun e teknologjisë të informacionit shqiptar

Ethics in albanian information technology marketing

ADISA DABERDINI

Universiteti Aleksander Xhuvani Elbasan

Tiranë, ALBANIA

adisa.daberdini@gmail.com

NOVRUS METAJ

Universiteti Politeknik i Tiranës

Tiranë, ALBANIA

novimetaj@gmail.com

INNERIDA HASA

Universiteti Aleksander Xhuvani Elbasan

Elbasan, ALBANIA

inneridahasa@hotmail.com

Fjalë çelës: etika, marketingu, teknologji informacioni, blerjet online

Keywords: ethics, marketing, information technology, online shopping

Përmbledhja:

Etika është një formë sjelljeje pothuajse në çdo fushë, por kryesisht në fushën e specialistëve të marketingut dixhital dhe specialistëve të mirëfilltë të teknologjisë. Në fushën e marketingut të teknologjisë së informacionit kemi mungesë të njerëzve të përgjegjshëm në këtë fushë. Prandaj ishte e nevojshme të kryhej një studim i tillë dhe të vendoseshin disa rregulla morale për këtë pjesë të teknologjisë së informacionit. Marketingu në teknologji ka ndryshuar për shkak të abuzimeve që ndodhin në këtë fushë dhe shpesh herë klientët kërkojnë besueshmëri. Sidomos në periudhën e pandemisë që po kalojmë dhe pothuajse forma më e zakonshme e blerjeve dhe porositjeve është online. Përgjegjësia kryesore e kësaj janë menaxherët dhe profesionistët në këtë fushë. Në këtë studim do të përcaktojmë rregullat të cilat do të sillnin një zhvillim të madh në fushën e teknologjisë së informacionit. Së pari do të tregojë një formë të sjelljes etike të biznesit. Ne do të vendosim rregullat për etikën e biznesit. E dyta do të përcaktojë rregullat etike të teknologjisë së marketingut. Abuzimi i të cilave do të tregonte shfaqjen e ndonjë forme të sjelljes së papërgjegjshme. Në fund të studimit kemi paraqitur disa nga rreziqet kibernetike të këtij tregu. Studimi është kryer kryesisht në Shqipëri si në vendin tonë dhe kultura e blerjeve online është në zhvillim e sipër dhe vetëm vitet e fundit janë përdorur gjerësisht. Në përfundim kemi paraqitur se cilat grupe do të ishin përgjegjëse për vendosjen e etikës së marketingut në vendin tonë. Dhe ne kemi dhënë disa rekomandime për aplikacionet dhe shtesat softuerike që mund të përdoren. Mediat sociale janë një mjet mjaft i fuqishëm i komunikimit ne ditët e sotme sidomos pas pandemisë covid 19. Ato mund të ndihmojnë kompanitë të arrijnë klientët shpejt dhe lehtë. Kjo i ndihmon ato që të rrisin praninë e tyre online. Nëse bëhet siç duhet, marketingu i mediave sociale mund të rrisë efikasitetin e teknikave të tjera të marketingut online. Këtu përfshihen SEO dhe SEM. Nëse hasni vështirësi në ndërtimin e një strategjie për marketingun në rrjetet sociale, ne mund të ndihmojmë. Mediat sociale janë një mjet mjaft i fuqishëm i komunikimit. Ato po njohin ditët e sotme një përdorim tejet të madh. Rrjetet sociale janë një treg shumë i fuqishëm reklamimi. Shumë individë janë përdorues të përditshëm të një apo disa rrjetetve sociale. Kështu që kompanitë dhe bizneset po i kushtojnë rëndësi të madhe strategjive të marketingut online në rrjetet sociale. Me qëllim që të jenë prezentë me shërbimet dhe produktet e tyre atje ku konsumatorët janë, marketingu online është sot një zgjidhje e rëndësishme dhe e shpejtë. Marketingu online mund të ndihmojë kompanitë të arrijnë klientët e tyre shpejt dhe lehtë. Marketin-

gu online ndihmon kompanitë të rrisin praninë e tyre online. Nëse bëhet siç duhet, marketingu online me anë të mediave sociale mund të rrisë efikasitetin e teknikave të tjera të marketingut online. Këtu përfshihen SEO dhe SEM. Nëse hasni vështirësi në ndërtimin e një strategjie për marketingun online në rrjetet sociale, ne mund të ndihmojmë. Rrjetet sociale janë forma më e lehtë dhe më e shpejtë që të rrisni mundësitë e shitjeve dhe rritjen e konsumatorëve të produkteve ose shërbimeve tuaja.

Abstract:

In this study we will present some of the elements of ethics in the field of information technology and in the field of education of the new generation of information technology specialists. Ethics is a form of behavior in almost every field, but mainly in the field of digital marketing specialists and genuine technology specialists. In the field of information technology marketing we have a lack of responsible people in this field. It was therefore necessary to conduct such a study and to establish some moral rules for this part of information technology. Marketing in technology has changed due to the abuses that occur in this field and often times customers seek credibility. Especially in the period of the pandemic we are going through and almost the most common form of shopping and ordering is online. The main responsibility of this are managers and professionals in this field. In this study we will define rules which would bring a great development in the field of information technology. It will first show a form of ethical business behavior. We will set the rules for business ethics. The second will set out the ethical rules of marketing technology. The abuse of which would indicate the emergence of some form of irresponsible behavior. At the end of the study we have presented some of the cyber risks of this market. The study was conducted mainly in Albania as in our country and the culture of online shopping is evolving and only in recent years have been widely used. In conclusion we have presented which groups would be responsible for establishing marketing ethics in our country. And we have given some recommendations for applications and software add-ons that can be used. Social media is a very powerful means of communication nowadays especially after the covid pandemic 19. They can help companies reach customers quickly and easily. This helps them increase their online presence. If done right, social media marketing can increase the effectiveness of other online marketing techniques. This includes SEO and SEM. If you have difficulty building a social media marketing strategy, we can help. Social media is a very powerful means of communication. They are nowadays recognizing an extremely large use. Social networks are a very powerful advertising market. Many individuals are daily users of one or more social networks. So companies and businesses are attaching great importance to online marketing strategies on social networks. In order to be present with their services and products where consumers are, online marketing is an important and fast solution today. Online marketing can help companies reach their customers quickly and easily. Online marketing helps companies increase their online presence. If done right, online marketing through social media can increase the effectiveness of other online marketing techniques. This includes SEO and SEM. If you are having trouble building an online social media marketing strategy, we can help. Social networks are the easiest and fastest way to increase sales opportunities and increase customers of your products or services.

Ndërtimi i aplikacionit bynate në funksion për blerje dhe dhurim të produkteve

Construction of bynate application in function for purchase and donation of products

INNERIDA HASA

Universiteti Aleksander Xhuvani Elbasan
Elbasan, ALBANIA
inmeridahasa@hotmail.com

ADISA DABERDINI

Universiteti Aleksander Xhuvani Elbasan
Tiranë, ALBANIA
adisa.daberdini@gmail.com

NOVRUS METAJ

Universiteti Politeknik i Tiranës
Tiranë, ALBANIA
novimetaj@gmail.com

Fjalë çelës: aplikacion, buynate, android, siguria, user interface.

Keywords: application, buynate, android, security, user interface.

Përmbledhja:

Në këtë punim shkencor është paraqitur një aplikacion i cili është emërtuar buynate. Aplikacioni është një ide e ndërtuar plotësisht në formatin e aplikacioneve në sistemet mobile ose në kompjuter. BuyNate është një aplikacion me funksion të dyfishtë, nga njëra anë përdoruesi mund të bëjë blerje lodrash dhe produkteve kancelarie online dhe nga ana tjetër mund ti dhurojë ato ose lodra që i ka vetë në zotërim, për fëmijët në nevojë. Kjo gjë do të realizohet me anë të një fondacioni, i cili do të mbledhë lodrat që çdo njeri dhuron dhe i shpërndan ato tek fëmijët që kanë nevojë. Aplikacioni vjen për përdoruesin në platformat mobile dhe web, në të cilat pas krijimit të një llogarie personale, përdoruesi bën blerje online dhe krijon postimin e donacionit të tij. Aplikacioni mobile u ndërtua me React Native, dhe është i vlefshëm për IOS dhe Android. Pas shumë kërkimesh për të gjetur framework-un e duhur për ndërtimin e aplikacioneve mobile, zgjedhëm të punojmë me React Native i cili është një open-source JavaScript framework, dhe Expo i cili është gjithashtu një framework që shërben për ti bënë “run” aplikacionit në telefon dhe emulatore, për të parë ndryshimet që ndodhin në kod të pasqyrohen në kohë reale, por gjithashtu dhe për arsye testimi e prezantimi. IDE-ja që zgjedha për të shkruar kodin është Visual Studio Code. Ndërtimi i këtij aplikacioni kaloi në disa faza. Si fillim, u krijua ideja në mendje se çfarë do të përmbante aplikacioni, duke filluar nga ngjyrat që do të përdorja, mënyrën sesi do të ishte i ndërtuar “user interface”, dhe funksionalitetin e komponentëve. Pasi u krijua një ide disi më e qartë se çfarë do të përmbante aplikacioni, filloi puna për dizajnimin e ndërfaqeve grafike që do të përmbante aplikacioni me anë të programit Adobe XD. U provuan disa prototipe, duke shtuar ose hequr komponentë, ndryshuar vendosjen e tyre, rendin, format gjeometrike etj., derisa u gjet dizajni më i përshtatshëm. Një rolë të shumë të rëndësishëm kishin edhe ngjyrat e zgjedhura. Për të zgjedhur ngjyrën kryesore aktuale e cila ka një hex code #089492 dhe në shqip ka emërtimin “gurë kali”, unë bëra disa kërkime në Google, ku mbizotëronte kërkimi mbi ndikimin e ngjyrave në psikologjinë e njeriut. Ngjyra e zgjedhur jep siguri dhe besueshmëri tek përdoruesi dhe tregon cilësi në produktet që përdoruesi blen. Siguria dhe besueshmëria janë karakteristika shumë të rëndësishme, sepse aplikacioni do të ofrojë mundësinë për të bërë donacione. Ashtu si për komponentët e tjerë edhe për ngjyrat u

benë shumë prova për të parë se cilat ngjyra ngjanin më bukur në kombinim me ngjyrën kryesore të sipërpërmendur. Njëkohësisht gjate ndërtimit të ndërfaqeve të aplikacionit u mendua dhe për pjesën funksionale, pra për BackEnd-in. Pas ndërtimit të çdo faqeje mendoja sesi do të ishte e lidhur logjikisht faqja aktuale ku po punoja me faqet e tjera të krijuara, në ndërtim e sipër ose të pa krijuara akoma. Një tjetër detyrë e rëndësishme ishte dhe dizajnimi i logos. Logoja u krijua më anë të programit Adobe Illustrator. Logoja e mësipërme përbehet nga 2 arushë te dy, ku arusha a madhe përqafton të voglin duke transmetuar ndjenjën e ngrohtësisë, sigurisë, dhe ndihmës, dhe kjo ka shumë rëndësi duke pasur parasysh që aplikacioni do të ndihmojë fëmijët në nevojë. Pasi krijuam logon, krijuam Splash Screen për aplikacionin, i cili është loading screen kur hap për herë të 1 aplikacionin. Tek dokumentimi i Expo të jepet 1 template i gatshëm në Figma për të krijuar loading screen, por gjithashtu dhe ikonën me të cilën do të shfaqet aplikacioni në telefon kur përdoruesi e shkarkon. Duke pasur parasysh ndërfaqet e dizajnuara në Adobe XD filloi puna për ndërtimin e FrontEnd-it.

Abstract:

In this scientific paper is presented an application which is named BuyNate. An application is an idea built entirely in the format of applications on mobile systems or computers. BuyNate is a dual-function application, on the one hand, the user can make purchases of toys and office products online and on the other hand can donate them or toys that he owns, to children in need. This will be done through a foundation, which will collect the toys that everyone donates and distributes them to children in need. The application comes to the user on mobile and web platforms, in which after creating a personal account, the user makes online purchases and creates the post of his donation. The mobile app was built with React Native and is available for iOS and Android. After much research to find the right framework for building mobile applications, I chose to work with React Native which is an open-source JavaScript framework, and Expo which is also a framework that serves to make the application "run" on the phone and emulators, to see the changes that occur in the code to be reflected in real-time, but also for testing and presentation reasons. The IDE I chose to write the code in Visual Studio Code. The construction of this application went through several stages. To begin with, the idea was created in mind what the application would contain, starting with the colors I would use, the way the "user interface" would be built, and the functionality of the components. After a somewhat clearer idea of what the application would contain, work began on designing the graphical interfaces that the application would contain using Adobe XD. Several prototypes were tested, adding or removing components, changing their placement, order, geometric shapes, etc ... until the most suitable design was found. The chosen colors also had a very important role. To choose the current main color which has a hex code # 089492 and in Albanian has the name "horse stones", I did some research on Google, where the search on the impact of colors on human psychology prevailed. The color chosen gives security and reliability to the user and shows quality in the products that the user buys. Security and reliability are very important features because the application will offer the opportunity to make donations. As with the other components, the colors were tested a lot to see which colors looked best in combination with the main color mentioned above. At the same time, during the construction of the application interfaces, the functional part was considered, ie the BackEnd. After building each page I wondered how the current page where I was working with other created pages, under construction or not yet created would be logically related. Another important task was the design of the logo. The logo was created using Adobe Illustrator. The logo above consists of 2 teddy bears, where the big bear hugs the little one conveying the feeling of warmth, security, and help, and this is very important considering that the app will help children in need. After creating the logo, we created Splash Screen for the application, which is the loading screen when you open the application for the first time. In the Expo documentation to be given 1 template is ready in Figma to create a loading screen, but also the icon with which the application will be displayed

on the phone when the user downloads it. Given the interfaces designed in Adobe XD, work began on building FrontEnd.

Lista e autorëve - Author list

A. Hoda, 29	Petraq Papajorgji, 73
A. Jahja-Hoxha, 29	Pietro Belba, 68
A. Kryeziu, 29	Rafet Zeqiri, 63, 65
A. Mehmeti, 29	Rajmonda Selimaj, 43
Adelajda Kurti, 36	Remzije Istrefi, 18
Adem Rusinovci, 15	Rudina Pirushi, 57
Adisa Daberdini, 77, 80	S. Muji, 29
Ali Caka, 15	Shaqir Sulaj, 73
Alketa Qosja, 60	Valbona Alliu, 57
Arben Baushi, 54	Valbona Bilali, 57
Ardian Maci, 33, 36	
Arlinda Shehu, 33	
Bahtir Hyseni*, 25	
Bajram Berisha, 15, 29	
Behxhet Mustafa, 47	
Behxhet Shala, 71	
E. Emiri-Sallaku, 29	
Edmond Muço, 8	
Eldina Latifi, 52	
Elmedina Ademi, 50	
Emil Lafe, 11	
Eneida Haska, 39, 47	
Evelina Ajazaj, 47	
Fatos Rexhepi, 52	
Fisnik Morina, 43	
Genc Rezniki, 15	
Gentian Zyberi, 21	
Gonxhe Kajtazi, 25	
H. Schuele, 29	
Hajri Haska, 39, 47	
Hesat Aliu, 50	
Igli Çela, 60	
Inmerida Hasa, 77, 80	
Ismail Hoxha, 71	
Jahir Gashi, 65	
Kejsi Bardhi, 75	
Ledia Omeri, 60	
Liri Miho, 33, 36	
M. Kamberi, 29	
M. Tafaj, 29	
Naser Peci, 71	
Neki Frashëri, 47	
Novrus Metaj, 77, 80	

PANELET TEMATIKE

PANELI 1:

Programet e përbashkëta kërkimore - hapësirë për efektivitetin e kërkimit shkencor e të inovacionit

PANELI 2:

Burimet energjetike dhe alternativat e zhvillimit perspektiv

PANELI 3:

Ndryshimet ekonomike dhe perspektivat e zhvillimit

PANELI 4:

Sistemi shëndetësor në situatën post-Covid-19

PANELI 1 - Programet e përbashkëta kërkimore - si një hapësirë për efektivitetin e kërkimit shkencor dhe inovacionit

Moderator:

Fatos YLLI IASH Universiteti i Tiranës Tirane Shqipëri

Bajram	Berisha	IASH	Universiteti i Prishtinës	Prishtine	Kosove
	Programet e përbashkëta kërkimore				
	- hapësirë për efektivitetin e kërkimit shkencor dhe të inovacionit - Kosovë				
Mirela	Muca	AKKSHI	Ministria e Arsimit	Tirane	Shqipëri
	Bashkëpunimi dypalësh i shërben fuqizimit të njësive kërkimore shqiptare dhe prezantimit te tyre në Zonën Evropiane te Kërkimit (ERA)				
	shqiptare dhe prezantimit te tyre në Zonën Evropiane te Kërkimit (ERA)				
Bashkim	Ziberi	IASH	Universiteti i Tetovës	Tetove	Maqedonia e Veriut
	Ndërtimi i qendrave të përbashkëta kërkimore shkencore				
Evan	Rroco	IASH	Universiteti Bujqësor i Tiranës	Tirane	Shqipëri
	Nevoja e kërkimeve ndër-disiplinore ne kuadrin e zhvillimeve shkencore te dhjetëvjeçareve te fundit				
Edlira	Birko	IASH	RTSH	Tirane	Shqipëri
	Politika – kërkimi shkencor – publiku				

Bashkëveprimi shkencor në trojet shqipfolëse

Prof. Fatos YLLI

Sekretar i Përgjithshëm i Institutit Alb-Shkenca

Këtë vit Takimi i XVII i Instituti Alb-Shkenca, po mbledhet në Tiranë, ku në krah të entuziazmit që takohemi pas dy vitesh të izoluar nga Pandemia Covid-19, këtë vit (2022) do të festojmë 65 vjetorin e krijimit / themelimit të Universitetit të Tiranës, dhe 50 vjetorin e themelimit të Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, dhe do të kujtojmë me nderim dhe përvëlje Kryetarin e saj të parë, mendje-ndritur dhe mendje-hapurin, Akad. Prof. Aleks Budën.

Të mbledhur në Takimin XVII të Institutit Alb-Shkenca, në këtë Panel do të trajtojmë temën: **“Programet e përbashkëta kërkimore - si një hapësirë për efektivitetin e kërkimit shkencor dhe inovacionit”**.

Edhe në Takimet e mëparshme të IASH nuk kanë munguar Panelet për **sfidat dhe zhvillimin e arsimit të lartë** për i) rivlerësimin e njohurive që ofrojnë studimet universitare, ii) rishikimin e programeve të studimeve themelore, si dhe iii) krijimin e programeve të përbashkëta të studimeve për nivelin Master me spektër më të gjerë njohurish dhe me aftësi më të mëdha aplikative) dhe për **prezantimin e ideve për kërkim shkencor e teknologjik të qëndrueshëm**, të hapur e gjithëpërfshirës, për të gjithë kërkuesit e studentet e institucioneve publike e private.

Shkenca, teknologjia dhe inovacioni janë tashmë të pranueshme globalisht si shtytës kryesorë të zhvillimit të qëndrueshëm dhe gjithëpërfshirës, si **forca kryesore transformuese** për të përzgjedhur rrugët efektive të zhvillimit.

Këtë vit, nëpërmjet këtij Paneli, dëshirojmë të vlerësojmë punën tepër intensive të agjencive të Kërkim & Zhvillimit në trojet tona, dhe të krijojmë një impuls, një shtytës për efektivitetin e programeve kërkimore (të lidhura me studime të mirëfillta me rrëndësi shkencore e kombëtare apo të lidhura me infrastrukturën kërkimore), dhe për të krijuar një frymëmarrje më të gjerë në hapësirën shqipfolëse, për të mënjanuar mentalitetet e “tokës/ fushës së zanun”, për të qenë në pararojë të ndryshimeve thelbësore në Gadishullin e Ballkanit.

Roli i institucioneve shtetërore të vendeve tona në ndërtimin e kapaciteteve shkencore, teknologjike dhe të inovacionit është thelbësor, duke përfshirë krijimin e kushteve që favorizojnë zhvillimin e sistemeve që do të nxisin përvetësimin, zhvillimin dhe shpërndarjen e njohurive në nivel kombëtar. Ky proces përfshin nxitjen e arsimit në të gjitha nivelin, realizimin me efektivitet të projekteve të kërkimit & zhvillimit si dhe hartimin dhe zbatimin e politikave të zhvillimit teknologjik e industrial të përshtatshme në nivel kombëtar.

Për këtë le të bashkëpunojmë e të bashkërendojmë punët studimore / kërkimore duke çliruar bashkërisht energjitë e nevojshme për t'i dhënë këtij kombi **me një strukturë të brendshme të patjetërsueshme**, një hapësirë të re bashkëpunimi e zhvillimi, një strukturë të qëndrueshme komunikimi e besimi.

Shqiptaret, në Diasporë dhe në trojet shqipfolëse, mund ta kryejnë këtë mision.

Prof. Dr. Fatos Ylli

Institucioni: **Instituti i Fizikës Bërthamore të Zbatuar, Universiteti i Tiranës,**

Përgjegjës i Departamentit të Metodave Analitike Instrumentale, Instituti i Fizikës Bërthamore të Zbatuar, Universiteti i Tiranës

Sekretar i Përgjithshëm i Institutit Alb-Shkenca, Tiranë - Prishtinë - Shkup

Prof. Fatos Ylli është specialist në fushën e spektroskopisë fizike, fizikës së materialeve dhe mbrojtjes e sigurisë nga rrezatimet. Ai ka një përvojë të suksesshme nëpërmjet pjesëmarrjes së vazhdueshme në projekte shkencore, duke kontribuar me studime në karakterizimin e materialeve, përdorimin e teknikave analitike në trashëgiminë kulturore, studimin e bimëve akumulatore të metaleve dhe vajrave esenciale të bimëve mjekësore dhe aromatike, produkteve ushqimore (vajrat me origjinë bimë), vlerësimin e mikro-plastikave në ekosistemet ujore dhe sedimente, monitorimin e mjedisit urban (PM2.5, PM10, Black Carbon dhe elementet e rënde), mbrojtjen dhe sigurinë nga rrezatimet jonizuese dhe jojonizuese, përdorimin e Metodave të Kontrollit pa Shkatërrim (NDT) dhe të Kontrollit të Cilësisë (QC) në pajisjet radiologjike, si dhe me vlerësime për mundësinë e përdorimit të energjisë bërthamore në energjetikë.

Duke ju përkushtuar fuqizimit dhe harmonizimit të arsimit të lartë dhe kërkimit shkencor në hapësirën shqipfolëse, Fatos Ylli nëpërmjet Institutit Alb-Shkenca, ka kontribuar në mënyrë të veçantë në këtë drejtim.

Prof. Fatos Ylli krahas punës studimore e eksperimentale kontribuon me përvojën e gjatë në struktura drejtuese dhe të kërkim & zhvillimit:

Drejtor i Institutit i Fizikës Bërthamore, Akademia e Shkencave, (Nëntor 2000 – Mars 2008)

Përfaqësues i Shqipërisë pranë Agjencisë Ndërkombëtare të Energjisë Atomike (IAEA) për bashkëpunimin teknik (Janar 2001 – Mars 2008)

Anëtar i Komisionit të përhershëm për Sigurimin e Standardeve të Cilësisë, Universiteti i Tiranës (2019 - 2021)

Anëtar i Komisionit të Fizikës dhe Kimisë pranë Akademisë së Shkencave të Shqipërisë.

Anëtar i Grupit Teknik Ndërinstitucional të Punës për përgatitjen e projektit të “Strategjisë Kombëtare të Zvogëlimit të Riskut nga Fatkeqësitë”, Ministria e Mbrojtjes (2021 - 2022)

Anëtar i Grupit Ndërinstitucional të punës për Integrimin Evropian - Kapitulli 25 “Shkenca dhe Kërkimi”, Ministria e Arsimit dhe Sportit, (2022 -).

Adresa elektronike: fatosylli@yahoo.com, fatos.ylli@unitir.edu.al,

Programet e përbashkëta kërkimore - hapësirë për efektivitetin e kërkimit shkencor dhe të inovacionit - KOSOVË

Prof. Bajram Berisha

Fakulteti i Bujqësisë dhe Veterinarisë, Universiteti i Prishtinës

Përmirësimi i mjedisit për kërkime shkencore dhe inovacion mbetet njëri ndër qëllimet strategjike të Qeverisë së Kosovës. Meqë arritjet teknologjike dhe inovacionet që bazohen në rezultate shkencore konsiderohen esenciale për zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik dhe shoqëror të vendit. Megjithatë, financimi i kërkimeve shkencore në Kosovë viteve të fundit ka qenë i përcaktuar të jete 0.7% e buxhetit vjetor të shtetit, por deri më tani mjetet e ndara për shkencë nuk kanë tejkaluar më shumë se 0.1% të buxhetit vjetor të Kosovës. Fatkeqësisht edhe për periudhën 2021-2025, Qeveria e Kosovës ka planifikuar nivele të ulëta të financimit për fondin e shkencës me gjithsej 16.5 milionë Euro për periudhën e ardhshme 5 vjeçare.

Këto vlera që i ndan Qeveria e Kosovës për fushën e shkencës duken të papërfillshme krahasuar me shumën e mjeteve të ndara në nivel të vendeve të BE-së. Sa për ilustrim, në vitin 2020 shuma e përgjithshme e mjeteve të ndara për kërkim shkencor dhe zhvillim në vendet e BE-së ishte mbi 310 miliardë euro që paraqet mbi 2.3 % të BPV-së së saj. Fatkeqësisht, institucionet shkencore në Kosovë në vazhdimësi kanë treguar aftësi të limituar të absorbojnë edhe këtë buxhet shumë të ulët të planifikuar për kërkime shkencore. Mund të konstatohet interesim i vogël në nivel institucional (universiteteve dhe instituteve shkencore) për shfrytëzimin e mundësive në dispozicion për zhvillimin e projekteve kërkimore-shkencore, si përmes programeve të Komisionit Evropian (p.sh. Horizon, Erasmus etj.) ashtu edhe të programeve qeveritare të shtetit të Kosovës. Sa për ilustrim, në periudhën 2014-2021, nga 113 aplikime nga Kosova n. programin Horizon 2020 vetëm 19 prej tyre kanë qenë të suksesshme. Nga përfituesit vetëm 2 kanë qenë Institucione të arsimit të lartë (universitete) ndërsa të tjerat kanë qenë NGO dhe departamente të Qeverisë. Edhe në nivel kombëtar, interesimi për grante për projekte të vogla (deri në 10,000 Euro), që për momentin janë mekanizmi i vetëm për mbështetjen e projekteve shkencore në Kosovë, është gjithashtu i ulët. Për periudhën 5 vjeçare prej 2017-2021, në Ministrinë përkatëse të shkencës të Kosovës në total janë pranuar suksesshëm vetëm 122 aplikacione, ose rreth 25 aplikacione në vit. Duke pasur parasysh që Kosova ka rreth 1,700 pjesëtarë të stafit akademik-shkencor, ky numër i aplikacioneve konsiderohet shumë i ulët. Fatkeqësisht edhe iniciativa e projekteve të përbashkëta Kosovë-Shqipëri, projekte këto që bashkëfinancohen nga ministritë përkatëse të të dyja vendeve tona nuk ka nxitur ndonjë interesim të madh të hulumtuesit. Janë vetëm 10 aplikime të suksesshme projektsh të përbashkëta të hulumtuesve nga Kosova dhe Shqipëria, të cilat po realizohen aktualisht. Pasojë e drejtpërdrejtë e nivelit të ulët të investimeve nga buxheti i shtetit në fushën e kërkimeve, por edhe mungesa e interesit ose e shkathtësive për të aplikuar në projekte shkencore nacionale, regionale dhe ndërkombëtare është numri jashtëzakonisht i vogël i publikimeve shkencore me autorë kosovarë në revista me reputacion ndërkombëtar.

Në Kosovë aktualisht, bashkëpunimet ndërkombëtare ose me diasporën akademike në projekte shkencore janë të papërfillshme. Sfidat kryesore në sektorin e arsimit të lartë dhe të kërkimit shkencor në Kosovë ngelet pamjaftueshmëria e aktivitetit kërkimor, ndër të tjera për shkak të mungesës së kapaciteteve kërkimore, si dhe mungesës së strategjisë dhe qasjes së duhur shkencore. Prandaj Programi Kombëtar i Shkencës në Kosovë, për periudhën 2023-2027 synon zhvillimin e kapaciteteve njerëzore dhe të infrastrukturës shkencore, të cilat do të mund të ndikojnë drejtpërdrejt në rritjen e pjesëmarrjes së hulumtuesve dhe të institucioneve kosovare edhe në programet e përbashkëta kërkimore qofshin ato regionale ose ndërkombëtare.

Prof. Dr. habil. Bajram Berisha

Institucioni: **Fakulteti i Bujqësisë dhe Veterinarisë, Universiteti i Prishtinës,**

Ka studiuar në Universitetin e Prishtinës (UP), magistraturën në Universitetin e Lubjanës (Sloveni), ndërkaq ka doktoruar dhe është habilituar në Universitetin Teknik të Munihut (TUM) në Gjermani. Nga viti 1996-2008 Prof. Berisha ka punuar në Universitetin Teknik të Munihut (TUM), ndërkaq nga viti 2008 është profesor ordinar në Universitetin e Prishtinës në Kosovë. Është i zgjedhur në cilësinë e profesorit universitar edhe në Universitetin Bujqësor të Tiranës në Shqipëri. Prof. Bajram Berisha është Profesor Vizitues i përhershëm në Universitetin Teknik të Munihut, (Katedra e Fiziologjisë dhe e Imunologjisë Shtazore, Weihenstephan). Ka realizuar një numër të madh të projekteve shkencore dhe akademike lokale, regjionale dhe ndërkombëtare. Ka marrë pjesë aktive në qindra konferenca dhe tubime të tjera shkencore gjithandej nëpër botë. Rezultatet e tija shkencore janë publikuar në revistat më të mira të kohës që trajtojnë fushat e tij të preferuara shkencore (fiziologji, gjenetikë dhe bioteknologji animale). Në Kosovë ka kryer detyra me përgjegjësi në institucionet e arsimit të lartë dhe të shkencës, ndërkaq aktualisht është anëtar i Këshillit Kombëtar të Shkencës. Për arritjet e tija të larta shkencore është dekoruar nga institucione të ndryshme shkencore kombëtare dhe ndërkombëtare, ndërkaq së fundmi është zgjedhur “TUM Ambassador” nga Universiteti i Munihut në Gjermani dhe anëtar i jashtëm i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë.

Ndërtimi i qendrave të përbashkëta kërkimore shkencore

Prof. Dr. Bashkim Ziberi

Universiteti i Tetovës

Dr. Bashkim Ziberi ka lindur në vitin 1974 në Tetovë, Republika e Maqedonisë së Veriut. Studimet në fushën e Fizikës i kreu në Fakultetin e shkencave të Natyrës në Universitetin e Tiranës, në vitin 1998, në degën e fizikës 5 vjeçare. Nga viti 1999 vazhdoi studimet në Universitetin e Lajpcigut në Gjermani, të cilat i mbaroi në vitin 2001. Në Maj të vitit 2002 filloi me studimet e doktoratës në Fakultetin e Fizikës dhe Gjeoshkencës në Universitetin e Lajpcigut dhe në Institutin për modifikime sipërfaqësore në parkun shkencor në Lajpcig. Në vitin 2006 mbrojti tezën e doktoratës me titull Nanostrukturimi i sipërfaqeve të Siliciumit dhe Germaniumit me anë të rrezatimit jonik.

Prej vitit 2002 deri në Korrik të 2010 ka punuar si punonjës shkencor dhe si udhëheqës shkencor në Institutin për modifikime sipërfaqësore (IOM) në Leipzig të Gjermanisë, në fushën e inxhinieringut të sipërfaqeve të materialeve të ndryshme me anë të rrezatimit jonik. Prej vitit 2010 punon si mësimdhënës në Universitetin e Tetovës ku vazhdon edhe sot në fushën e materies së kondenzuar dhe të fizikës mjekësore. Ka dhënë kontribut të çmuar në rritjen e cilësisë në mësimdhënie dhe të kapaciteteve shkencore në Universitetin e Tetovës si përgjegjës i katedrës së fizikës dhe udhëheqës i zyrës për hulumtime shkencore dhe inovacione.

Dr. Ziberi ka qëndrime shkencore në ESRF-European Synchrotron Radiation Facility (Qendra Evropiane e Rrezatimit Sinkrotron) Grenoble, Francë dhe NSLS-National Synchrotron Light Source (Qendra Nacionale e Rrezatimit Sinkrotron), Brookhaven National Laboratory, Long Island, USA.

Dr. Ziberi, për punën e tij shkencore është vlerësuar me disa çmime ndërkombëtare nga E-MRS, dhe shoqata Leibniz në Gjermani. Është recensues në një numër revistash ndërkombëtare dhe autor apo bashkautor i mbi 40 punimeve shkencore, mbi 100 kontributeve në konferenca ndërkombëtare, prej të cilave 20 janë kumtesa të ftuara.

Dr. Ziberi është fitues i bursës Fulbright që i mundësoi një qëndrim shkencor 10 mujor në Fakultetin e Mjekësisë të Harvardit gjegjësisht në Brigham & Women's Hospital dhe Dana-Farber Cancer Institute në Boston, SHBA. Fusha e interesit shkencor të tij janë në kombinimin e radioterapisë dhe imunoterapisë duke shfrytëzuar biomaterialet e mençura për trajtim të targetuar të sëmundjeve kancerogjene me anë të nanogrimcave. Ai gjithashtu është i përfshirë në projekte të ndryshme mbi shëndetin global si Global Oncology University dhe samitin vjetor që mbahet në Fakultetin e mjekësisë së Harvardit.

Dr. Ziberi është nga 2010 anëtar i kryesisë së institutit Alb-Shkenca për bashkëpunimin e diasporës shkencore shqiptare dhe shkencëtarëve nga trojet tona.

Së fundmi dr. Ziberi është kyçur në mënyrë aktive në grupin e punës së seksionit NanoAlb, ndër të tjera si përfaqësues nga Maqedonia e Veriut, udhëheqës i grupit të punës për krijimin e një programi master të përbashkët i cili tani më është akredituar në Universitetin e Tetovës.

Prof. dr. Bashkim Ziberi aktualisht punon si profesor i rregullt në Universitetin e Tetovës

Nevoja e kërkimeve ndër-disiplinore në kuadrin e zhvillimeve shkencore të dhjetëvjeçarëve të fundit

Prof. Evan Rroço

Universiteti Bujqësor i Tiranës

Arritjet që janë kryer në kërkimin shkencor në dhjetëvjeçarë e fundit janë mbresëlënëse dhe njëkohësisht kanë patur si pasojë një thellim shumë të madh dhe një rritje mbresëlënëse të njohurive në fushat e veçanta të shkencës. Ky thellim i dijeve dhe kjo rritje e njohurive ka bërë që një shkencëtar, sado i aftë të jetë të mos ketë mundësi të përftojë njohuri të thella në fusha të veçanta, pavarësisht se sa të përafërta janë ato me njëra tjetrën. Në të kundërt shumë nga sfidat bashkëkohore të botës janë në thelb komplekse dhe nuk mund të adresohen apo zgjidhen çdo disiplinë të vetme, që kërkon një qasje shumë-planëshe dhe të integruar në disiplina të ndryshme. Tashmë nevoja për një komunikim dhe bashkëpunim ndër-disiplinor është bërë një domosdoshmëri e njohur dhe e pranuar jo vetëm nga kërkuesit, por edhe nga vendim-marrësit e shumë vendeve.

Tashmë është vërtetuar që kërkimet ndër-disiplinore kanë një impakt shumë më të lartë se kërkimet e kryera nga nja apo grupe shkencëtarësh të të njëjtës disiplinë (Huutoniemi dhe Rafols 2017; Okamura 2019).

Edhe nga një vlerësim i Bashkimit Evropian rezulton që kërkimet e kryera nga grupe ndër-disiplinore shkencëtarësh kanë marrë pjesën më të madhe të fondeve për kërkim, jo vetëm nga Institucionet e BE, apo qendrave kërkimore, por dhe nga fonde të tjera të industrisë apo fushave të tjera të ekonomisë.

Në kushtet aktuale, një kërkim cilësor shumë rrallë mund të bëhet pa përfshirë shkencëtarë të fushave të ndryshme.

Prof. Dr. Evan Rroço

Institucioni: **Fakulteti i Bujqësisë dhe Mjedisit, Universiteti Bujqësor i Tiranës**

Prof. EVAN RROÇO është prej vitit 1990 pedagog pranë Universitetit Bujqësor të Tiranës Fakulteti i Bujqësisë dhe Mjedisit, Departamenti i Shkencave Agronomike.

Në vitet 1995-1999 kreu studimet e doktoratës në Universitetin Justus Liebig ne Giessen në Gjermani që i përfundoi me “Magna Cum Laude”.

Ka publikuar disa libra e monografi si dhe mbi 40 artikuj shkencorë në revista kombëtare dhe ndërkombëtare, si dhe ka prezantuar rezultatet e tij kërkimore në mbi 60 konferenca. Punimet e tij janë cituar mbi 220 herë nga autorë ndër më të njohurit në fushat përkatëse. Ka marrë pjesë dhe ka qenë drejtues i një numri të madh projektsh kërkimore.

Prof. Rroço është anëtar i bordit editorial në katër revista shkencore ndër të cilat dy ndërkombëtare. Për gjashtë vite me radhë ka shërbyer si anëtar i bordit editorial të revistës më të cituar në fushën e agronomisë “European Journal of Agronomy”.

Ka dhënë kontribut në reformimin e kërkimit dhe Arsimit të lartë në Shqipëri si Anëtar i Këshillit të Arsimit të Lartë dhe Shkencës, Pjesëmarrës i Grupit të Ekspertëve të Arsimit të Lartë të Projektit TEMPUS, Pikë Kombëtare Kontakti për Projektin Marie Curie në kuadrin e Programit FP7 si dhe anëtar i Grupit të Punës për hartimin e Ligjit të Kërkimit.

Politika – kërkimi shkencor – publiku

Dr. Edlira Birko

Televizioni Publik Shqiptar, Radio Televizioni Shqiptar

Titullin e panelit tonë unë do ta riformuloja kështu: **“Rrugët për realizimin e bashkëveprimit mes institucioneve të kërkimit shkencor gjithëshqiptar ndër vete, e pastaj edhe me ato të botës, me synim fuqizimin e rezultateve të veprimtarisë së tyre.”** Përpjekjet për realizimin e këtij bashkëveprimi në këto 30 vitet e fundit nuk është se kanë munguar, por vijojnë të mbeten sipërfaqësore, si rrjedhojë edhe rezultatet – të cekta.

Kërkohet një zgjerim i horizontit të vështrimit. Nuk mund ta kufizojmë vështrimin vetëm në strukturat e kërkimit shkencor, sepse ato janë të paafta ta zgjidhin vetë me themel çështjen e bashkëpunimit ndërmjet tyre. Nuk është e vështirë të hetohen pafuqia apo padëshira e bashkëpunimit të njëmendët në mes strukturave kërkimore shkencore, ndonjëherë edhe kundërshtimi i hapur i këtij bashkëpunimi, madje edhe mes njërive të një institucioni të vetëm. Vërejmë përpjekje për hegjemoni, supremaci apo për primat të një strukture mbi të tjerat.

Zgjerimi i horizontit të vështrimit përtej dhe përmbi strukturat e kërkimit shkencor në vetvete parakupton edhe dy struktura të tjera si dhe lidhjet e tyre me kërkimin shkencor: trekëndëshin politikë – kërkim shkencor – publik. Në hapësirën shqiptare politika, shkenca e publiku veprojnë në thelb, duke lënë mënjanë përjashtimet, si monada të mbyllura e të veçuara, që synojnë jo bashkërendimin, por dominimin, përdorimin apo dhe shpërfilljen e njëra-tjetrës.

Në kushtetutën e Unesco-s thuhet se “...qysh prej lindjes së “shtetit të ditur” politika është e lidhur ngushtë me shkencën dhe me përparimet më të guximshme të dijes, çka do të duhej ta ndihmonte në përgjegjësinë e saj përballë së ardhmes.” Politika shqiptare refuzon periodikisht, në një shkallë a në një tjetër, të bëhet ngjizëse e “shtetit të ditur”, e nëpërkëmb, e shpërfill, e konsideron si barrë kërkimin shkencor, e politizon atë, nuk kërkon të vjelë frytet e arritjeve të tij, kur do të duhej të ishte, në rastin ideal, zbatuese e rezultateve dhe e orientimeve të tij me mjete të tjera, me mjetet e veta.

Shkenca e ka për detyrë të komunikojë me publikun. Ky komunikim rrit në mënyrë të pashmangshme përgjegjësinë e strukturave kërkimore ndaj vetes, ushqen domosdoshmërinë e bashkëpunimit, ekonomizimin e energjive dhe forcave. Në hapësirën shqiptare vërehet apati e publikut dhe shpërfillje e tij si nga strukturat shkencore ashtu dhe nga politika. Ajo çka na mungon është informimi i qartë dhe i përpiktë i publikut, ndërgjegjësimi i qëndrueshëm përtej emocioneve për ngjarje që mund të çojnë në përparim apo në fatkeqësi, debati i vërtetë dhe i hapur mbi zgjidhjet thelbësore që duhen ndërmarrë për të mirën e përgjithshme.

Përfundime: 1. Kërkohet një emancipim i madh i strukturave të kërkimit shkencor, i cili nuk mund të realizohet pa emancipimin e politikës në vetvete si dhe pa ridimensionimin e raporteve të saj me strukturat e kërkimit shkencor në funksion të ndërtimit të “shtetit të ditur” dhe pa riformatimin e raporteve të tyre me publikun. 2. Është kërkimi shkencor që duhet të hedhë hapin e parë drejt publikut, pastaj publiku sjell e kërkon natyrshëm emancipimin e strukturave të kërkimit shkencor dhe njëherësh i del në krah atij në përpjekjet për emancipimin e politikës në vetvete si dhe të raporteve të saj me shkencën e publikun.

Dr. Edlira Birko

Institucioni: **Televizioni Publik Shqiptar** (autore dhe drejtuese e emisionit “Auditor Arsimi”)
Fakulteti i Ekonomisë, Universiteti i Tiranës,

Edlira Birko Jorgo ka ndjekur në vitet 1987-1991 studimet e larta në Degën e Gjuhës e të Letërsisë të Universitetit të Tiranës (Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë), ka marrë gradën e masterit shkencor për studime letrare e media pranë këtij Universiteti (2009) dhe është doktoruar me tezën “Letërsia, folklori dhe mediat në shtypin shqiptar gjatë Luftës së Dytë Botërore” në Universitetin Shtetëror “Cirili dhe Metodi” (Shkup, Maqedonia e Veriut, 2016). Ka realizuar një varg specializimesh e kursesh trajnimi në fushën e drejtimit të medieeve, të të drejtave të njeriut, të komunikimit, të marrëdhënieve me publikun dhe të të folurit publik (Bon, Strasburg, Tiranë). Ka një përvojë mëse 30-vjeçare në shtypin e shkruar, në radio e televizion: kryeredaktore e gazetës “Kombi” (1991-1994), zv.kryeredaktore e gazetës “E Ardhmja” (1997), drejtore e Radio 1 (1998), zëdhënëse e shtypit në Ministrinë e Rendit Publik (1998-2000), drejtore e Programit të Dytë në Radio-Tirana (2002-2003), drejtore e Telenorba-s Shqiptare (2004) dhe prej vitit 2005 gazetare në Televizionin Publik Shqiptar në funksionin e skenaristes dhe drejtueses së një vargu ciklesh televizive [emisioni i përditshëm informativo-kulturor i mëngjesit në RTSH1, emisioni i përjavshëm “DEBAT. Arsimi – të zgjidhura dhe të pazgjidhura” (2005-2008), emisioni i përjavshëm “PULS. Debat social” (2008-2009) etj.]. Prej 2010-s E. Birko Jorgo është autore, gazetare, skenariste dhe drejtuese e ciklit të emisioneve të përjavshme “AUDITOR ARSIMI”-tryeza më jetëgjatë dhe më e kualifikuar e problemeve të arsimit e të kërkimit shkencor në median shqiptare.

Nga viti 2000 ligjëron lëndët e komunikimit, të të folurit publik e të kulturës në media në disa fakultete të Universitetit të Tiranës e në universitete të tjera në vend si dhe merr pjesë në jetën kërkimore-shkencore në Shqipëri, Kosovë e Maqedoninë e Veriut me kumtesa e artikuj shkencorë për probleme të medias, të shkollës, të kërkimit shkencor e të letërsisë. Vend të veçantë u ka dhënë në tribunën e vet “Auditor Arsimi” arritjeve të Institutit Alb-Shkenca si dhe kontributeve të përfaqësuesve më të shquar të arsimit e të shkencës në hapësirën mbarëshqiptare dhe në institucionet shkencore e në strukturat universitare në botë.

PANELI 2 - **Burimet energjetike dhe alternativat e zhvillimit perspektiv**

Moderator:

Musa RIZAJ IASH Universiteti i Mitrovicës Mitrovice Kosove

Ilirjan	Malollari	ASH	Universiteti i Tiranës	Tirane	Shqipëri
	Bioenergja - Alternative e të ardhmes së qëndrueshme				
Bahri	Prebreza		Universiteti i Prishtinës	Prishtine	Kosove
	Analizë e krizës energjetike në Kosovë dhe alternativat e zhvillimit perspektiv				
Bedri	Dragusha		Universiteti i Prishtinës	Prishtine	Kosove
	Zbatimi i masave të efijencës së energjisë si mundësi e kursimit të energjisë, rast studimi i një objekti shkollor				
Shkëlqim	Karaj &		Universiteti i Hoheneheim	Stuttgart	Gjermani
Ardian	Maci		Universiteti Bujqësor i Tiranës	Tirane	Shqipëri
	"Food vs. Fuel" dilema e madhe e përdorimit të tokës!				
Pellumb	Berberi &		Universiteti Politeknik i Tiranës	Tirane	Shqipëri
Driada	Mitrushi		Universiteti Politeknik i Tiranës	Tirane	Shqipëri
	An overview of renewable energy resources in Albania in 2021				

BIOENERGJIA - alternative e te ardhmes se qendrueshme

Akademik Ilirjan Malollari

Universiteti i Tiranës

Mundësitë ekzistojnë kudo ne bote për te gjithë sektorët (Prodhimi i energjisë elektrike, industri, transport dhe ne ndërtim apo trageti) për te zvogëluar emisionet qe lidhen me energjinë. Ne përputhje me tendencat e zhvillimit per te ruajtur rritjen e temperaturës globale nen 2 °C do te kërkoje përparimin ne 4 fusha kyc:

1. Eficenca energjetike;
 2. Rritja e përdorimit te burimeve energjetike me pak karbon;
 3. Zhvillimi dhe zvogëlimi i energjive te reja dhe teknologjive te ruajtjes se energjisë; dhe
 4. Politikat qeveritare për te promovuar zgjidhjet me kosto efektive.
- Nga analiza qe i është bere strukturës inxhinierike te shfrytëzimit te biomases ne impjante pilot eksperimental te perdorur, rezulton se me interes kryesor eshte prodhimi i gazit (biometanit) duke u kujdesur ne ruajtjen dhe përmirësimin e bilancit te karbonit, përbërjes së gazit dhe reaktivitetit të karbonit të prodhuar gjatë procesit te gazifikimit.
 - Te dhënat e përfuara nga provat eksperimentale, jane nje baze e mire nismetare per projektimin e procesimit te biomases dhe sidomos ne vazhdimin e punes per projektimin edhe te pajisjeve përbërëse te një impjanti te thjeshte por efikas per trajtimin e dobishëm te biomases aktive qe vjen nga trajtimet paraprake te nevojshme. Gjatë përdorimit për përfitimin e energjisë nga biomasa përdoren lëndë djegëse të ngurta, të lëngshme dhe në formë gazi. Këto mund të shfrytëzohen në formë të nxehtësisë, rrymës elektrike dhe fuqisë mekanike.
 - Nga të gjitha këto lëndë djegëse mund të përfitohet ngrohje për banesa - dhe proçese ose rrymë elektrike.

Lëndët djegëse (Biokarburantet) dhe shndërrimet direkte:

- Bio-Alkoolit si lëndë djegëse alternative
- Bioalkooli si lende djegëse, mund te prodhohet nga biomasa përmes teknologjisë tashme te zhvilluar plotesisht me parametra optimale, përmes te cilës është bërë i mundur përdorimi i pjesës jo ushqimore të bimëve, pra mbetjeve mbas përdorimit te lendeve organike. Interesant eshte fakti qe përzierja ne raportin 90 % me 10 % përkatësisht e benzinës dhe alkoolit,
- Hidrogjeni si karburant alternativ: Nga trajtimi specifik i biomases mund te perftohet Hidrogjeni i cili jo vetëm mund te përdoret si reaktant me energji të lartë i reaksioneve te ndryshme kimike qe kërkojnë pranin e etij, por ai mund te perdoret me shume sukses edhe si nje bio karburant kimik i vlefshëm për aplikime të avancuara.
- Bio-Hidrogjeni realizon shpejtësi shumë të lartë ndezjeje, ka interval të gjërë të pikes se flakerimit dhe temperaturën e djegies të krahasueshme me atë të hidrokarbureve tradicionale.
- Vajrat vegjetale dhe derivatet e tyre si karburant alternativ (Biodiesel, etj.)
- Burimet e bioenergjisë: biomasa dhe lendet organike mbeturine, karakterizimi i

- tyre kane marre sot zhvillimin me te vrullshem për te përballuar nevojat e shoqërisë për keto prodhime.
- Teknologjitë e Rikuperimit të Bioenergjisë nga Mbetjet

Akad. Prof. Dr. Ilirjan Malollari

Institucioni: **Fakulteti i Shkencave të Natyrës, Universiteti i Tiranës**

Prof. Dr. Ilirjan Malollari ka kryer studimet universitare në degën e Kimisë Industriale, të Fakultetit të Shkencave të Natyrës, Universiteti i Tiranës. Pas Universitetit ai emërohet në Laboratorin Qendror të Kimisë në Tiranë, ku realizoi edhe punimin e diplomes. Me pas emërohet të punojë në një kombinat të sintezës dhe prodhimit kimik organik, dhe në periudhën 1987- 1988 kreu specializimin me kohë të plote të Inxhinierisë Kimike, në perfundim të të cilit për rezultatet e shkëlqyera, emërohet pedagog pranë Departamentit të Kimisë Industriale prej vitit 1989, ku vazhdon të punojë edhe sot. Gjithashtu ai kryen funksionin e përgjegjës të grupit mësimor e shkencor të Inxhinierisë së Proceseve Kimike dhe është anëtar i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë prej viti 2009.

Ka udhëhequr dhjetëra diploma studentesh brenda dhe jashtë vendit, disa dizertacione për gradën Doktor të Shkencave, dhe është autor i mbi 25 teksteve mësimore e shkencore Universitare, mbi 10 monografi, 15 Raporte Teknike e komunikime shkencore, dhe ka prezantuar e publikuar mbi 400 artikuj shkencore brenda dhe jashtë shtetit si dhe ka marrë pjesë dhe referuar në një numër të konsiderueshëm konferencash dhe Kongresesh Kombëtare e ndërkombëtare. Ka kryer specializime shkencore në Greqi, Itali, Hollandë, Angli, etj.

Ai zotëron njohuri të dixhitalizimit dhe ka aftësi në shkencat kompjuterike,

Vazhdon të jetë President i Shoqatës së Kimistëve Shqiptarë që prej më shumë se 20 vitesh; zv. President i MESAEP (Mediterranean Scientific Association of Environmental Protection), Anëtar i Akademisë Ndërkombëtare të Shkencave Mjedisore, kryetar i Byrosë Kombëtare të Asociacionit Ballkanik të Mjedisit (BENA), Anëtar i IUPAC (Union of Pure and Applied Chemistry); Anëtar i FECS (Federation of European Chemical Societies), etj.

Profesor Malollari ka marrë pjesë në projekte kombëtare dhe ndërkombëtare me status të ndryshëm që nga anëtar partner, ekspert e deri në koordinator në më shumë se 30 projekte me përfitim shkencor, dhe institucional në shumica të konsiderueshme financiare.

Analizë e krizës energjetike në Kosovë dhe alternativat e zhvillimit perspektiv

Prof. Ass. Dr. Bahri Prebreza

Fakulteti i Inxhinierisë Elektrike dhe Kompjuterike, Universiteti i Prishtinës

Ndryshimi i rrethanave energjetike në botë është rezultat i faktorëve të ndryshëm politik dhe mjedisor, prandaj duhet të merren parasysh politikat globale energjetike dhe teknologjitë e përdorura, me qëllim të evitimit të krizave energjetike, siq ishte ajo e vitit të kaluar dhe që po vazhdon edhe këtë vit. Në këtë prezantim është paraqitur dhe analizuar struktura dhe organizimi i Sistemit Elektroenergjetik të Kosovës, prodhimi, importi, eksporti dhe kërkesa për energji elektrike, bazat mujore maksimale dhe minimale, pjesëmarrja sipas llojit të konsumit, humbjet në sistem, mesatarja e çmimeve të energjisë elektrike dhe është bërë një analizë e tregut të energjisë elektrike dhe faktorëve të cilët ndikuan në paraqitjen e krizës energjetike në Kosovë në vitin 2021. Për shkak të pamundësive të furnizimit të pandërprerë të konsumatorëve me energji elektrike në periudhat e kërkesës maksimale, posaçërisht gjatë stinës së dimrit, Kosova importon një pjesë të energjisë elektrike të nevojshme për mbulimin e kërkesës. Kjo nënkupton se çmimi i energjisë elektrike në Kosovë është i ndikuar nga çmimi i energjisë elektrike në Evropë. Nga ana tjetër, në Kosovë viteve të fundit vërehet një rritje e ndjeshme e kërkesës për energji elektrike. Për shkak të rritjes së kërkesës nga njëra anë dhe pamundësisë së furnizimit me energji elektrike të nevojshme, konform kërkesës nga ana tjetër, në vend është cenuar siguria e furnizimit me energji elektrike.

Për të tejkaluar dhe evituar krizën energjetike, duhet të punohet në vetëdijësimin e konsumatorëve për kursimin e energjisë elektrike, duhet të bëhen investime në ngritjen e kapaciteteve të reja gjeneruese, sidomos atyre nga burimet e ripërtëritshme të energjisë, të bëhen investime për një treg të hapur, të investohet në zvogëlimin e humbjeve në rrjet, të krijohet një treg i gazit natyror, etj.

Nga prodhimi vendor i energjisë elektrike në Kosovë mbulohet pjesa më e madhe e konsumit të energjisë elektrike, mirëpo për shkak të vjetërsisë së termocentraleve Kosova A dhe Kosova B dhe mundësive të pamjaftueshme që këto centrale t'i përshtaten kërkesës për energji elektrike në periudha të ndryshme, e posaçërisht gjatë muajve të dimrit, Kosova duhet të fokusohet në ngritjen e kapaciteteve të reja gjeneruese, e sidomos kapaciteteve nga burimet e ripërtëritshme siq janë ato nga energjia diellore dhe energjia e erës.

Shqyrtimi i mundësive për shfrytëzim të objekteve rezidenciale dhe jo-rezidenciale për instalimin e sistemeve fotovoltaike për prodhim të energjisë elektrike për shfrytëzim vetanak, krijon mundësi që një pjesë e kësaj energjie të prodhuar të bartet në rrjetin elektrik të Kosovës dhe në këtë mënyrë do të mund të kontribuonte në stabilitetin energjetik të Kosovës.

Përdorimi i sistemeve fotovoltaike krijon mundësitë që konsumatorët të reduktojnë konsumin e energjisë nga rrjeti i energjisë elektrike dhe gjithashtu të mund të dërgojnë energjinë e tepërt të prodhuar në rrjetin eklektik. Eficienca e sistemeve fotovoltaike përcaktohet jo vetëm nga eficienca e teknologjisë së moduleve fotovoltaike dhe potenciali energjetik natyror i vendit ku këto sisteme janë të instaluar, por edhe nga një numër faktorësh tjerë që kanë të bëjnë me mënyrën e instalimit, teknologjinë e moduleve, madhësinë e invertorit, bateritë, etj.

Potenciali nga burimet e energjisë së ripërtëritshme në Kosovë është i madh dhe këto lloje të burimeve do të kenë një pjesë të rëndësishme në Sistemin Elektroenergjetik të Kosovës. Për më tepër edhe pavarësia e Sistemit Elektroenergjetik të Kosovës do të sigurohet gjithnjë e më shumë përmes burimeve të ripërtëritshme të energjisë.

Prof. Ass. Dr. Bahri Prebreza

Institucioni: **Fakulteti i Inxhinierisë Elektrike dhe Kompjuterike, Universiteti i Prishtinës**

Bahri M. Prebreza u lind më 1969 në fshatin Bardh i madh të Fushë Kosovës.

Studimet themelore pesëvjeçare i ka përfunduar në Fakultetin Elektroteknik më 1994 dhe ka mbrojtur me sukses temën e diplomës nga Makinat elektrike: "Metodat vektoriale për analizën e proceseve kalimtare në motorin asinkron".

Studimet e magjistraturës në Fakultetin e Inxhinierisë Elektrike dhe Kompjuterike në Universitetin e Prishtinës "Hasan Prishtina" i ka përfunduar më 2007 dhe ka mbrojtur me sukses temën e magjistraturës me titull: "Motorët me reluktansë të ndryshueshme dhe kontrolla e tyre".

Më 2014 ka përfunduar studimet master në Fakultetin Ekonomik, në Universitetin e Prishtinës "Hasan Prishtina" dhe ka mbrojtur me sukses temën e masterit me titull: "Përdorimi i sistemit informatik të menaxhmentit në Aeroportin Ndërkombëtar të Prishtinës "Adem Jashari".

Gjithashtu më 2014 në Fakultetin e Inxhinierisë Elektrike dhe Kompjuterike në Universitetin e Prishtinës "Hasan Prishtina" ka mbrojtur me sukses temën e doktoratës me titull: "Mbitensionet atmosferike dhe ndikimi i tyre në Sistemin Elektroenergjetik të Kosovës".

Bahri Prebreza është Profesor Asistent në Fakultetin e Inxhinierisë Elektrike dhe Kompjuterike, në kuadër të Universitetit të Prishtinës "Hasan Prishtina", Prishtinë. Gjithashtu është instruktor në Qendrën për Energji dhe Qëndrueshmëri në Universitetin e Prishtinës. Krahas ligjërimit në një grup të lëndëve në fushën e Elektroenergjetikës, ekspertiza e tij profesionale është në lëminë e mbitensionëve atmosferike në sistemet elektroenergjetike dhe në lëminë e auditimeve energjetike dhe efijencës së energjisë në ndërtesa, ndriçim publik dhe industri.

Nga viti 2002 punon edhe në Agjencionin e Shërbimeve të Navigacionit Ajrorë, në kuadër të Departamentit Meteorologjik, ku është duke dhënë një kontribut të çmueshëm.

Në vitet 2002-2022 ka vijuar dhe përfunduar me sukses trajnime të ndryshme dhe ka realizuar vizita studimore nëpër Evropë: Britani të Madhe, Holandë, Islandë, Luksemburg, Izrael, Itali, etj.

Ka të publikuar një numër të konsiderueshëm të punimeve shkencore në konferenca dhe revista ndërkombëtare. Për më shumë, Profesor Prebreza është Shef i Departamentit të Elektroenergjetikës dhe ushtron edhe detyrën e recensuesit të punimeve shkencore në konferenca dhe revista shkencore të fushës së tij të ngushtë të ekspertizës. Aktualisht është anëtar i dy grupeve punuese në kuadër të Cost Action: Positive Energy Districts European Network (PED-EU-NET).

Mund ta kontaktoni në adresën elektronike: bahri.prebreza@uni-pr.edu,

Zbatimi i masave të eficiencës së energjisë si mundësi e kursimit të energjisë, rast studimi i një objekti shkollor

Prof. Asoc. Dr. Bedri Dragusha

Fakulteti i Inxhinierisë Mekanike, Universiteti i Prishtinës

Sfida e furnizimit të qëndrueshëm me energji gjithnjë e më tepër po komplikohet. Në këtë rast mund të theksohet se mungesa e energjisë në treg ka shkaktuar edhe ngritjen enorme të çmimit të energjisë elektrike. Megjithatë duhet cekur se rol të rëndësishëm luan edhe mungesa e energjisë termike gjatë sezonit të dimrit. Rritja e konsumit të energjisë, kryesisht energjisë elektrike gjatë dimrit (e që në masë të madhe shfrytëzohet për ngrohje) ka shkaktuar disbalance energjetik në Kosovë. Në këtë prezantim do të shqyrtojmë një rast studimi për mundësinë e ruajtjes së energjisë respektivisht kursimin e energjisë duke zbatuar masat e eficiencës së energjisë në një objekt shkollor. Do të shqyrtojmë një shkollë ku do të paraqiten detajet kryesore të saj. Objekti është i ndërtuar në vitin 1936 dhe ka rreth 1260m². Objektivi kryesor i studimit është: Identifikimi i llojit të konstruksionit të ndërtesës dhe analiza e mbështjellësit të saj, inventari i pajisjeve që konsumojnë energji duke përfshirë vlerësimet dhe kapacitetet e tyre nominale, analiza e konsumit të energjisë sipas llojit të energjisë/lëndës djegëse orëve të punës për pajisje dhe gjendjes aktuale të tyre, analiza e masave kryesore të eficiencës së energjisë të identifikuar gjatë procesit të auditimit, kursimi i energjisë, sasia dhe lloji i energjisë së kursyer, kursimet financiare si dhe kostoja e zbatimit të masave të eficiencës së energjisë dhe analiza e kthimit të investimeve dhe identifikimi i sistemeve të instaluar duke përfshirë rekomandimet për fushën e intervenimeve në mënyrë që të përmirësohet performanca e instalimeve të audituara. Metodologjia e punës është bazuar në mbledhjen e të dhënave paraprake ekzistuese nga aktoret relevante të cilët menaxhojnë me objektin duke përfshirë planin e ndërtimit si dhe skemat relevante të pajisjeve të instaluar brenda objektit. Informatat që përmban ky studim bazohet në një sërë burimesh që janë përpiluar gjatë inspektimeve; këto burime përfshijnë të dhënat e konsumit mujor/vjetor të energjisë së ndërtesës, leximet e njehsorëve elektrikë, vëzhgimet e vendit dhe diskutimet me personelin përgjegjës të objektit për mirëmbajtjen e tij. Rekomandimet dhe vëzhgimet bazohen në inspektimet vizuale të ndërtesës dhe pajisjeve. I tërë studimi është bërë duke pasur parasysh legjislacionin e vendor që është në fuqi dhe që pjesa dërmuese e tij është e harmonizuar me direktivat e Bashkimit Europian. Përveç aspektit të zbatimit të masave të eficiencës së energjisë, studimi përfshirën edhe aspektin financiar si dhe zvogëlimin e emetimit të ndotësve.

Pra zbatimi i masave të eficiencës së energjisë përfshinë renovimin e mbështjellësit të ndërtesës (izolimi i mureve të jashtëme dhe tavanit me lesh guri me trashësi 10cm, ndërrimi i dritareve dhe drerëve të jashtëme), ndërrimi i poqeve joeficiente me atë me eficiencë më të lartë LED, si dhe sistemi i ngrohjes propozohet të bëhet me kalldaje me pelet. Është propozuar edhe vendosja e një paneli solar për ngrohje të ujit sanitar. Përveç këtyre rekomandimeve të cekura më lartë është bërë edhe analiza e financiare në rastin të renovimit të mbështjellësit të objektit, respektivisht izolimit me EPS (styropor me trashësi prej 10cm) dhe mundësisë së instalimit të sistemit të ngrohjes me pompe termike. Nga ky aspekt mund të theksohet se dallimi financiar në mes të izolimit të objektit me EPS dhe lesh guri është i vogël, ndërsa dallimi në çmim të instalimit të një sistemi të ngrohjes me kalldajë me pelet dhe pompe termike është shumë i madhe, pra vlera investuese e kalldasë me pelet është rreth 18,440€ ndërsa pompës termike 69,410€. Bazuar në

këtë si dhe duke pasur parasysh se nxënësit gjatë sezonit të verës janë dy muaj në pushim dhe kërkesa për ftohje eliminohet është propozuar sistemi i ngrohjes me pelet.

Prof. Asoc. Dr. Bedri Dragusha

Institucioni: **Fakulteti i Inxhinierisë Mekanike, Universiteti i Prishtinës**

Bedri Dragusha është Profesor Asocuar në Fakultetin e Inxhinierisë Mekanike në departament e Termoenergjetika dhe Energjisë e Ripërtëritshme, në kuadër të Universitetit të Prishtinës "Hasan Prishtina", Prishtinë. Ka përfunduar studimet e doktoratës në lëminë e Shtresave të fluidizuara të kaldajave të avullit në vitin 2003, në Universitetin e Teknik të Vjenës. Është i angazhuar në mësimdhënie në Universitetin e Prishtinës që nga viti 2004. Gjatë studimeve në Universitetin Teknik të Vjenës, ka qenë bashkëpunëtorë shkencore dhe në kuadër të kësaj ka hulumtuar proceset e djegies si dhe shpërndarjen e grimcave të qymyrit të pluhurizuar në kaldajat e avullit për gjenerim të energjisë elektrike. Gjatë viteve 2008-2010 ka qenë këshilltarë për politika të energjisë në Ministrinë e Zhvillimit Ekonomik. Nga viti 2012 deri në 2017 ka udhëhequr Agjencinë e Kosovës për Eficiencë të Energjisë, si Kryeshef Ekzekutiv. Në periudhën 2011-2016 ka qenë Profesor në kolegjin UBT, dhe kryesisht ka ligjëruar lëndet të cilat kanë të bëjnë me energji.

Gjithashtu është instruktor në Qendrën për Energji dhe Qëndrueshmëri në Universitetin e Prishtinës. Ligjeron një grup të lëndëve në fushën e Burimeve të energjisë së Ripërtëritshme dhe Eficiencës së Energjisë, është auditor dhe trajner i certifikuar për auditime energjetike dhe eficiencë të energjisë në ndërtesa dhe industri. Ka të publikuar një numër të konsiderueshëm të punimeve shkencore në konferenca dhe revista ndërkombëtare. Ka udhëhequr disa projekte në fushën e energjisë, respektivisht në fushën e auditimeve energjetike, në fushën e energjisë së Ripërtëritshme, hartimin e planeve komunale të veprimit për Eficiencë të energjisë, hartimin e raporteve të progresit për zbatim të masave të Eficiencës të Energjisë për Planin Kombëtarë të Veprimit për Eficiencë të Energjisë në Kosovë.

"Food vs. Fuel" dilema e madhe e përdorimit të tokës! Sistemet fotovoltaike lundruese avantazhet dhe e ardhmja e tyre ne Shqipëri

Dr. Shkelqim Karaj dhe Prof. Dr. Ardian Maçi

Deutsche Energie & Technologie – DET, Gjermani

Fakulteti i Bujqësisë dhe Mjedisit, Universiteti Bujqësor i Tiranës – UBT, Shqipëri

Food vs. Fuel Dilema! Soil is dying

- Rreth 52 % tokës bujqësore është e degraduar
- Mbi 2 Miliard njerez vuajen nga mungesa bazike e ushqimit
- Ne vitin 2045 do te kemi 40 % me pak ushqim per te ushqyer 9.2 miliard banore
- Kërkesa për energji dhe ushqim rritet progresivisht me rritjen e popullsisë
- Tokes bujqësore po i shtohet edhe nje faktor tjeter përdorues kercenues, "sistemet fotovoltaike ne tokat bujqesore"
- Sistemet fotovoltaike tokësore vs. lundruese?

Çfarë janë sistemet fotovoltaike lundruese?

- Panele fotovoltaike dhe pajisje lundruese
- Konvertues energjie DC/AC
- Transformator
- Nën- stacion elektrik
- Linja e transmetimit
- Spiranca ankoruese

Avantazhet e sistemeve lundruese?

Avantazhet mjedisore:

- Impakt pozitiv ne mjedisit dhe nuk ka asnjë rrisk mjedisor
- Reduktim i procesit të evaporimit uJOR
- Reduktim i prodhimit të algave përmirësim i cilësisë së ujit për gjallesat e botës ujore

Avantazhet ekonomike:

- Shfrytëzimi i hapësirave publike të pa-shfrytëzuara
- Reduktim i konstruksioneve metalike dhe ndërlihdjeve
- Implementim projekti më i thjeshtë
- Rritja e efijencës si rezultat i ftohjes së paneleve nga sipërfaqja ujore

Avantazhet sociale:

- Ruajtja e tokës bujqësore dhe përmirësimi i potencialit uJOR
- Reabilitimi i zonave të ndotura ujore me energy të pastër

- Projekt inovator për komunitetin lokal rritje e ndërgjegjësimit për mjedisin
- Sistemet fotovoltaike lundruese mund të jenë të aksesueshme nga vizitorët nëpërmjet pankinave lundruese

Dr. Shkelqim Karaj

Institucioni: **Deutsche Energie und Technologie GmbH, Agro-MAP consulting shpk**

Researcher at Universität Hohenheim, Agricultural Engineering in the Tropics and Subtropics, Stuttgart – Germany.

Lecturer at Agriculture University of Tirana, Faculty of Agriculture and Environment

Scientific Assistant Universität Hohenheim, Agricultural Engineering in the Tropics and Subtropics, Stuttgart – Germany.

Scientific Assistant Universität Hohenheim, Fundamentals of Agricultural Engineering, Stuttgart – Germany.

An overview of renewable energy resources in Albania in 2021: Potentials, capacities, technologies and economics. Complementarity of energy sources

Pellumb Berberi and Driada Mitrushi

Department of Engineering Physics, Faculty of Engineering Mathematics and Engineering Physics, Polytechnic University of Tirana, Tirana, Albania.

As concerns about rising fossil fuel prices, energy security, and climate change increase, renewable energy can play a crucial role in producing local, clean, and inexhaustible energy. Renewable energy resources and related technologies can turn these natural energy sources into usable forms of energy to supply the growing demand for electricity, heat, and transportation fuel and provide over 3000 times the current global energy needs. The overview aims to present a global description of the primary resources of renewable energy, their current and future states, and their share in different end-use applications, the leading technologies of their deployment, and their benefits, growth, and investment. A particular analysis is dedicated to Albania's current state of renewable energies. In Albania, the development of renewable energies is in line with economic growth, aiming to improve the weak energy sector and mitigate climate change. The overview is limited to the four most relevant sources of renewable energy: solar energy, wind energy, hydropower, and geothermal energy.

The government's support for essential energy products has influenced the development and concrete implementation, ultimately suggesting an increase in energy security. Furthermore, there are policies, programs, and a liberal environment to attract foreign investments in the country in the renewable energy market. This review aims to present essential achievements, perspectives, projections, electricity production, challenges, and opportunities for investment and employment due to the development of renewable energy in Albania. In this review, we have identified various obstacles facing renewables. Recommendations based on the study's results will provide valuable information to policymakers, innovators, project developers, investors, industries, stakeholders and related departments, researchers, and scientists.

More renewable power was added globally to the grid annually than fossil fuels and nuclear combined in the past years. Renewable power technologies now dominate the global market for new electricity generation capacity, as they have become the cheapest sources of electricity in many markets. A record level of 260 GW of renewables-based generation capacity was added globally in 2020, more than four times the capacity added from other sources. Global energy demand is set to increase by 4.6% in 2021. Almost 70% of the projected increase in global energy demand is in emerging markets and developing economies, where the order is set to rise to 3.4% above 2019 levels. Electricity demand is heading for its fastest growth in more than ten years. Electricity demand will increase by 4.5% in 2021, or over 1000 TWh. Solar PV and wind are expected to contribute two-thirds of renewables' growth. The share of renewables in electricity generation is projected to increase to almost 30% in 2021, their highest share since the beginning of the Industrial Revolution. The wind is on track to record the most significant increase in renewable generation, growing by 275 TWh, or around 17%, from 2020. Solar PV electricity generation is expected to rise by 145 TWh or almost 18%, approaching 1 000 TWh in 2021. Albania has made significant economic progress during the past three decades, moving

from a low-income economy to a middle-income EU member state, with a gross domestic product (GDP) per capita from USD 200 in 1991 to USD 5 353 in 2019.

Albania's energy mix is dominated by fossil fuels, mainly crude oil, which account for more than half of TPES. However, domestic production cannot meet demand; therefore, on average, Albania is a net energy importer. Between 2014 and 2018, the amount of net energy imported ranged from a low of 12% of the TPES in 2015 to a high of 46% in 2017. Net energy imports are directly correlated to annual rainfall, given that the electricity sector relies almost entirely on hydropower production. Hydropower accounts for the largest share of the country's electricity generation, representing around 95% of Albania's installed power capacity. Albania's energy mix has one of the highest shares of renewable energy in Southeast Europe; however, it is also highly dependent on annual rainfall. The consequent vulnerability to climatic externalities for electricity production creates notable fluctuations in domestic energy production. Opportunities for the deployment of solar energy are extensive. Albania's solar insolation is very high throughout most of its territory at more than 1 500 kWh/m² annually, with peaks of 1753 kWh/m², presenting significant potential for developing solar PV for power generation and solar thermal for heating purposes.

The global and regional energy trend, as well as in Albania, show that the demand for energy will soon be covered by a wide deployment of renewable energy sources. However, energy sources are unstable and stochastic, depend on weather and climate, and are characterized by significant spatial and temporal variability. One of the solutions to overcome the gap between demand and supply offered by the generation of renewable sources is the hybridization of two or more energy sources in a single power plant (such as wind-solar, solar-hydro or solar-wind-hydro). The operation of hybrid energy sources is based on the complementary nature of renewable sources. Considering the importance of such systems, and the growing number of research activities in this field, this paper presents a comprehensive and reviews of studies that have analyzed the temporal, spatial and spatial complementarity effect between renewable energy sources.

PANELI 3 - **Ndryshimet ekonomike dhe perspektivat e zhvillimit**

Moderator:

Anastas ANGJELI ASH Universiteti Mesdhetar Tirane Shqipëri

Ardian	Civici	ASH	Universiteti Mesdhetar	Tirane	Shqipëri
	Ekonomia e zhvillimit dhe recetat për rritje ekonomike dhe zhvillim social – Sfidat e ekonomisë shqiptare dhe perspektivat e saj.				
Kozeta	Sevrani &	ASH	Universiteti i Tiranës	Tirane	Shqipëri
Greta	Angjeli		Universiteti Mesdhetar	Tirane	Shqipëri
	Potenciali i teknologjive te reja digjitale drejt një ekosistemi ekonomie cirkulare				

Ekonomia e zhvillimit dhe recetat për rritje ekonomike dhe zhvillim social – Sfidat e ekonomisë shqiptare dhe perspektivat e saj

Akad. Asoc, Prof. Dr. Adrian Civici

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Në thelbin e saj, ekonomia e zhvillimit është një tërësi praktikash publike dhe private që inkurajojnë zhvillimin ekonomik të një vendi apo rajoni, që favorizojnë investimet, inovacionet dhe teknologjitë e reja, kulturën dhe shpirtin e sipërmarrjes, formimin profesional, edukatën e punës, etj.

Për vende të ngjashme me Shqipërinë, me strukturën ekonomike e sociale të saj, ajo fokusohet veçanërisht në faktorët që kushtëzojnë varfërinë, prapambetjen dhe mos-zhvillimin, politikat dhe institucionet që prodhojnë zhvillim, me qëllim që t'i ndihmojë vendet deficitare në raport me zhvillimin e modernizimin që të dalin nga varfëria dhe projektohen në rrugën e zhvillimit të qëndrueshëm ekonomiko-social.

Objektivi themelor i teorive dhe politikave të propozuar e analizuar është krijimi apo bashkimi i një mase kritike faktorësh prodhimi për të arritur një nivel të konsiderueshëm rritje ekonomike, si dhe për të garantuar përmirësimin e nivelit të jetës të banorëve të një shteti apo rajoni.

Ekonomistët e zhvillimit kërkojnë ti përgjigjen pyetjeve të mëposhtme : si mund të matet zhvillimi?, përse në një botë që dominohet nga teknologjitë moderne, pjesa dërrmuese e popullsisë së saj është e varfër?, përse vendet janë kaq të diferencuara në stadet e tyre të zhvillimit?, a është moszhvillimi vetëm çështje ekonomike?, cilat janë strategjitë më efektive për të stimuluar zhvillimin?, cili është roli i institucioneve kombëtare dhe atyre ndërkombëtare në këtë proces?,etj.

Në këtë këndvështrim duhen analizuar e studiuar dhe sfidat aktuale dhe ato perspektive të ekonomisë shqiptare, të rritjes ekonomike, zhvillimit social dhe rritjes së mirëqenies në Shqipëri në vitet e ardhshme, veçanërisht strategjitë dhe politikat ekonomiko-financiare e sociale më të domosdoshme dhe më eficiente.

Akad. Asoc, Prof. Dr. Adrian Civici

Institucioni: **Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë**

Doktor në shkencat ekonomike (ENSA, Montpellier, Francë, 2002); Doktor në Ekonomi Agrare (UBT, 1993). Në 1995 merr titullin “Profesor i Asociuar” dhe nga viti 2011, mban titullin “Profesor” në shkencat ekonomike. Akademik i Asociuar pranë Akademisë së Shkencave të RSH. Ka punuar si Lektor në Departamentin e "Administrimit dhe Organizim", Fakulteti Ekonomik, UBT; Përgjegjës Dep. "Administrimit dhe Organizim", UBT; Zv/dekan në Fakultetin e Bujqësisë, UBT; Dekan në Fakultetin e Bujqësisë, UBT. Profesor i ftuar në Universitetin e Montpellier (CIHEAM-IAM), Francë; Këshilltar në Ministrinë e Financave; Anëtar i Bordit Drejtues të EUROMONTA (Organizata Evropiane e zhvillimit të zonave malore; Drejtor i Departamentit "Strategjia Kombëtare për Zhvillimin Social-Ekonomik" Ministria e Financave; Kryetar i "Qendrës për Zhvillim të Qëndrueshëm" (OJQ), Tiranë; Anëtar i Bordit Mbikëqyrës, Banka e Shqipërisë; Këshilltar/ ekspert pranë Qeverisë së Kosovës; Rektor, UET; President i UET; Dekan i Fakultetit Ekonomisë i UMSH; Rektor i UMSH. Anëtar i Bordit Mbikëqyrës, Banka "Société Generale" dhe Bordit Mbikëqyrës Banka OTP - Shqipëri); Fushat e ekspertizës : politikat agrare dhe tregtare për ekonomitë në tranzicion, transformimi dhe riorganizimi strukturor i ekonomisë shqiptare, teoritë ekonomike dhe modelet e zhvillimit, politikat dhe strategjitë e institucioneve ndërkombëtare, tregjet financiare, politikat monetare dhe bankat etj. Është vlerësuar me medaljen e “Palmës së artë akademike” nga Ministria e Arsimit e Francës (2009), me mirënjohjet “Ekonomisti më i angazhuar dhe aktiv i vitit” (2014); “Ekonomisti i angazhuar me kontribut të veçantë në zhvillimin e ekonomisë në Shqipëri dhe Kosovë” (2017); dhe “Ekonomisti i vitit” (2017).

PANELI 4 - **Sistemi shëndetësor në situatën post-Covid-19**

Moderator:

Genc SULCEBE ASH Universiteti Mjekësor i Tiranës Tirane Shqipëri

Aurora	Dollenberg	AMFE	Federata e Mjekëve Shqiptarë në Europë	Hanover	Gjermani
	Çrregullimi PTSD tek pacientët me infarkt të zemrës dhe me insulte zerebrale				
Skender	Brataj	QKU	Qendra Kombëtare e Urgjencës	Tirane	Shqipëri
Eugena	Tomini	ISHP	Ministria e Shëndetësisë	Tirane	Shqipëri
Alketa	Hoxha	IASH	Universiteti Mjekësor i Tiranës	Tirane	Shqipëri
	Sherbimi i neonatologjise pas pandemise nga Covid-19				

Çrregullimi Post-traumatik (PTSD) tek pacientët me infarkt të zemrës dhe me insulte cerebrale

Dr.Aurora Dollenberg

Specialiste e Mjekësisë së Familjes, Mjekësisë së Urgjencës dhe Psikoterapisë

Për më shumë se 100 vjet janë përshkruar ankesat psikoovegetative me emra të ndryshëm të cilat sot njihen nën diagnozën e PTSD. Sipas WHO trauma psikike si "apo ngjarje afatgjata apo ngjarjet përkufizohet si një me kërcënim të jashtëzakonshme me përmasa katastrofike, të cilat pothuajse tek çdo njeri do të shkaktonin një dëshpërim të thellë".

Një tjetër përkufizim i traumes sipas shoqatës Amerikane të Psikiatrisë (APA) është: "konfrontimi me vdekje ose plagosje të rëndë çon në pasoja psikike, që janë vërejtur në veteranët amerikanë në Vietnam. Në vitin 1994 u futën për herë të parë edhe sëmundjeve fizike të rrezikshme për jetën si infarkti i zemrës, kanzeri apo insultet zerebrale si shkakëtarë të mundshme të PTSD. Kjo është e kuptueshme, sepse konfrontimi me vdekjen e mundshme përmes sëmundjeve akute fizike në shumicën e pacientëve çon në frikë intensive, shok dhe pafuqi për të mbrojtur nga sëmundja.

Zhvillimi i PTSD varet nga disa faktorë. Jo të gjithë njerëzit të zhvillojnë një sëmundje të tillë pas ngjarjeve të rënda traumatike. Gratë mbajnë më shumë rrezik të zhvillimit të një PTSD.

Menaxhimi apo përballimi i stresit përfshin të gjitha përpjekjet e aftësitë personale të një personi për të dalë mban në një situatë të rëndë psikike. Strategjitë e ndryshme mund të jetë adaptive dhe të promovojnë shëndetin apo dhe maladaptive duke e rrezikuar edhe më tej shëndetin.

Brewin në meta-analizën e tij identifikojë dy faktorë të rëndësishëm të rrezikut për zhvillimin e PTSD: ashpërsia e traumave dhe mungesa e mbështetjes sociale. Në metaanalizë e Ozer et al., me 99 studime që përfshijnë 25,122 raste, janë identifikuar një total prej shtatë faktorëve të rrezikut: Traumatizimi në fëmijëri, probleme të mëparshme përshtatjes psikologjike, një histori psikiatrike familjare, kërcënim të perceptuar për jetën, niveli i ulët ekonomik, IQ e ulët, niveli i ulët i arsimimit, stresi i profesionit dhe mungesa e mbështetjes sociale.

Rezultatet: Prevalenca e PTSD kronike tek pacientët me infarkt të zemrës, TIA dhe insult ishte 23.2%. Pavarësisht ndodhjes shpeshtë të PTSD dhe rolin e saj qendror në sistemin e kujdesit shëndetësor nuk ka asnjë studim që fokusohet ekskluzivisht në PTSD kronike tek infarkti i zemrës dhe insulti zerebral. Edhe pse interesi shkencor për PTSD dhe implikimet për rritjen e trajtimit, në praktikën klinike është ende shkalla e lartë e traumave që neglizhohen dhe rrjedhimisht dështon diagnostikimi i PTSD; kjo mungesë diagnostikimi luhet midis 28.6% deri në 98%, duke rritur tek të patrajtuarit dhe rrezikun e kronicitetit. Interesante në këtë studim vlerat e larta të PTSD edhe tek pacientët të grupit TIA (29,6%), ku nuk ka prekje organike të trurit. Ky rezultat i studimit mbështet supozimin se dëmtimi organik ose paaftësisë fizike nuk janë të vetmit faktor që shkaktojnë një PTSD.

Parandalimi: Identifikimi i nëngrupit të pacientëve me PTSD është i rëndësishme për kujdesin parësor për disa arsye: mosnjohja çon në kosto të larta dhe komplikimet. Pacientët në këtë nëngrup janë më pak bashkëpunues dhe prognoza është e dobët. Rezultatet e këtij studimi mund të ndihmojë në zhvillimin e metodave të veçanta të diagnostikimit për PTSD kronike në kujdesin ambulat. Pacientët e rrezikuar mund të caktohen për ndihmën profesionale psikoterapeutike në një fazë të hershme, me qëllim integrimin e shpejtë, stabilizimin dhe psikoterapi parandaluese të PTSD.

Dr. med. Aurora Dollenberg

Institucioni: **Federata e Mjekëve shqiptarë në Europë, Hanover, Gjermani**

Dr. med. Aurora Dollenberg ka lindur në qytetin e Fierit në ditën kombëtare të pavarësisë më datë 28.11.1985. Në Fier ajo përmbyll ciklin parauniversitar, për tu diplomuar më tutje për mjekësi me rezultate të shkëlqyera në "Universitetin e Mjekësisë në Tiranë".

Në vitin 2010 vazhdon specializimin në gjermani ku pavarësisht barrierave të mëdha që kishte si emigrante, ajo me meritokraci dhe vullnet të pashembulltë realizon deri në moshën 34 vjeçare 3 Specializime, përkatësisht:

- 1.Specializim "Mjekësi Familje"
- 2.Specializim "Mjekësi Urgjence "
- 3.Specializim "Psikoterapi"

Paralelisht Dr. med Aurora Dollenberg ka ndjekur edhe karrierën akademike në universitetet më të njohura në Gjermani, ku dhe ka përfunduar 2 kërkime shkencore mbi: "Crregullimi posttraumatik pas Infarktit të zemres dhe Insultit cerebral" dhe "Kancerit të qafës së mitrës tek Gratë".

Dr. Aurora përkrah të gjithë këtyre angazhimeve arriti të hapte në vitin 2018 dy klinikat e saj private në Wolfenbüttel-Hannover, ku përveç pacienteve gjerman trajtohen gjithashtu edhe shumë pacientë të trevave shqiptare.

Dr. Aurora është e lumtur që edhe pse në emigrim vazhdon të ndihmojë, shpëtojë jetë njerëzore dhe jetë të shqiptarëve në diasporë. Mjekja dhe shkencëtarja shqiptare ndjek gjithmonë një motiv: "Me punë arrihet çdo gjë „

Paralelisht Dr. Aurora ka ndjekur edhe karrierën akademike në universitetet më të njohura në Gjermani,ku dhe ka përfunduar 2 kërkime shkencore mbi: " Çrregullimet e Ankthit-Depresionit" dhe " Kancerit tek Gratë".

Dr. Aurora përkrah gjithë këtyre angazhimeve arriti të hapte në vitin 2018 dy klinikat e saj private në Wolfenbüttel afër Hanover që është kryeqyteti i Saksonisë së Ulët. Në klinikat e saj përveç pacientëve gjerman trajtohen gjithashtu edhe shumë pacientë të trevave shqiptare.

Dr. Aurora është e lumtur që edhe pse në emigrim, vazhdon të shpëtojë çdo ditë jetë njerëzore dhe të ndihmojë njerëzit në nevojë, veçanërisht komunitetin shqiptarë. Por për Dr.Aurora humanizmi nuk ndalet vetëm tek profesioni i saj. Në vitin 2006 themelon dhe drejton shoqatën OMA "Organizata e Mjekëve të së Ardhmes" për ta vazhduar edhe më intensivisht angazhimin me, "Federata e Mjekëve Shqiptar në Europë" ku është dhe kryetare e saj. Federatën europiane Dr. Aurora e ka regjistruar në vitin 2019 bazë të juridiksionit gjerman, si shoqatë bamirëse,

nëpërmjet së cilës ajo dëshiron që humanizmin e saj ta përcjell përtej Trojeve shqiptare deri në të gjitha shtetet e Europës.

Përveç punimeve të shumta shkencore, Dr. Aurora Dollenberg është edhe autore e librit “Manual i Mjekësisë së Urgjencës”, botuar vitin 2022. Ky libër është i pari i llojit të vet dhe një risi për literaturën shkencore të mjekësisë shqiptare.

Covid-19 dhe pasojat e tij tek mosha fëmimore

Prof. Asoc. Alketa Qosja (Hoxha)

Shërbimi i Neonatologjisë, Departamenti i Pediatriisë, FM, Universiteti Mjekësor i Tiranës

Fëmijët dhe adoleshentët e të gjitha moshave dhe në të gjitha vendet po vuajnë seriozisht nga pasojat e pandemisë. Masat e lidhura me COVID-19 kanë një efekt të thellë në shëndetin dhe mirëqenien e tyre dhe për disa fëmijë ky ndikim do të jetë i përjetshëm.

Covid-19 ka krijuar norma të reja kulturore që ka implikuar gjithë jetën shoqërore të vendit tone dhe jo vetëm. Familjet kanë përjetuar stres fizik, psikologjik, emocional dhe financiar të rritur. Foshnjat dhe fëmijët që jetojnë me stres rrezikojnë për të shfaqur vonesa në fusha të ndryshme të të zhvillimit, në fushën emocionale, të sjelljes dhe çështje sociale.

Pandemia SARS-CoV-2 ka pasur një ndikim të rëndësishëm në mbarë botën, veçanërisht në vendet me të ardhura të mesme dhe të ulëta. Ndërsa ky ndikim është njohur mirë në grupmosha të caktuara, efektet, të drejtpërdrejta dhe të tërthorta, në popullatën neonatale mbeten kryesisht të panjohura. Ka ndryshime të placentës, megjithëse ndikimi në sëmundjen e shtatzanes dhe fetusit nuk është përcaktuar plotësisht. Shkalla e lindjes së parakohshme është rritur dhe infeksioni SARS-CoV-2 është proporcionalisht më i lartë tek neonatët e lindur parakohshëm, gjë që duket se lidhet me lindjen premature për arsye të nënës dhe jo me një rritje të numrit të lindjeve premature spontane.

Fëmijët dhe adoleshentët janë përgjithësisht më pak të rrezikuar për tu infektuar por edhe nëse infektohen shenjat klinike të tyre variojnë nga të lehta deri në të mesme. Megjithatë ka patur raste që disa fëmijë dhe të rinj, që u infektuan kanë paraqitur shenja shumë të rënda të sëmundjes dhe më keq akoma disa edhe kanë vdekur. Shumë prej tyre nuk kanë simptoma. Ata që sëmuren prirën të përjetojnë simptoma më të buta si temperaturë të ulët, lodhje dhe kollë. Disa fëmijë kanë pasur komplikime të tjera të rënda të COVID-19, por kjo ka qenë më pak e zakonshme. Virusi do të infektojë më shumë fëmijët me imunitet të kompromentuar dhe ata me sëmundje hematologjike apo pulmonare kronike. Për ta, virusi mund të mos jetë edhe aq i butë, por fatmirësisht vaksinat janë treguar efektive në parandalimin e rasteve më të rënda tek fëmijët dhe ofrojnë mbrojtje të rëndësishme edhe gjatë kësaj vale.

Një ndërlikim tjetër potencialisht i rëndë dhe i rrezikshëm mund të ndodhë tek fëmijët. I quajtur sindromi inflamator multisistem tek fëmijët (MIS-C), ai mund të çojë në probleme kërcënuese për jetën duke prekur zemrën dhe organet e tjera në trup. Në këtë gjendje, organe të ndryshme të trupit, si zemra, mushkëritë, veshkat, truri, lëkura, sytë ose organet gastrointestinale mund të inflamohen. Dhimbje koke ose kriza dhe temperaturë janë disa nga pasojat që lë të fëmijët “long-covid”, i njohur ndryshe si COVID-19 i gjatë. Këto pasoja zgjasin deri në 1 vit. Efektet e dëmshme

të pandemisë nuk janë shpërndarë në mënyrë të barabartë në të gjitha vendet. Kështu fëmijët që jetojnë në vende me të ardhura të pakta, me kujdes shëndetësor jo të mire, në varfëri, kequshqyerje, etj. preken më rëndë dhe me pasoja më të rënda afatshkurtra dhe afatgjata për jetën dhe cilësinë e saj.

Prof. Asoc. Alketa Qosja (Hoxha)

Institucioni: **Departamenti i Pediatriisë, Fakulteti i Mjekësisë,
Universiteti Mjekësor i Tiranës**

Neonatologist – Pediatrician, Neonatal Intensive Care Unit

University Hospital of Obstetrics and Gynecology “Mbretresha Geraldine” and “Koço Gliozheni”, Hygeia Group Hospital and American Hospital 2 (part-time), Tirana.

Full time lecturer at the Faculty of Medical Sciences and Faculty of Medicine (Neonatology and Paediatrics), University of Medicine, Tirana. (2005 – Feb. 2020)

Full time lecturer at the Faculty of Medicine (Neonatology and Paediatrics), University of Medicine, Tirana. (March 2020 – ongoing)

Chief of service Neonatology, University Hospital of Obstetrics and Gynecology "Koço Gliozheni", Tirana (2020 – ongoing).

Active participant in many healthcare conferences and activities which attract top healthcare specialists from around the globe which represent outstanding learning opportunities, help advance professional development and promote excellence in healthcare management of medical institutions in Albania.

